SARTRE JEAN PAUL

SLOVA

Přeložila Dagmar Steinová
(g) Éditions Gallimard, 1964
Translation © Dagmar Steinová, 1965
ISBN 80– 205– 0270– X

I

ČETBA

Kolem roku 1850 se rozhodl v Alsasku jeden učitel bohatě obdařený potomstvem, že si otevře koloniál.
Tento kantor-vyklouz však žádal odškodnění: nemůže-li on formovat lidského ducha, musí jeden z jeho synů formovat lidské duše; rodina měla ze svého středu vydat pastora a měl se jím stát Charles. Charles se z toho vyvlékl, raději běhal po světě za jednou krasojezdkyní.
Jeho portrét obrátili tváří ke zdi a bylo zakázáno vyslovit jeho jméno. Na koho padne los? August rychle napodobil otcovu oběť: vstoupil do obchodu a líbilo se mu to. Zbýval Louis, bez vyhraněných sklonů: otec se zmocnil toho tichého chlapce a obratem ruky z něho udělal pastora. Louis později šel v poslušnosti tak daleko, že zplodil dalšího pastora, Alberta Schweitzera, jehož osudy jsou všeobecně známy. Charles však svou krasojezdkyni nenašel; otcovo krásné gesto ho poznamenalo: po celý život si uchoval smysl pro všechno vznešené a horlivě vytvářel z malých příhod významné události. Jak vidíme, neměl v úmyslu uniknout rodinnému poslání: chtěl se zasvětit duchovnosti ve zmírněné formě, najít takový duchovní úřad, který by mu povolil krasojezdkyni. Tomu vyhovovala profesura: Charles si vybral za obor němčinu. Obhájil disertaci o Hansu Sachsovi, stavěl se za přímou metodu, za jejíhož vynálezce se později prohlašoval, ve spolupráci s panem Simonnotem vydal uznávanou učebnici
Deutsches Lesebuch a udělal rychlou kariéru: Mácon, Lyon, Paříž. V Paříži pronesl při udělování cen proslov, jemuž se dostalo té cti, že byl vydán jako separát: „Pane ministře, dámy a pánové, drahé děti, nikdy neuhodnete, o čem chci dnes hovořit! O hudbě!“
Vynikal jako příležitostný básník. Říkával na rodinných shromážděních: „Louis je nejzbožnější, August nejbohatší a já nejinteligentnější.“ Bratři se smáli, švagrové natahovaly pysky. V Máconu se Charles Schweitzer oženil s Louisou Guilleminovou, dcerou katolického advokáta. Louisa nenáviděla svou svatební cestu: Charles ji unesl před skončením oběda a hodil do vlaku. Ještě v sedmdesáti letech vzpomínala na perkový salát v nádražním bufetu: „Snědl všecko bílé a mně nechal jen to zelené.“ Strávili čtrnáct dnů v Alsasku a vůbec nevstali od stolu; bratři si v nářečí vykládali fekální historky; čas od času se pastor obracel k Louise a z křesťanské lásky jí je překládal. Rychle si opatřila potvrzení, která ji osvobozovala od manželských povinností a dávala jí právo na oddělenou ložnici; mluvila ustavičně o svých migrénách, zvykla si polehávat, začala nenávidět hluk, vášeň, nadšení, celý ten hrubý, neotesaný a teatrální schweitzerovský život.
Tahle živá a zlomyslná, ale chladná žena myslela rovně a špatně, protože její manžel myslil dobře a zamotané; protože lhal a byl důvěřivý, pochybovala vůbec o všem: „Lidé tvrdí, že se svět točí; ale co o tom vědí?“ Protože byla obklopena ctnostnými komedianty, začala nenávidět i komedii i ctnost. Byla to jemná realistka, která zabloudila do rodiny obhroublých spiritualistů a stala se z trucu voltairiánkou, aniž kdy čtla Voltaira. Roztomilá a tělnatá, cynická, veselá, ztělesňovala ryzí zápor; povytažením obočí nebo nepostřehnutelným úsměvem drtila na prach všechny vznešené postoje, sama pro sebe, nikdo jiný to nikdy nepostřehl. Sžírala ji vše popírající pýcha a odmítavý egoismus. S nikým se nestýkala, protože byla příliš hrdá, aby se ucházela o prvé mfsto, a příliš marnivá, aby se spokojila s druhým, „člověk musí umět vzbuzovat touhu,“ říkávala. Lidé po ní hodně toužili, pak stále méně a méně, a protože ji nikdy nevídali, nakonec na ni zapomněli. Později už vůbec neopouštěla křeslo nebo lože. Jako naturalističtí puritáni – tahle kombinace ctností není zdaleka tak vzácná, jak se předpokládá – měli Schweitzerové v oblibě drsná slova, která sice velice křesťansky pokořovala tělo, zároveň však svědčila o jejich širokém pochopení pro přírodní funkce;
Louisa měla ráda zahalená slova. Čtla s oblibou obratně napsané romány a víc než zápletku oceňovala průhledné závoje, do nichž byla zahalena: „Je to odvážné a dobře napsané,“ říkala a tvářila se delikátně. „Lehce se dotýkejte, smrtelníci, ale netlačte!“ Tahle sněženka div neumřela smíchy, když čtla Ohnivou dívku Adolpha Bělota. Ráda vykládala historky o svatebních nocích, které vždycky špatně končily: buď v nich zlámal brutální a nedočkavý manžel ženě vaz o dřevěnou pelest, nebo ráno našli nahou novomanželku na skříni šílenou. Louisa žila v příšeří; kdykoliv k ní Charles vstoupil a otevřel dokořán okenici nebo rozsvítil všechny lampy, zakryla si oči a začala naříkat: „Charlesi, oslepuješ mě!“ Její odpor však nepřesahoval meze konstituční opozice: Charles v ní vzbuzoval hrůzu, strašlivé zděšení a někdy, za předpokladu, že se jí nedotkl, i přátelství. Ustupovala na celé čáře, jakmile začal křičet. Omylem jí udělal čtyři děti: dceru, která zemřela v raném věku, dva syny a další dceru. Z lhostejnosti či úcty svolil, aby byly děti vychovány jako katolíci. Nevěřící Louisa z nich udělala z nechuti k protestantům věřící. Chlapci se postavili na matčinu stranu; nenápadně je odvedla tlustému otci; ani to nepostřehl. Nejstarší Georges vstoupil na Polytechniku, mladší Emil se stal profesorem němčiny. Zajímá mě: vím, že zůstal starým mládencem, ale že otce napododoval, ačkoli ho neměl rád. Otec a syn se nakonec rozkmotřili; došlo k pozoruhodným smiřovačkám. Emil skrýval svůj život; zbožňoval matku a po celý život neupustil od svého zvyku ji bez ohlášení tajně navštěvovat; zahrnoval ji polibky a něžnostmi, pak začal mluvit o otci, nejdříve ironicky, pak vztekle, a nakonec odcházel, prásknuv dveřmi. Myslím, že ho měla ráda, ale naháněl jí strach: ti dva obtížní hrubiáni ji unavovali, a tak dávala přednost Georgesovi, který byl neustále pryč. Emil zemřel v roce 1927, ze samoty se zbláznil: pod polštářem našli revolver a v zavazadlech sto párů děravých ponožek a dvacet párů prošlapaných bot.
Nejmladší dcera Anna-Marie strávila dětství na židli.
Naučili ji nudit se, rovněž sedět a šít. Byla nadaná; rodina pokládala za distingované nechat její nadání zplanět; byla oslňující: pečlivě to před ní utajili. Tito skromní a hrdí měšťáci soudili, že krása je nad jejich poměry a pod jejich

postavení; připouštěli ji u markýz a u běhen. Louisa trpěla tou nejplanější pýchou: ze strachu, že naletí, upírala svým dětem, manželovi i sobě nejevidentnější vlastnosti; Charles nedovedl u jiných lidí rozpoznat krásu: pletl si ji se zdravím: od ženiny nemoci nacházel útěchu u statných idealistek s chmýřím a červenými tvářemi, které kypěly zdravím.
Když Anna-Marie po padesáti letech listovala v rodinném albu, zjistila, že bývala krásná.
Asi v téže době, kdy se Charles Schweitzer seznámil s Louisou Guilleminovou, oženil se jeden venkovský lékař s dcerou bohatého perigourdského statkáře a usadil se s ní na smutné hlavní ulici v Thiviersu, přímo proti lékárně. Ihned po svatbě se ukázalo, že tchán nemá ani vindru. Doktor Sartre byl tak rozhořčen, že po čtyřicet let na svou ženu nepromluvil; u stolu se dorozumíval posunky a žena mu nakonec říkala „můj strávník“. Přesto však s ní sdílel lože a čas od času ji beze slova přivedl do jiného stavu: dala mu dva syny a dceru; tyto děti mlčení se jmenovaly Jean-Baptiste, Josef a Helena. Helena se v pozdním věku provdala za kavaleristu, který se zbláznil; Josef sloužil u zuávů a brzy se vrátil k rodičům. Ničemu se nevyučil: lapen mezi zarputilým mlčením jednoho rodiče a křikem druhého, začal koktat a strávil celý život zápolením se slovy. Jean-Baptiste chtěl vystudovat Námořní akademii, aby uviděl moře. Už jako námořní důstojník prolezlý zimnicemi Kočinčíny seznámil se roku 1904 v Cherbourgu s Annou-Marií Schweitzerovou, zmocnil se té velké, opuštěné dívky, oženil se s ní, v cvalu jí udělal dítě, mne, a pak se pokusil uprchnout do smrti.
Zemřít není snadné: střevní horečka postupovala beze spěchu, stav se dokonce několikrát zlepšil. Anna – Marie ho oddaně ošetřovala, ale nebyla tak neslušná, aby ho milovala. Louisa ji varovala před manželským životem: po krvavé svatbě následuje nekonečná řada obětí, přerušovaná nočními malichernostmi. Po příkladu své matky dávala maminka přednost povinnostem před radovánkami. Nikdy otce dobře nepoznala, ani před, ani po svatbě, a jistě si musila někdy klást otázku, proč se ten cizí člověk rozhodl umřít v náručí právě jí. Přestěhovali ho na statek několik mil od Thiviersu; jeho otec za ním denně jezdil v lehkém kočárku. Bdění a starosti Annu-Marii vyčerpaly, vyschlo jí mléko, mě dali ke kojné v okolí a já se rovněž snažil zemřít: na enteritidu a možná že i ze vzteku.
Ve dvaceti letech, nezkušená a bez rádců, mohla se matka roztrhat mezi dvěma neznámými umírajícími; její manželství z rozumu nalézalo své oprávnění v nemoci a ve smutku. Já jsem ze situace těžil: v tehdejší době kojily matky samy a dlouho; nebýt onoho dvojího umírání, byl bych vystaven trampotám pozdního odstavení. Nemocen a násilím odstaven v devíti měsících, nepocítil jsem pro horečku a otupělost poslední střihnutí nůžek, které přerušuje spojení matky a dítěte; vrhl jsem se do zmateného světa, zalidněného prostými halucinacemi a omšelými loutkami. Po otcově smrti jsme se oba, Anna-Marie i já, probrali ze společné hrůzy; uzdravil jsem se. Byli jsme však oběťmi nedorozumění: maminka s láskou znovu nalezla syna, kterého vlastně nikdy zcela neopustila; já jsem nabýval vědomí na kolenou neznámé.
Protože byla bez peněz a nic neuměla, rozhodla se Anna-Marie pro návrat k rodičům. Avšak otcův zpupný skon se Schweitzerům znelíbil: příliš se podobal zavržení. Matka byla shledána vinnou, protože nedokázala tento skon předvídat, ani mu zabránit: z nerozvážnosti si vybrala manžela, který nebyl k potřebě.
K dlouhé Arianě, která se vrátila do Meudonu s dítětem na rukou, se všichni zachovali bezvadně: dědeček už požádal o převedení do penze, vrátil se však do služby bez jediného slova výčitky; dokonce i babička triumfovala diskrétně. Avšak Anna-Marie, strnulá vděčností, vycítila pod dobrými skutky výčitky: rodiny mají samozřejmě raději vdovy než svobodné matky, ale jen o chlup. Aby dosáhla odpuštění, rozdávala se bez počítání, vedla rodičům domácnost, nejdříve v Meudonu a pak v Paříži, stala se guvernantkou, ošetřovatelkou, majordomem, společnicí a služkou, a přece se jí nepodařilo odstranit matčino mlčenlivé podráždění. Louise se příčilo, že musí každé ráno sestavovat jídelníček a každý večer dělat účty, těžce však snášela, když to někdo dělal za ni; dala si vzít své povinnosti, ale dráždilo ji, že ztrácí své prerogativy. Tato stárnoucí a cynická žena měla jedinou iluzi: pokládala se za nepostradatelnou. Iluze se rozplynula: Louisa začala na dceru žárlit.
Chudinka Anna-Marie: kdyby byla pasivní, byli by ji obvinili, že je na obtíž; když byla aktivní, podezírali ji, že chce ovládnout domácnost. Byla by potřebovala veškerou svou odvahu, aby se vyhnula prvnímu úskalí, veškerou pokoru, aby se vyhnula druhému. Netrvalo dlouho a mladá vdova se opět stala nezletilou: byla to poskvrněná panna.
Neodmítali jí kapesné: zapomínali jí je dát; unosila své šatstvo až na nitku a dědečka nenapadlo opatřit jí nové. Jen s bídou jí dovolovali, aby vycházela sama. Když ji dávné přítelkyně, většinou provdané, zvaly na večeři, musely žádat o dovolení dlouho dopředu a slíbit, že ji přivedou zpátky před desátou hodinou. Uprostřed jídla byl pán domu nucen zvednout se od stolu a dovézt ji vozem domů. Zatím dědeček v noční košili přecházel s hodinkami v ruce po ložnici a při posledním úderu desáté začal hřímat.
Pozvání zvolna ubývala a mamince se znechutily tak nákladné radovánky.
Smrt Jeana-Baptisty byla nejvýznamnější událostí v mém životě: vrátila mamince okovy a mně dala svobodu.
Dobrý otec neexistuje, to je pravidlo; z toho bychom neměli vinit muže, ale prohnilá otcovská pouta. Nic není lepšího než dělat děti; jaká nespravedlnost je mít!
Kdyby byl žil, byl by se otec na mne položil jak dlouhý tak široký a rozdrtil mě. Náhodou zemřel v raném věku; uprostřed Aeneů nesoucích na zádech své Anchise přecházím sám z jednoho břehu na druhý, pohrdaje neviditelnými roditeli, kteří po celý život sedí obkročmo na svých synech; zanechal jsem za sebou mladého mrtvého, který neměl čas být mým otcem a který by dnes mohl být mým synem. Bylo to špatné nebo dobré?
Nevím; ochotně však souhlasím s názorem jednoho předního psychoanalytika: nemám žádné Superego.
Zemřít není všechno: je třeba zemřít včas. Později bych byl pociťoval vinu; vědomý sirotek se cítí v neprávu: zhnusení pohledem na něho, odebrali se rodiče do svých nebeských komnat. Já jsem byl u vytržení: můj smutný úděl si vynucoval úctu a tvořil základ mé důležitosti; své osiření jsem počítal mezi své ctnosti.

Otec byl tak galantní, že zemřel v neprávu: babička často opakovala, že se vyhnul svým povinnostem; dědeček, právem hrdý na schweitzerovskou dlouhověkost, nepřipouštěl, že lze zemřít ve třiceti letech; ve světle tohoto podezřelého skonu začal pochybovat, zda jeho zeť vůbec kdy existoval, a nakonec na něho zapomněl.
Já jsem na něho ani nemusel zapomenout: tím, že zmizel po anglicku, odepřel mi Jean-Baptiste potěšení ho poznat. Ještě dnes mě udivuje, jak málo o něm vím.
A přece miloval, chtěl žít, viděl se umírat: to stačí na utvoření celého člověka. Ale v mé rodině nikdo nedokázal vzbudit ve mně zájem o toho muže. Po řadu let jsem vídal nad postelí portrét důstojníčka s upřímnýma očima, s kulatou holou hlavou a mohutným knírem: když se matka znovu provdala, portrét zmizel. Později jsem zdědil knihy, které mu patřily: Le Dantecovo dílo o budoucnosti vědy a další od Webera, nazvané Absolutním idealismem k positivismu. Četl špatné knihy, jako všichni jeho současníci. Na okrajích jsem našel nerozluštitelné škrábanice, mrtvé znaky nevelkého osvícení, které žilo a vířilo v době kolem mého zrození. Knihy jsem prodal; ten zesnulý se mě pramálo týkal. Znám ho z doslechu, jako Železnou masku nebo rytíře ďEon, a co o něm vím, nemá žádný vztah ke mně: zda mě měl rád, zda mě bral do náručí, zda obrátil k synovi jasné oči, dnes již zpráchnivělé, na to se nikdo nepamatuje: to jsou ztracené strasti lásky. Tento otec není ani stín, ani pohled: prostě jsme oba, on i já, nějakou dobu zatěžkávali touž zem. Dávali mi na srozuměnou, že jsem spíše dítětem zázraku než synem mrtvého. Z toho nesporně pramení má neuvěřitelná lehkovážnost. Nejsem šéfem a netoužím se jím stát. Poroučet a poslouchat je jedno a totéž. Největší autoritář poroučí jménem jiného, jménem posvátného příživníka – svého otce a předává dál abstraktní násilí, jež sám snáší. V životě jsem nedal rozkaz, abych se přitom nesmál a nevyvolal smích; to proto, že mě netrápí vřed moci: nenaučili mě poslouchat.
Koho jsem měl poslouchat? Ukazují mi mladou obryni a říkají, že to je má matka. Sám bych ji spíš pokládal za starší sestru. Bylo mi jasné, že tato panna, odsouzená k nucenému pobytu a podřízená všem, je tu, aby mi sloužila. Mám ji rád: jak bych si jí ale mohl vážit, když si jí nikdo neváží? V domě jsou tři ložnice: dědečkova, babiččina a „dětí“. „Děti“, to jsme my: jsme oba stejně nezletilí a oba stejně vydržovaní. Ale veškerá pozornost se prokazuje mně. Do mé ložnice dali postel mladé dívky. Dívka spí sama a ctnostně se probouzí; ještě spím, když už spěchá do koupelny se vykoupat; vrací se úplně oblečená: jak bych se z ní byl narodil? Vypráví mi o svých trápeních a já ji soucitně vyslechnu: později se s ní ožením, abych ji mohl ochraňovat. Slibuji jí to: vztáhnu nad ni svou ruku a dám svou mladistvou důležitost do jejích služeb. Domnívá se někdo, že ji budu poslouchat? Laskavě vyhovuji jejím.prosbám. Nedává mi ostatně žádné příkazy: lehkými slovy mi načrtává budoucnost a doporučuje mi, abych ji uskutečnil: „Můj malý drahoušek bude tak roztomilý a rozumný a nechá si hezky nakapat do nosu kapky.“ Dám se chytit do pasti těchto jemňounkých předpovědí.
Zbýval patriarcha: tak se podobal Bohu Otci, že byl za něho často pokládán. Jednou vstoupil do kostela sakristií; kněz vyhrožoval vlažným věřícím nebeskými blesky: „Bůh je přítomen! Vidí vás!“ Náhle spatřili věřící pod kazatelnou velkého vousatého starce, který se na ně díval: utekli. Jindy dědeček tvrdil, že padli na kolena. Zalíbilo se mu zjevovat se. V září 1914 se projevil v jednom biografu v Arcachonu: byl jsem s maminkou na balkóně, když začal požadovat světlo; nějací pánové kolem něho dělali anděly a křičeli: „Vítězství! Vítězství!“ Bůh vstoupil na jeviště a přečetl komuniké o bitvě na Marně. V době, kdy měl ještě černý vous, byl Jehovou a mám takové podezření, že Emil zemřel nepřímo z jeho vůle. Tento Bůh hněvu chlemstal krev svých synů. Já jsem se však objevil na sklonku jeho dlouhého života, kdy mu vous již zbělel a zežloutl od tabáku a kdy ho otcovství už přestalo bavit. Jsem přesvědčen, že kdyby mě byl zplodil, nebyl by dokázal mě nezotročit: ze zvyku. Měl jsem štěstí, že jsem patřil mrtvému: mrtvý dal těch několik kapek spermatu, které tvoří běžnou cenu dítěte; byl jsem lénem slunce a dědeček se mohl mnou těšit, aniž se mě zmocnil: byl jsem jeho „divem“, protože si přál ukončit své dny jako udivený stařec; rozhodl se, že mě bude pokládat za mimořádnou přízeň osudu, za kdykoliv odvolatelný dar; co by mohl na mně požadovat?
Pouhá má přítomnost ho naplňovala nadšením. Byl to Bůh lásky s vousem Boha Otce a Nejsvětějším srdcem Syna; vkládal na mne ruce, cítil jsem na temeni horko jeho dlaní, hlasem chvějícím se něhou mě nazýval svým maličkým a jeho chladné oči se zaplavovaly slzami.
Všichni volali: „Ještě se z toho rošťáka zblázní!“
Bylo zjevné, že mě zbožňuje. Měl mě rád? V tak veřejně projevované vášni dovedu jen stěží rozpoznat upřímnost od předstírání: pokud vím, neprojevoval svým ostatním vnukům příliš velikou náklonnost; je ovšem pravda, že je téměř vůbec nevídal a že ho ani v nejmenším nepotřebovali. Já jsem byl na něm závislý ve všem: zbožňoval ve mně svou šlechetnost.
Po pravdě řečeno, vznešenost poněkud přepínal: byl to člověk XIX. století, který jako tak mnoho jiných, jako dokonce sám Victor Hugo, se pokládal za Victora Huga. Tento pohledný muž s vlajícím vousem, neustále se pohybující mezi dvěma nečekanými zvraty jako alkoholik mezi dvěma sklenkami, se mi jeví jako oběť dvou nedávno objevených technik: fotografického umění a umění být dědečkem.*{ Narážka na sbírku básní Victora Huga Umění být dědečkem (L'art d'être grand-père 1877) (Pozn. překl.) }* Měl to štěstí i neštěstí, že byl fotogenický; dům byl zaplněn jeho fotografiemi: protože se tehdy ještě nedělaly momentky, našel zalíbení v pózách a živých obrazech; vše mu bylo záminkou k zadržení gesta, k strnuti v krásném postoji, ke zkamenění; byl poblázněn do těch krátkých okamžiků věčnosti, tušil v nich svůj vlastní pomník. Zachoval se mi v paměti – pro svou zálibu v živých obrazech – jen ve strnulých záběrech laterny magiky: houština, sedím na poraženém kmeni, je mi pět let: Charles Schweitzer má panamák, světlý flanelový oblek s černými proužky, vestu z bílého piku, přepásanou řetízkem od hodinek; skřipec visí na šňůře: sklání se ke mně, zvedá prst se zlatým prstenem a mluví. Vše je temné a vlhké, až na jeho slunečný vous: nosí svatozář kolem brady.

Nevím, co říká: příliš soustředěně poslouchám, než abych slyšel. Ten starý republikán z doby Císařství mě asi poučoval o mých občanských povinnostech a vykládal mi dějiny buržoazie; dříve bývali králové, bývali císaři a ti byli velmi ošklivíi; pak byli vyhnáni a vše se obrátilo k lepšímu. Když jsme na něho večer čekali na cestě, snadno jsme ho poznali mezi cestujícími, vystupujícími z lanovky, podle jeho vysoké postavy a chůze tanečního mistra. Ať nás viděl ze sebevětší dálky, ihned se „postavil“ podle pokynů neviditelného fotografa: vlající vous, vzpřímené tělo, rozkročené nohy, vypjatá prsa, široce rozevřená náruč. Na toto znamení jsem znehybněl, naklonil se vpřed, byl jsem běžcem připraveným ke startu, ptáčkem, který vyletí z aparátu; několik okamžiků jsme stáli proti sobě jako hezká skupinka ze saského porcelánu, pak jsem vyrazil, obtěžkán ovocem, květinami a dědečkovým štěstím, předstíraje udýchanost narazil jsem mu na kolena, zvedl mě ze země, v natažených pažích mě nesl do oblak, pak mě snesl k srdci a zašeptal: „Můj poklade!“ To byla druhá figura, velmi oceňovaná kolemjdoucími. Hráli jsme mohutnou komedii se stovkou různých výstupů: flirtem, rychle odstraněným nedorozuměním, dobrosrdečným škádlením a vlídným hubováním, milostným vzdorováním a něžným tajnůstkařením, vášní; vymýšleli jsme si pro naši lásku překážky, abychom se mohli radovat z jejich odstranění: někdy jsem býval panovačný, avšak vrtochy nemohly zakrýt mou svrchovanou senzibilitu; dědeček projevoval vznešenou a upřímnou marnivost, která dědečkům přísluší, a zaslepenost, ony hříšné slabosti doporučované Hugem. Kdyby mě byl někdo odsoudil k suchému chlebu, byl by mi nosil zavařeninu; ale naše zterorizované ženy se měly před takovým činem na pozoru. A pak, byl jsem rozumné dítě, tak se mi v mé úloze zalíbilo, že jsem ji neopouštěl.

Po pravdě řečeno, otcův rychlý odchod způsobil, že jsem byl obdařen velice neúplným „Oidipem“: neměl jsem žádné Superego, budiž, ale nebyl jsem také ani trochu agresivní. Maminka byla moje, nikdo mi neupíral toto klidné vlastnictví: násilí a nenávist mi byly neznámé a byl jsem ušetřen tohoto tvrdého učednictví, žárlivosti; protože jsem nenarazil na její rohy, znal jsem zprvu skutečnost jen v její úsměvné nedůslednosti.

Proti komu a proti čemu bych se bouřil: nikdo nikdy neprohlašoval svůj rozmar za můj zákon.

Laskavě dovoluji, aby mi obuli střevíce, aby mi nakapali do nosu, aby mě okartáčovali a umyli, aby mě oblékli a svlékli, aby mě nakadeřili a natřeli; nic mě tak nebaví jako hrát si na rozumného. Nikdy nepláču, vůbec se nesměju, nedělám rámus; ve čtyřech letech mě přistihli, jak solím zavařeninu: pravděpodobně spíš z lásky k vědě než ze zlomyslnosti; tak či onak, je to jediný přečin, na který se pamatuji.

V neděli chodí naše dámy někdy na mši, aby si poslechly dobrou hudbu, známého varhaníka; ani jedna není věřící, ale víra ostatních lidí jim umožňuje hudební vytržení; věří v Boha po dobu, kdy vychutnávají toccatu. Tyto chvíle vypjatého duchovna jsou pro mne rozkoší; všichni vypadají, jako by spali, tedy vhodná příležitost, abych ukázal, co dovedu: kleče na klekátku, měním se v sochu; nesmím pohybovat ani prsty u nohou; bez mrknutí se dívám upřeně před sebe, až mi začnou po tvářích stékat slzy; svádím samozřejmě titánský boj s mravenčením, jsem si však jist vítězstvím a tak si uvědomuji svou sílu, že neváhám vyvolat nejhorší pokušení, jen abych měl potěšení je odmrštit: co kdybych se zvedl a vykřikl: „Bumbác“? Co kdybych vylezl na sloup a vyčural se do křtitelnice? Mé strašlivé představy zvýší později cenu matčiných pochval. Ale lžu sám sobě; předstírám nebezpečenství, abych umocnil svou slávu: pokušení nebylo ani na okamžik závratné; příliš se bojím skandálu; chci-li omračovat, tedy jedině svými ctnostmi. Ta snadná vítězství mě přesvědčují, že mám dobrou povahu; stačí, abych si popustil uzdu, a budu zahrnut chválou. Špatné touhy a špatné myšlenky, pokud se vyskytují, přicházejí zvenku; jakmile do mne vstoupí, začnou chřadnout a zakrní: jsem špatná půda pro zlo. Jsem ctnostný z komediantství, ale nikdy se nepřemáhám, ani se do ničeho nenutím: vymýšlím si. Mám královskou svobodu herce, který udržuje diváky v napětí a piluje svou roli. Zbožňují mě, jsem tedy hoden zbožňování. Může být něco prostšího, když přece svět je tak dobře uspořádán?

Říkají mi, že jsem krásný, a věřím tomu. Už nějaký čas mám na rohovce povlak, jednou budu šilhavý a slepý najedno oko, ale zatím není nic vidět. Jsem stokrát fotografován a matka retušuje obrázky barevnými tužkami.

Na jedné z nich, která se zachovala, jsem růžolící a světlovlasý, kadeřavý, kulaťoučký a v pohledu se mi zračí vlídná uctivost k stávajícímu pořádku; ústa jsou nafouklá pokryteckou arogancí: znám svou cenu.

Nestačí, abych měl dobrou povahu; musí být věštecká: ústy dětí promlouvá pravda. Protože mají ještě blízko k přírodě, jsou bratranci větru a moře: jejich blábolení poskytuje všem, kdo je dovedou poslouchat, široké a neurčité poučení.

Dědeček přeplul ženevské jezero s Henrim Bergsonem: „Mohl jsem se zbláznit nadšením,“ vyprávěl, „neměl jsem dost očí, abych mohl pozorovat jiskřící hřebeny a sledovat zrcadlení vody.

Bergson však seděl na zavazadle a nepřestal upírat pohled mezi nohy.“ Z této cestovní příhody vyvozoval, že poetická meditace je lepší než filozofie. Meditoval o mně: sedě na zahradě v lehátku, sklenici piva na dosah ruky, díval se, jak běhám a skáču, v mých zmatených výrocích hledal nějakou moudrost a nacházel ji.

Později jsem se jeho bláhovosti smál; lituji toho: byla dílem smrti. Charles potíral úzkost vytržením. Obdivoval se ve mně obdivuhodnému výtvoru země, aby se přesvědčil, že vše je dobré, dokonce i náš neblahý konec.

Hledal přírodu, která se chystala vzít si ho zpátky, na vrcholcích hor, ve vlnách, uprostřed hvězd, u pramene mého mladého života, aby ji mohl celou pojmout a přijmout z ní vše, i hrob, který se pro něho v ní chystal.

Mými ústy k němu nepromlouvala Pravda, ale jeho smrt.

Není překvapující, že nevýrazné štěstí mých prvních let mívalo občas pohřební příchuť: za svou svobodu jsem vděčil včasnému skonu, za svůj význam velmi očekávanému úmrtí. Co na tom: všechny Pýthie jsou mrtvé, to přece každý ví; všechny děti jsou zrcadlem smrti.

A pak, dědeček rád dopaluje své syny. Ten strašlivý otec je po celý život drtil; vstupují po špičkách a zastihnou ho na kolenou před kloučkem: to jim může zlomit srdce! V zápolení generací mají děti a starci často společný úděl: jedni pronášejí věštby, ti druzí je vykládají. Příroda mluví a zkušenost překládá: dospělým zbývá jen ji spoutat. Když není po ruce dítě, lze si vzít pudla: minulý rok jsem na psím hřbitově rozpoznal v rozechvělém projevu, který postupoval od

hrobu k hrobu, dědečkovy názory: psi dovedou milovat; jsou něžnější než lidé, věrnější; mají takt a neomylný instinkt, který jim umožňuje rozpoznat Dobro, odlišovat lidi hodné a zlé. „Polonie," prohlásila jedna žena, která nebyla k utěšení, „jsi lepší než já: ty bys mě nebyl přežil; já tě přežívám." Provázel mě americký přítel: pobouřen kopl do sádrového psa a rozbil mu ucho.
Měl pravdu: když má někdo příliš rád děti a zvířata, má je rád proti lidem.
Jsem tedy pudl budoucnosti; prorokuji. Vedu dětské řeči. Rodina si je pamatuje, opakuje mi je: učím se vytvářet další. Vedu dospělé řeči: pronáším výroky „nad svůj věk", aniž je chápu. Výroky jsou básně; recept je velmi prostý; člověk musí důvěřovat Ďáblu, náhodě, prázdnotě, musí si umět vypůjčit celé věty dospělých, napojit jednu na druhou a pak je opakovat, aniž jim rozumí. Zkrátka a dobře, pronáším skutečné věštby a každý je chápe po svém. Dobro se rodí v samých hlubinách mého srdce, Pravda v mladistvých temnotách mého Chápání. S důvěrou se sám sobě obdivuji: už je tomu tak, že má gesta a má slova mají vlastnosti, které mi unikají, ale dospělým bijí do očí; co na tom sejde! Neúnavně jim budu poskytovat křehké potěšení, jež mi není přáno. Mé šaškárny nabývají zdání velkorysosti: nějací ubožáci byli zoufalí, protože neměli děti; rozněžněný jsem se v návalu altruismu vyšvihl z nicoty a vzal na sebe přestrojení dětství, abych jim poskytl iluzi, že mají syna. Maminka a babička mě často vyzývají, abych opakoval neobyčejně dobrotivý akt, jímž jsem přišel na svět: podporují mánie Charlese Schweitzera, jeho zálibu v nečekaných obratech a připravují mu překvapení. Schovávám se za nějaký kus nábytku, zadržuji dech, ženy opouštějí pokoj nebo předstírají, že na mne zapomněly, proměňuji se v nicotu; dědeček vstupuje do pokoje zemdlený a zasmušilý, jako bych neexistoval; náhle se vynořuji z úkrytu, jemu pro radost se rodím, povšimne si mne, vstupuje do hry, změní výraz obličeje a rozpřáhne ruce k nebi: už svou přítomností ho přivádím na vrchol blaha. Jedním slovem, dávám se: dávám se vždycky a všude, dávám všechno: stačí, abych strčil do dveří, a já sám mám dojem, že jsem se zjevil. Stavím kostky jednu na druhou, hnětu těsto z písku, hlasitě přivolávám ostatní; někdo přijde a podivuje se; učinil jsem dalšího člověka šťastným. Jídlo, spánek a ochrana před nepohodou tvoří hlavní slavnosti a hlavní závazky neobyčejně obřadného života. Jím na veřejnosti jako král: když jím dobře, blahopřejí mi; i babička zvolá: „Ten je hodný, že má hlad!"
Nepřestávám se vytvářet; jsem dárce i dar. Kdyby žil můj otec, poznal bych svá práva i povinnosti; je mrtev, a tak o nich nic nevím; nemám žádná práva, protože jsem zahrnován láskou; nemám žádné povinnosti, protože dávám z lásky. Jediné pověření: líbit se; všechno stavět na odiv. V naší rodině se strašně hýří velkorysostí: dědeček mi dává žít a já mu dávám štěstí; maminka je oddána všem. Když na to dnes myslím, připadá mi pravdivá jen ta oddanost: měli jsme však sklon ji mlčky pomíjet. Na tom nezáleží: náš život je jediný sled obřadů a veškerý čas trávíme tím, že se zahrnujeme poctami. Ctím dospělé pod podmínkou, že mě zbožňují; jsem přímý, otevřený, něžný jako holčička. Smýšlím správně, důvěřuji lidem: všichni jsou dobří, protože všichni jsou spokojeni. Společnost se mi jeví jako přísná hierarchie zásluh a moci. Ti na vrcholku žebříku dávají vše, co mají, těm, kdo jsou pod nimi.
Jsem však dalek toho, abych se dostal na nejvyšší příčku: je mi známo, že je vyhrazena přísným lidem dobrých úmyslů, kteří udržují pořádek. Jsem usazen na bočním bidýlku nedaleko nich a mé záření zasahuje žebřík odshora až dolů. Zkrátka a dobře, vynakládám veškeré úsilí, abych se odtáhl od světské moci: ani pod, ani nad, jinde. Jsem vnuk duchovního a od dětství jsem duchovním; mám pomázaní církevních knížat, kněžskou veselost. Chovám se k podřízeným jako k sobě rovným: je to zbožná lež, jíž se na nich dopouštím, abych je učinil šťastnými, a při níž je třeba, aby ji alespoň do určité míry brali vážně. Se služebnou, s listonošem, s pejskem mluvím trpělivým a umírněným hlasem. V tomto spořádaném světě jsou chudí lidé.
Jsou v něm však i ovce s pěti nohama, siamská dvojčata, železniční neštěstí: tyto anomálie nikdo nezavinil.
Hodní chudáci nevědí, že je jejich úkolem zkoušet naši velkorysost; jsou to zahanbení chudáci, plíží se při zdech; utíkám, vsunu jim do rukou dvacetník a hlavně je obdaruji krásným rovnostářským úsměvem. Připadá mi, že vypadají pitomě, a nerad se jich dotýkám, ale nutím se do toho: je to zkouška sil; a pak, musí mě mít rádi: tato láska zkrášlí jejich život.
Vím, že se jim nedostává těch nejzákladnějších věcí, a líbí se mi být jejich zbytečností. Ostatně i kdyby byla jejich bída sebevětší, nebudou nikdy tolik trpět jako dědeček: když byl malý, musel vstávat před svítáním a oblékat se potmě; když se chtěl v zimě umýt, musel rozbíjet led ve džbánu s vodou. Naštěstí se to později napravilo: dědeček věří v Pokrok a já také: Pokrok, ta dlouhá, strmá cesta vedoucí až ke mně.
Byl to Ráj. Každé ráno jsem se probouzel v radostném omráčení, podivoval jsem se neuvěřitelné náhodě, která mi dala narodit se do tak svorné rodiny, v nejkrásnější zemi světa. Nespokojenci mě pohoršovali: nač si mohli stěžovat? Byli to vzbouřenci. Zvlášť babička mě naplňovala hlubokým neklidem: s bolestí jsem musel konstatovat, že mě sdostatek neobdivuje.
Opravdu, Louisa mě dokonale prohlédla. U mne otevřeně kárala komediantství, které se neodvažovala vytýkat manželovi: spílala mi kašpárků, šašků, licoměrníků a přikazovala mi, abych dal pokoj s tím „pitvořením".
Pohoršovalo mě to tím víc, že jsem tušil, že se posmívá i dědečkovi: byl to „duch, jenž stále popírá".{ *Citát z Goethova Fausta, díl I. (Pozn. překl.)* } Odmlouval jsem, vyžadovala omluvy; ty jsem odmítal, jist, že se mi dostane podpory. Dědeček se přímo sápal na příležitost, aby mohl projevit svou slabost: zastával se mě proti vlastní ženě, ta pobouřeně povstávala a šla se zavřít do svého pokoje. Zneklidnělá maminka, obávající se babiččiny zlosti, mluvila tiše a pokorně kárala otce, který krčil rameny a odcházel do své pracovny; pak mě proboha prosila, abych šel požádat o prominutí. Radoval jsem se ze své moci: byl jsem svatý Michal a rozdrtil jsem Zlého ducha. Nakonec jsem se šel nedbale omluvit. Ale jinak jsem ji samozřejmě zbožňoval: protože to byla má babička. Navrhli mi, abych jí říkal Mamie a abych říkal hlavě rodiny jeho alsaským jménem Karl. Karl a Mamie znělo lépe než Romeo a Julie i než Filemon a Baucis. Maminka mi stokrát denně, a to dost úmyslně, opakovala: „Karlamami na nás čekají… Karlamami budou rádi,

Karlamami…“ a důvěrným spojením těchto čtyř slabik připomínala dokonalý soulad osob. Věřil jsem tomu jen napůl, tvářil jsem se, že tomu věřím docela: především před sebou samým. Slova vrhala svůj stín na věc; prostřednictvím Karlamami jsem mohl zachovávat rodinnou jednotu bez kazu a přičíst Louise k dobru valnou část Charlesových zásluh. Podezřelou a hřešící babičku, stojící vždy na pokraji omylu, zadržovala ruka andělská a moc slova.
Na světě jsou skutečně špatní lidé: Prušáci, kteří nám vzali Alsasko-Lotrinsko a všechny naše hodiny, až na sloupkové hodiny z černého mramoru, které zdobí dědečkův krb a které dostal právě od skupiny německých studentů; vnucuje se otázka, kde je ukradli. Kupují mi knihy o Hansim a ukazují mi obrázky: nepociťuji žádný odpor k těm tlustým lidem z růžového cukru, velice mi připomínají alsaské strýčky. Dědeček, který v jedenasedmdesátém optoval pro Francii, jezdí občas do Gunsbachu, do Pfaffenhofenu a navštěvuje příbuzné, kteří tam zůstali. Bere mě s sebou. Ve vlaku, když ho německý průvodčí žádá o lístky, nebo v kavárně, když si číšník nejde dost rychle pro objednávku, rudne dědeček vlasteneckým hněvem; maminka a babička se mu věší na ruce. „Charlesi! Jen to uvaž! Vyhostí nás, a kde pak budeš?“ Dědeček pozvedá hlas: „To bych se na to podíval, aby mě vyhostili: jsem tu doma!“ Strkají mě k němu na kolena, prosebně se na něho dívám, dědeček se uklidňuje: „To jen kvůli maličkému,“ vzdychá a suchými prsty mi přejíždí po hlavě. Po těchto scénách jsem mu méně nakloněn, na okupanty se však nerozhořčuji. Ostatně Charles se v Gunsbachu často rozzlobí na svou švagrovou; několikrát v týdnu hodí ubrousek na stůl a odchází z jídelny, bouchnuv dveřmi: a ona přece není Němka. Po jídle mu jdeme vzdychat a vzlykat k nohám, nastavuje nám neoblomnou tvář. Jak nesouhlasit s názorem babičky: „Alsasko pro něho nic i neznamená; neměl by tam tak často jezdit.“ Nemám ostatně rád Alsasany, protože se ke mně nechovají i s dostatečnou úctou, a nijak zvlášť mě nemrzí, že nám je vzali. Přišlo se na to, že v Pfaffenhofenu chodím příliš často ke kolonialistovi, panu Blumenfeldovi, a že ho zbytečně obtěžuji pro nic. Teta Karolína „na to poukázala“ mamince: řekli mi to; pro jednou jsme, Louisa a já, spojenci: nenávidí rodinu svého muže.
Ve Štrasburku slyším z hotelového pokoje, kde jsme shormážděni, pronikavé a náměsíční zvuky, běžím k oknu; armáda! Jsem hrozně rád, že vidím pochodovat
Prusko za zvuku této dětinské hudby, tleskám rukama.
Dědeček zůstal sedět na židli, brumlá: maminka mi jde zašeptat do ucha, že musím jít od okna. Poslechnu, ale trochu vrčím. Němci se mi, sakra, hnusí, ale bez valného přesvědčení. Ostatně Charles si může dovolit jen zcela jemný záchvěv šovinismu: v roce 1911 jsme odešli z Meudonu a usadili se v Paříži, v čísle jedna ulice Le Goff; dědeček musel jít do penze a aby nás uživil, založil „Ústav živých jazyků; vyučuje se tam francouzština pro přijíždějící cizince. Přímou metodou.
Většina žáků přichází z Německa. Dobře platí: dědeček dává bez počítání zlaté luisdory do kapsy saka; v noci se babička, trpící nespavostí, plíží do předsíně, aby si vybrala svůj desátek „potají“, jak sama říká dceři:
jedním slovem, vydržuje nás nepřítel; francouzsko – německá válka by nám vrátila Alsasko, zničila by však Ústav. Charles je pro zachování Míru. Existují ostatně i hodní Němci, kteří k nám chodí na oběd: červenolící, ochmýřená spisovatelka, které Louisa říkala s náznakem žárlivého úsměvu „Charlesova Dulcinea“, holohlavý doktor, který mačká maminku na dveře a pokouší se ji políbit; když si maminka nesměle stěžuje, dědeček vybuchne: „Dokážete mě rozkmotřit se všemi lidmi!“ Pak pokrčí rameny a případ uzavře slovy: „Mělas nějakou vidinu, holčičko,“ takže pocit provinění má ona. Všichni tito hosté chápou, že je třeba být u vytržení nad mými vlohami, a poslušně mě muchlají; znamená to, že přes svůj původ mají nejasné tušení o Dobru. Na výroční slavnosti, pořádané na počest založení Ústavu, je přítomno přes sto hostů, podává se lehké šampaňské a maminka se slečnou Moutetovou hrají čtyřručně Bacha; v šatech z modrého mušelínu, s hvězdami ve vlasech a s křídly na zádech chodím od jednoho k druhému, nabízím mandarínky v košíčku a hosté volají: „Je to opravdu andílek!“ Co chcete, ti lidé přece jen nejsou tak špatní. Nezřekli jsme se samozřejmě pomsty za mučednické Alsasko: když jsme mezi sebou, vraždíme Němčoury posměchem, tiše, jako bratranci v Gunsbachu a Pfaffenhofenu; smějeme se stokrát za sebou, aniž nás to mrzí, jedné německé studentce, která napsala ve francouzském slohovém cvičení: „Charlotta byla ochromena bolestmi na Wertherově hrobu,“ nebo tomu mladému profesorovi, který se díval při večeři nedůvěřivě na plátek melounu a nakonec jej snědl celý, i s jádry a kůrou. Tyto prohřešky mě naplňují shovívavostí: Němci jsou podřadné bytosti, které mají to štěstí, že jsou našimi sousedy; poskytneme jim naši osvícenost.
Polibek bez kníru, říkalo se v té době, je jako vejce bez soli; dodal bych jako Dobro beze Zla, jako můj život v letech 1905 až 1914. Jestliže se člověk definuje jen v opozici k něčemu, byl jsem nekonečnem z masa a kostí; jsou-li láska a nenávist rubem a lícem téže medaile, neměl jsem nikoho a nic rád. Bylo to dobře uspořádáno: člověk nemůže chtít zároveň nenávidět i líbit se. Ani líbit se a mít rád.
Jsem tedy Narcis? Ani to ne: tak mi záleží na tom okouzlovat, že zapomínám i sám na sebe. Vlastně mě ani tak moc nebaví dělat bábovičky, čmáranice, mé přirozené úkony: alespoň jedna dospělá osoba musí být u vytržení nad mými výrobky, aby získaly v mých očích na ceně. Naštěstí není o potlesk nouze: ať poslouchají mé blábolení nebo Umění fugy, nasazují dospělí týž úsměv zlomyslného vychutnávání a shovívavosti; to dokazuje, co v podstatě jsem: kulturní statek. Jsem prosáklý kulturou a vracím ji rodině vyzařováním, jako rybníky večer vydávají parno dne.
Začal jsem život, jako ho pravděpodobně skončím: uprostřed knih. V dědečkově pracovně byly všude; bylo zakázáno je oprašovat, vyjma jednou do roka, v říjnu před začátkem školního roku. Ještě jsem neuměl číst, a už jsem ctil ony menhiry; ať stály, nebo byly nakloněné, ať byly napěchovány jako cihly, nebo vznešeně rozmístěné jako řady menhirů, cítil jsem, že na nich závisí blahobyt naší rodiny. Všechny si byly podobné, dováděl jsem v maličké svatyni, obklopené bachratými, dávnověkými pomníky, které viděly mé zrození, uvidí mou smrt, a jejichž trvalost mi zaručovala budoucnost právě tak klidnou, jako byla minulost. Tajně jsem se jich dotýkal, abych poctil ruce jejich prachem, nevěděl jsem však dobře, co si s nimi počít, a denně jsem byl svědkem obřadů, jejichž smysl mi unikal: dědeček obvykle tak neobratný, že mu maminka zapínala rukavice –, zacházel s těmito kulturními předměty s obratností kněze sloužícího

mši. Tisíckrát jsem viděl, jak se jakoby nepřítomně zvedá ze židle, obchází psací stůl, dvěma kroky je na druhé straně místnosti, bez váhání bere do rukou nějaký svazek, aniž měl čas hledat cestou ke křeslu ho prolistovává spojeným pohybem palce a ukazováku, a sotva dosedne, rozevírá jej bezpečně „na správné stránce“, až zavrže jako střevíc. Občas jsem přistoupil blíž, abych si prohlédl ony krabice, které se rozvíraly jako ústřice, a pak jsem objevoval nahotu jejich vnitřností, vybledlé a zplesnivělé stránky, lehce nabubřelé a pokryté černými žilkami, které pily inkoust a voněly po houbách.
V babiččině pokoji knihy ležely; vypůjčovala si je v čítárně a nikdy jsem u ní neviděl pohromadě víc než dvě. Ty titěrnosti mi připomínaly cukrářství na Nový rok, protože jejich ohebné a lesknoucí se listy vypadaly jako vystřižené z lesklého papíru. Byly živé, bílé a téměř nové a poskytovaly záminku k lehkým záhadám. Každý pátek se babička oblékala na vycházku a říkala: „Jdu je vrátit“; po návratu odložila černý klobouk a závoj, pak je vytáhla z rukávníku a já jsem se, mystifikován, ptal sám sebe: „Jsou to ty samé?“ Pečlivě je „pokrývala“, pak si jednu z nich vybrala, usedla k oknu do houpacího ušáku, nasadila si brejle, vydechla štěstím i únavou, sklopila víčka s jemným rozkošnickým úsměvem, který jsem později objevil na rtech Giocondiných; maminka byla zticha, vyzvala mě, abych i já byl zticha, myslel jsem na mši, na smrt, na spánek: zaplňovalo mě posvátné ticho, čas od času se Louisa nepatrně zasmála; pak přivolala dceru, prstem ukázala na nějaký řádek a obě ženy se na sebe spiklenecky podívaly. Neměl jsem však rád tyto příliš honosné sešitky; byly to vetřelkyně a dědeček se nijak netajil tím, že jsou předmětem méně významného, výlučně ženského kultu.
V neděli přicházel z nedostatku jiného zaměstnání do pokoje své ženy a postavil se před ni, nevěděl však, co by jí řekl; všichni se na něho dívali, bubnoval na sklo a když už ho vůbec nic nenapadlo, obrátil se znovu k Louise a vzal jí z rukou román: „Charlesi,“ zuřila, „kvůli tobě ztratím stránku!“ Ale on už s povytaženým obočím četl; náhle uhodil ukazovákem na svazek: „Nic nechápu!“ – „Jak bys taky mohl?“ pronesla babička, „Vždyť čteš zprostředka!“ Nakonec mrštil knihou o stůl a krče rameny odcházel.
Jistě měl pravdu, vždyť byl od fochu. Věděl jsem to: ukázal mi na jednom regále v knihovně objemné kartonované svazky, potažené hnědým plátnem. „Tyhle svazky, chlapečku, vyrobil dědeček.“ Ta pýcha! Byl jsem vnuk řemeslníka specializovaného na výrobu posvátných předmětů, člověka ctihodného jako výrobce varhan nebo krejčí pro kněžstvo. Viděl jsem ho při práci. Každý rok vycházel jeho Deutsches Lesebuch v novém vydání. O prázdninách čekala celá rodina netrpělivě na korektury: Charles nesnášel nečinnost, zlobil se, aby si ukrátil čas. Konečně přinesl listonoš velké, měkké balíky, provázek se rozstřihával nůžkami; dědeček rozbaloval sloupce, rozkládal je po stole v jídelně a červeně po nich škrtal; při každé tiskové chybě mezi zuby zasakroval, ale už nekřičel, leda když chtěla služebná prostírat. Všichni byli spokojeni. Stál jsem na židli a u vytržení jsem shlížel na ony černé linky přečárané krví. Charles Schweitzer mi sdělil, že má úhlavního nepřítele, nakladatele. Dědeček v životě neuměl počítat:
z bezstarostnosti byl marnotratný, z okázalosti štědrý, až nakonec, mnohem později, propadl chorobě osmdesátníků, lakotě, kterou způsobuje nemohoucnost a strach ze smrti. V oné době se choroba hlásila pouze podivnou nedůvěřivostí: když dostal poštou autorský honorář, pozdvihl ruce k nebi a křičel, že mu podřezávají krk, nebo šel k babičce a prohlásil temně: „Nakladatel mě okrádá jako loupežník.“ S údivem jsem odhalil vykořisťování člověka člověkem. Nebýt této naštěstí omezené odpornosti, byl by svět dobře uspořádán: zaměstnavatelé dávali podle svých možností dělníkům podle jejich zásluh. Proč musí nakladatelé, ti upíři, hyzdit svět tím, že pijí mému ubohému dědečkovi krev? Má úcta k tomuto svatému muži, jehož oddanosti se nedostávalo odměny, vzrostla; už v útlém věku jsem byl ochoten pokládat stav profesorský za posvátný a literaturu za vášeň.
Neuměl jsem ještě číst, ale byl jsem natolik snob, že jsem se dožadoval svých knih. Dědeček se odebral ke svému padoušskému nakladateli a dostal od něho Pohádky básníka Maurice Bouchora, což byly příběhy vzaté z folklóru a přizpůsobené dětskému vkusu člověkem, o němž se tvrdilo, že si uchoval oči dítěte. Okamžitě jsem chtěl zahájit přivlastňovací obřady. Vzal jsem oba svazečky, očmuchával je, ohmatával, ledabyle jsem je rozevřel „na správné stránce“, až v nich zapraštělo.
Marně: neměl jsem pocit, že mi patří. Stejně bezúspěšně jsem zkoušel zacházet s nimi jako s panenkami, kolébal jsem je, líbal, mlátil. Nakonec jsem je, slzy na krajíčku, položil mamince na kolena. Zvedla oči od práce: „Copak ti mám přečíst, milánku? Víly?“
Zeptal jsem se nevěřícně: „V tom jsou Víly?“ Tu pohádku jsem dobře znal: maminka mi ji často vyprávěla, když mě myla, přerušovala se jen, když mě natírala kolínskou nebo zvedala mýdlo, které jí vyklouzlo z rukou a spadlo pod vanu, a já poslouchal roztržitě dobře známý příběh; měl jsem oči jen pro Annu-Marii, dívenku všech mých jiter; měl jsem uši jen pro její hlas, zasmušený poslušenstvím; líbily se míjejí nedokončené věty, její vždycky opožděná slova, její bryskní jistota, která ji rychle opouštěla a dávala se na útěk, mizela v melodických útržcích a znovu se po chvíli ticha vracela. Příběh byl něčím navíc: spojoval samomluvy.
Po celou dobu, co mluvila, jsme byli sami a vskrytu, daleko od lidí, bohů a kněží, dva drahoušci v lese spolu s těmi ostatními drahoušky, s vílami; nemohl jsem pochopit, že někdo sestavil celou knihu, aby do ní začlenil tuto epizodu našeho každodenního života, která voněla mýdlem a kolínskou vodou.
Anna-Marie mě posadila proti sobě na mou židličku; naklonila se, sklopila víčka, usnula. Z obličeje sochy vycházel sádrový hlas. Byl jsem zmaten: Kdo vypravuje? Co? A komu? Maminka odešla: ani jediný úsměv, jediné dorozumívací znamení, ocitl jsem se ve vyhnanství. A vůbec jsem nepoznával její mluvu. Odkud brala tu jistotu? Za chvíli jsem pochopil: to mluví kniha.
Vycházely z ní věty, které mi naháněly strach: byly to opravdové stonožky, hemžily se slabikami a písmeny, protahovaly dvojhlásky, rozkmitávaly zdvojené souhlásky; zpěvavé, nazální, přerušované pomlkami a vzdechy, bohaté na neznámá slova, radovaly se samy ze sebe a ze svých meandrů, aniž se staraly o mne: někdy zmizely dřív, než jsem

jim porozuměl, jindy jsem porozuměl předem a ony se dál vznešeně valily ke svému konci, aniž mi poskytly alespoň čárku. Ten projev nebyl rozhodně určen mně. Sám příběh vzal na sebe nedělní ráz: drvoštěp, drvoštěpka a jejich dcery, víla, všichni ti nám podobní lidičkové byli náhle vznešení; o jejich cárech se mluvilo okázale, slova zabarvovala věci, proměňovala činy v obřady a události ve slavnosti. Někdo začal klást otázky: dědečkův nakladatel, specializovaný na vydávání učebnic, si nedal ujít jedinou příležitost pro tříbení inteligence svých čtenářů. Měl jsem dojem, že se ptají dítěte: co bys byl udělal na dřevorubcově místě?
Které z obou sester dáváš přednost? A proč? Schvaluješ potrestání Babetty? Ale to dítě, to jsem nebyl docela já, a proto jsem měl strach odpovídat. Přesto jsem odpověděl, můj tichý hlas se ztratil a já cítil, jak se stávám někým jiným. Anna-Marie s pohledem jasnozřivého slepce byla také někdo jiný: měl jsem pocit, že jsem dítětem všech matek, že ona je matkou všech dětí. Když přestala číst, rychle jsem jí knihy vzal a pod paží je odnesl, aniž jsem poděkoval.
Posléze se mi začala líbit ta proměna, která mě vytrhávala mně samému: Maurice Bouchor se skláněl k dětství s univerzální starostlivostí vedoucího oddělení vůči zákazníkům obchodního domu; lichotilo mi to. Před improvizovanými příhodami jsem začal dávat přednost příhodám prefabrikovaným; začal jsem vnímat přísný sled slov; při každém čtení se vracela vždy táž a v témž pořádku, čekal jsem na ně. V pohádkách
Anny-Marie žily osoby, jak se dalo, stejně jako ona: získaly životní osudy. Byl jsem na Mši: byl jsem účasten věčného návratu jmen a událostí.
Žárlil jsem tehdy na maminku a rozhodl jsem se, že jí její úlohu přeberu. Zmocnil jsem se díla nazvaného
Útrapy Číňana v Číně a odnesl je do komory; tam, usazen na skládací posteli, jsem předstíral, že čtu: sledoval jsem očima černé řádky, jediný jsem nevynechal, nahlas jsem si vyprávěl nějakou historku a dával jsem pozor, abych vyslovoval všechny slabiky. Překvapili mě nebo já se dal překvapit – spustili pokřik a rozhodli, že je na čase, abych se naučil abecedu. Byl jsem horlivý jako katechumen; dokonce jsem si dával zvláštní hodiny; vyšplhal jsem na svou skládací postel s knížkou Bez rodiny od Hectora Malota, kterou jsem znal nazpaměť, napůl jsem recitoval, napůl luštil a tak jsem prošel všechny stránky, jednu po druhé: když jsem obrátil poslední, uměl jsem číst.
Mohl jsem se zbláznit radostí: mně budou náležet ty vyschlé hlasy v malých herbářích, ty hlasy, které dědeček oživuje pohledem, které on slyší a já neslyším!
Budu je poslouchat, budu plný obřadných projevů, budu všechno vědět. Nechali mě potloukat se po knihovně a já vzal útokem lidskou moudrost. To mě utvořilo.
Později jsem stokrát slyšel antisemity, jak vyčítají židům, že pomíjejí poučení a mlčení přírody; odpovídal jsem: „V takovém případě jsem židovštější než oni.“ Marně bych v sobě hledal hutné vzpomínky a sladké opojení venkovského dětství. Nikdy jsem neokopával půdu, nikdy jsem neslídil po hnízdech, nikdy jsem nesbíral bylinky, nikdy jsem neházel kamením po ptácích. Avšak knihy byly mými ptáky a hnízdy, mými domácími zvířaty, mou stájí a mým venkovem; knihovna, to byl svět zachycený v zrcadle; měla jeho nekonečnou hloubku, jeho rozmanitost a nepředvídatelnost. Vrhal jsem se do neuvěřitelných dobrodružství: musel jsem lézt po židlích, po stolech, v neustálém nebezpečí, že uvolním lavinu, která mě zavalí. Díla na nejvyšší polici zůstala dlouho mimo můj dosah: jiná mi brali z rukou, sotva jsem je objevil; další se schovávala: vzal jsem si je, začal jsem číst, byl jsem přesvědčen, že je vracím na místo, a trvalo týden, než jsem je znovu našel. Docházelo k strašlivým setkáním: otevřel jsem album a padl jsem na barevné vyobrazení, před mými zraky se hemžili odporní brouci. Leže na koberci, podnikal jsem neplodné cesty napříč Fontenellem, Aristofanem, Rabelaisem: věty mi vzdorovaly jako věci; musel jsem je pozorovat, obcházet je, předstírat, že se vzdaluji, a pak se nenadále k nim vrátit, abych je překvapil v nestřežené chvíli: většinou si však uchovávaly svá tajemství. Byl jsem La Pérouse, Magellan, Vasco da Gama; objevoval jsem podivné domorodce: „Heautontimoruměna“*{ Terentiova hra „Sebetrapič“ (Pozn. překl.)* } v překladech z Terentia v alexandrínech, „idiosynkrazii“ v díle o srovnávací literatuře. Apokopa, Chiasmus, Paragon a stovky dalších, nevyzpytatelných a vzdálených Zulukafrů se objevovaly při otočení stránky a už prosté jejich zjevení rozbíjelo celý odstavec. Byla to tvrdá a temná slova, jejichž smysl jsem poznal až o deset či patnáct let později a která si i dnes zachovávají jistou zastřenost: je to humus mé paměti.
V knihovně byli výhradně velcí klasikové Francie a Německa. Byly tam i mluvnice, několik slavných románů, Maupassantovy Vybrané povídky, díla výtvarná– Rubem, Van Dych, Diirer, Rembrandt – která dědeček dostával od svých žáků k Novému roku. Hubený vesmír.
Ale Velký Larousse mi nahrazoval všechno: sebral jsem namátkou některý svazek na předposlední polici za psacím stolem, A-Bello, Belloc-Ch nebo Ci-D, Mele-Po nebo Pr-Z (z těchto spojení slabik se stala podstatná jména, označující úseky všeobecného vědění: byla oblast Ci-D, oblast Pr-Z, měly svou faunu i flóru, svá města, své velké muže a své bitvy); s námahou jsem ho položil na dědečkovu podložku, otevřel jsem ho, vyslídil jsem tam opravdové ptáky, chytal opravdové motýly, sedící na opravdových květinách. Lidé i zvířata tam byli, osobné: rytiny byly jejich těla, text jejich duše, jejich jedinečná podstata; venku za zdmi jsem se setkával s nejasnými nástiny, které se více či méně podobaly archetypům, nikdy však nedosahovaly jejich dokonalosti: opice v Zoologické zahradě byly méně opicemi, lidé v Lucemburské zahradě méně lidmi. Platonik svým postavením, šel jsem od poznání k jeho objektu; v ideji jsem nacházel více reality než ve věci, protože ke mně přicházela dříve a protože se dávala jako věc.
To v knihách jsem poznal vesmír: přizpůsobený, roztříštěný, opatřený nálepkami, promyšlený, stále ještě strašný; a nepořádek svých knižních zkušeností jsem pokládal za náhodný běh skutečných událostí. Z toho pramenil onen idealismus, kterého jsem se pak třicet let zbavoval.
Každodenní život byl průzračný: stýkali jsme se s usedlými lidmi, kteří mluvili nahlas a jasně, své jistoty budovali na zdravých zásadách, na Moudrosti Národů, a ráčili se odlišovat od lidu sprostného pouze jistým duševním manýrismem, na který jsem byl dokonale zvyklý. Jejich názory mě přesvědčovaly, sotva jen je vyřkli, křišťálově jasnou a prostičkou

samozřejmostí; když chtěli ospravedlnit své počínání, předkládali důvody tak nudné, že nemohly nebýt pravdivé. Jejich samolibě přednášené morální problémy mě příliš nevzrušovaly, spíše jsem z nich čerpal poučení: byly to nepravé, vždy předem vyřešené rozpory a vždy stejné; chyby těchto lidí, pokud je připouštěli, nebyly nijak závažné:
jejich úsudek byl ovlivněn unáhleností nebo oprávněným, i když snad přehnaným podrážděním; naštěstí si to včas uvědomili; vážnější chyby osob nepřítomných nebyly nikdy neodpustitelné: u nás se vůbec nepomlouvalo, jen se zarmouceně konstatovaly charakterové vady.
Naslouchal jsem, chápal, souhlasil, ony řeči mi připadaly uklidňující a nemýlil jsem se, vždyť jejich cílem bylo uklidňovat: nic není nenapravitelné a v podstatě nic se nehýbe, marná vzrušení na povrchu nám nesmějí zakrýt márniční klid, který je naším údělem.
Návštěvy odcházely, zůstával jsem sám, utíkal jsem z onoho všedního hřbitova, vracel jsem se do života, do bláhovostí v knihách. Stačilo otevřít nějakou knihu a ihned jsem se znovu setkal s oním nelidským, zneklidňujícím myšlením, jehož lichá potěšení a ďábloviny unikaly mému chápání, které přeskakovalo od jedné myšlenky ke druhé, takže jsem je, omráčený a ztracený, rychle odmršťoval stokrát na jediné stránce a nechával plavat. Byl jsem účasten událostí, které by dědeček jistě byl pokládal za nepravděpodobné, které však oslňovaly pravdivostí věcí napsaných. Postavy se vynořovaly bez varování, milovaly se, rozkmotřovaly, navzájem si podřezávaly krky; kdo přežil, užíral se žalem a spěchal do hrobu za přítelem, za něžnou milenkou, které právě zavraždil. Co jsem měl dělat?
Měl jsem právo jako dospělí kárat, blahopřát, dávat rozhřešení? Nezdálo se, že by se ti podivíni v nejmenším řídili našimi zásadami, a jejich motivy, i když byly uvedeny, mi unikaly. Brutus zabíjí svého syna a totéž činí i Mateo Falcone. Tyto praktiky byly tedy zřejmě dosti běžné. V mém okolí však k nim nikdo nesahal.
V Meudonu se dědeček pohádal se strýčkem Emilem a já slyšel, jak na sebe na zahradě křičí: přesto to však nevypadalo, že by ho dědeček chtěl zabít. Co soudil o otcích synovrazích? Já sám jsem se zdržel soudu: mé dny nebyly v nebezpečí, byl jsem přece sirotek, a tyto okázalé vraždy mě malinko bavily, ale z vyprávění o nich jsem vyciťoval souhlas, který mě mátl. Pokud jde o Horatia, musel jsem se násilím držet, abych neplivl na rytinu, na níž byl vyobrazen, jak v přílbě a s vytaseným mečem pronásleduje ubohou Gamillu.
Karl občas zanotoval:
Co příbuzní si nejblíž jsou zajisté bratr se sestrou…
To mě znepokojovalo: kdybych byl náhodou dostal sestřičku, byla by mi bývala bližší než Anna-Marie?
Než Karlamami? Byla by to tedy moje milenka. Milenka bylo pro mne ještě temné slovo, s nímž jsem se často setkával v CorneiUových tragédiích. Milenci se líbají a slibují si, že budou spát v jedné posteli (zvláštní zvyk: proč ne v postelích vedle sebe, jako já a maminka?).
Nic víc jsem nevěděl, avšak pod zářícím povrchem myšlenky jsem tušil huňatou hmotu. Jako bratr bych určitě býval incestní. Snil jsem o tom. Byla to derivace?
Zakrývání zakázaných citů? To je lehce možné. Měl jsem starší sestru, maminku, a přál jsem si mladší sestru.
Ještě dnes – v roce 1963 – to je jediný příbuzenský vztah, který mě dojímá.1 Dopustil jsem se vážné chyby,
1 Když mi bylo asi deset let, čítal jsem s rozkoší román Zaoceánští: vystupuje v něm malý Američan a jeho sestra, oba zcela nevinní. Vtěloval jsem se do onoho chlapce a jeho že jsem často mezi ženami hledal tu sestru, jíž se mi nedostalo: býval jsem odmrštěn, odsouzen k náhradě škody. Přesto ve mně při psaní těchto řádek ožívá hněv, jímž mě naplňoval Camillin vrah; tento hněv je dosud tak svěží a živý, že stojí za úvahu, zda Horatiův zločin není jedním ze zdrojů mého antimilitarismu: vojáci zabíjejí své sestry. Já bych byl, pane, tomu žoldákovi ukázal. Nejdřív na šibenici! A dvanáct kulek do telat
Obrátil jsem stránku; tiskařská písmena mi odhalovala můj omyl: sestrovraha je třeba zprostit viny. Několik okamžiků jsem oddychoval, dupal, býk podvedený návnadou. A pak sem chvatně začal zasypávat svůj hněv popelem. Tak to je; musím si z toho vzít poučení: jsem příliš mladý. Vyložil jsem si všechno obráceně; nezbytnost onoho zproštění byla totiž dokázána v řadě alexandrínů, které pro mne byly hermetické nebo které jsem z netrpělivosti přeskočil. Líbila se mi ta nejistota i to, že mi příběh na všech stranách unikal: to mě mámilo. Dvacetkrát jsem pročetl poslední stránky Paní Bovaryové: nakonec jsem uměl celé odstavce nazpaměť, chování nebohého vdovce mi však nebylo o nic prostřednictvím jsem miloval dívenku Biddy. Dlouho jsem snil o tom, že napíši příběh o dvou ztracených a diskrétně incestních dětech. V mých dílech lze najít stopy tohoto přeludu: Orestes a Elektra v Mouchách, Boris a Iviš v Cestách svobody,
Franz a Leni ve Vězních z Altony. Jen poslední dvojice přechází k činům. Na tomto příbuzenském svazku mě neokouzlovalo ani tak milostné pokušení, jako zákaz milovat se: oheň a led, směs slastí a neukojení, to se mi líbilo na incestu, pokud zůstával platonický.
jasnější: našel nějaké dopisy, ale což to byl důvod, aby si dal narůst vousy? Vrhal temný pohled na Rudolfa, tedy na něho nevrazil – ale kvůli čemu vlastně? A proč mu řekl: „Nezazlívám vám to?“ Proč připadal Rudolfovi „komický a trochu podlý“? Pak Charles Bovary zemřel: žalem? Na nemoc? A proč ho lékař otevřel, když už všechno skončilo?
Líbil se mi onen houževnatý odpor, který se mi nikdy nedařilo plně překonat; oblouzněný a utrmácený jsem vychutnával dvojakou rozkoš chápat bez pochopení: to byla hutnost světa;
lidské srdce, o němž dědeček mezi svými tak rád mluvil, mi připadalo všude jinde než v knihách bezbarvé a duté. Závratná jména pomáhala utvářet mé nálady, uvrhávala mě do hrůz nebo melancholií, jejichž příčiny mi unikaly. Říkal jsem „Charbovary“ a viděl jsem kdesi v prázdnu velkého vousáče v hadrech, jak se prochází po zahradě: bylo to nesnesitelné. Pramenem těchto úzkostných radovánek bylo spojení dvou protichůdných obav. Bál jsem se, že spadnu po hlavě do bájného vesmíru a budu v něm bez konce bloudit ve společnosti Horatia a Charbovaryho, bez vyhlídky, že se kdy vrátím do ulice Le Goff, ke Karlamamí a k mamince. A na druhé straně jsem tušil, že ony průvody vět mají pro

dospělé čtenáře význam, který mně uniká. Prostřednictvím očí jsem přiváděl do hlavy jedovatá slova, mnohem bohatší, než jsem tušil; cizí síla ve mně znovu vytvářela řečí vášnivých příběhů, které se mě netýkaly, strašlivý žal nebo životní ztroskotání: nenakazím se, nezemřu na otravu? Hltaje Slovo a pohlcován obrazem, zachraňoval jsem se vlastně jen díky inkompatibilitě těchto dvou souběžných nebezpečí. Na sklonku dne, ztracen v džungli slov, vyskakuje při sebemenším šramotu a pokládaje praskot podlahy za citoslovce, jsem byl přesvědčen, že objevuji řeč v přírodním stavu, bez lidi. Se zbabělou úlevou a zároveň zklamán jsem se vracel do rodinné všednodennosti, když maminka vstoupila a rozsvítila volajíc: „Můj chudáčku, vždyť si vykoukáš oči!“ Celý vyjevený jsem vyskočil, pokřikoval, pobíhal sem a tam, dělal šaškárny. Ale i v tomto znovu nalezeném dětství jsem se trápil: o čem mluví knihy? Kdo je píše? Proč? Svěřil jsem se s těmito pochybnostmi dědečkovi, který usoudil, že je na čase, aby mě vysvobodil, a provedl to tak, že mě navždy poznamenal.
Dlouhou dobu mě houpal na natažené noze a prozpěvoval: „Koníček mě pěkně nese, hop a skok a uprdne se,“ a já se pohoršené smál. Teď už nezpíval: posadil si mě na kolena a zahleděl se mi do očí: „Jsem člověk,“ opakoval řečnickým hlasem, „jsem člověk a nic lidského mi není cizí.“ Velice přeháněl: jako Plato básníka, tak vyhnal Karl ze své Republiky inženýra, obchodníka a pravděpodobně i důstojníka. Továrny mu hyzdily krajinu; na čistých vědách vychutnával výhradně čistotu. V Guérigny, kde jsme trávili druhou polovinu července, nás strýček Georges vzal na prohlídku sléváren: bylo vedro, drsní a špatně oblečení chlapi do nás vráželi; ohlušen obrovitým hlukem, umíral jsem strachy a nudou; při pohledu na roztavené železo dědeček ze zdvořilosti zapískal, ale jeho pohled zůstal nevzrušený. Ale v Auvergni v srpnu putoval od vesnice k vesnici, zůstával stát před starým zdivem, holí poklepával cihly: „To, co vidíš, maličký,“ říkal vzrušeně, „je galsko-římská zeď.“ Obdivoval se i církevní architektuře a ačkoliv měl hrůzu z papeženců, nikdy neopomenul zajít do kostela, jestliže byl gotický; do románských chodil, jen když měl náladu. Vůbec už nechodil na koncerty, ale kdysi na nich býval: miloval Beethovena, jeho okázalost a mohutné orchestry; Bacha také měl rád, ale bez nadšení. Někdy přistupoval k pianu a aniž usedl, uhodil ztuhlými prsty několik akordů: babička prohodila s upjatým úsměvem: „Charles skládá.“ Jeho syni – především Georges -hráli velmi dobře, nenáviděli Beethovena a před vším ostatním dávali přednost komorní hudbě; tyto názorové neshody dědečkovi nevadily: říkával vlídně: „Schweitzerové jsou rození hudebníci.“ Týden po mém narození prohlásil, že mám sluch, protože jsem se prý rozzářil, když zazvonila lžička.
Barevná okna, podpěrné oblouky, tesané portály, chóry, ukřižování vyřezaná do dřeva nebo vysochaná v kameni, Meditace ve verších nebo Poetická harmonie, všechny tyto projevy Lidskosti nás neustále přiváděly k Nejvyššímu. Tím spíš, že k tomu bylo třeba připojit přírodní krásy. Táž jiskra utvářela práci Boží i velká díla člověka: táž duha zářila v pěně vodopádů, třpytila se mezi Flaubertovými řádky, zářila v Rembrandtových šerosvitech: byl to Duch. Duch promlouval k Bohu o Lidech, pro lidi byl svědectvím o Bohu. Dědeček spatřoval v Krásе ztělesněnou přítomnost Pravdy a zdroj nejvznešenější ušlechtilosti. Za jistých mimořádných okolností – když se v horách rozpoutala bouře, když měl Victor Hugo inspiraci bylo možno dosáhnout Nejvyššího bodu, v němž Pravda, Krása i Dobro splývaly v jedno.
Našel jsem své náboženství: nic mi nepřipadalo významnější než kniha. V knihovně jsem viděl chrám.
Žil jsem, vnuk kněze, na střeše světa, v šestém patře, sedě na nejhořejší větvi Ústředního stromu: kmenem byla výtahová šachta. Chodil jsem, vycházel na balkón, na kolemjdoucí jsem se díval svrchu, přes mříž jsem zdravil svou sousedku Lucettu Moreauovou, která byla se mnou stejně stará, měla mé světlé kadeře i mladou ženskost, vstupoval jsem do cely{ *cela – vnitřní část řeckého chrámu*} nebo do pronaa *{ pronaos – předsíň v řeckém, chrámu (Pozn. překl.*) } a nikdy jsem odtamtud osobné nevycházel: když se mnou maminka šla do Lucemburské zahrady – to jest: denně – přenechával jsem své cáry nižším krajům, avšak mé vznešené tělo zůstávalo na bidýlku, je tam asi až dodnes. Každý člověk má své přirozené místo; jeho výšku neurčuje ani pýcha, ani hodnota: rozhodující je dětství. Mým místem je pařížské šesté patro s pohledem na střechy.
Dlouho jsem se dusil v údolích, roviny mě zmáhaly: vláčel jsem se po planetě Marsu a drtila mě tíže; stačilo, abych vylezl na kopeček, a byl jsem opět šťasten: vrátil jsem se do svého symbolického šestého patra, znovu jsem dýchal řídký vzduch Krásného písemnictví, Vesmír mi ležel u nohou a každá věc se pokorně dožadovala jména: dát jí je znamenalo zároveň ji vytvořit i zmocnit se jí. Bez této základní iluze bych nikdy nebyl psal.
Dnes, 22. dubna 1963, opravuji tento rukopis v desátém patře novostavby; otevřeným oknem vidím hřbitov, Paříž, modravé pahorky v Saint-Cloud. To je důkaz mé zatvrzelosti. A přitom se všechno změnilo. Kdybych si jako dítě byl chtěl toto vyvýšené postavení zasloužit, bylo by bývalo třeba spatřovat v mé zálibě v holubnících následek ctižádosti, marnivosti, kompenzaci za malou postavu. Ale kdepak; vůbec nešlo o to vyšplhat se na posvátný strom: byl jsem na něm, odmítal jsem sestoupit; nešlo o to stavět se nad lidi: chtěl jsem žít v otevřeném éteru mezi vzdušnými přibližnostmi Věcí.
Později jsem se vůbec nechtěl chytat vzdušných balónů, naopak jsem se ze všech sil snažil dostat se dolů: musil jsem obout olověné podrážky. Při troše štěstí se mi podařilo dotknout se na holých písčinách podmořských tvorů, jejichž jména jsem si musel vymýšlet. Jindy bylo všechno marné: neodolatelná lehkost mě udržovala na povrchu. Nakonec se můj výškoměr porouchal, hned se vznáším, hned zase potápím, často obojí najednou, jak se sluší v naší hře; ze zvyku obývám ve vzduchu a bez zvláštní naděje slídím dole.
Bylo však nutné hovořit se mnou o autorech. Dědeček to provedl s taktem, bez vroucnosti. Seznámil mě se jmény oněch slavných mužů; o samotě jsem přeříkával bez chyby celý seznam od Hesioda po Huga: byli to Svatí a Proroci. Charles Schweitzer tvrdil, že je uctívá.
Přitom ho však rušili: svou nevhodnou přítomností mu znemožňovali, aby přiřkl díla člověka přímo Duchu svatému. Vskrytu dával přednost anonymům, stavitelům, kteří ze skromnosti mizeli před svými katedrálami, a bezpočetným

autorům lidových písní. Proti Shakespearovi nic neměl, protože jeho totožnost nebyla zjištěna. Z téhož důvodu ani proti Homérovi. Ani proti několika dalším autorům, o nichž se docela přesně neví, zda existovali. Pro ty, kdo nechtěli nebo nedokázali zahladit stopy po svém životě, nacházel omluvy pod podmínkou, že zemřeli. Ale šmahem odsuzoval své současníky, mimo Anatola France a Courtelina, který ho rozveseloval.
Charlese Schweitzera hrdě blažila úcta prokazovaná jeho vysokému věku, vzdělání, kráse, jeho ctnostem, ten luterán si dovoloval velice biblickou domněnku, že Věčný požehnal jeho Domu. U stolu se někdy vzchopil, aby nenucené přehlédl svůj život, a uzavíral: „Má dítka, je to dobrý pocit, když si člověk nemá co vyčítat.“ Jeho výbuchy nadšení, jeho majestátnost, jeho pýcha i záliba ve vznešeném, to vše zakrývalo duchovní bázlivost, kterou v něm vypěstovalo jeho náboženství, jeho století a jeho prostředí, univerzita. Proto měl tajný odpor k posvátným obludám ve své knihovně, pobudům a šibeničníkům, jejichž knihy pokládal v hloubi duše za něco nemístného. Dal jsem se zmást: ve zdrženlivosti, prosvítající pod chtěným nadšením, jsem spatřoval soudcovskou přísnost; jeho kněžský úřad ho pozvedal nad ně. Stejně, šeptal mi kněz onoho kultu, geniálnost je pouhá půjčka: je třeba si ji zasloužit velikým utrpením, skromně, leč statečně přestálými zkouškami; nakonec uslyší člověk hlasy a podle jejich diktátu píše.
V době mezi první ruskou revolucí a prvním světovým střetnutím, patnáct let po smrti Mallarméa, ve chvíli, kdy Daniel de Fontanin { *Daniel de Fontanin – hlavní postava Thibaultů od Rogera Martina du Gard*} objevil Pokrmy pozemské{ *dílo André Gida (vyšlo 1897) (Pozn. překl.*) } člověk XIX. století vnucoval svému vnukovi názory, které vládly v době Ludvíka Filipa. To prý je příčina venkovské rutiny: otcové chodí na pole a nechávají své syny v rukou dědečků a babiček. Začínal jsem s handicapem osmdesáti let. Mám být litován? Nevím: v naší společnosti v pohybu poskytuje někdy zpoždění náskok. Ať je tomu, jak chce, hodili mi tu kost k okusování a já jsem ji tak svědomitě opracoval, že vidím světlo jejím prizmatem. Dědeček mi chtěl potměšile zošklivit ony prostředníky, spisovatele. Dosáhl opačného výsledku: ztotožnil jsem genialitu se zásluhami. Ti dobráci se mi podobali: když jsem byl hodný, když jsem hrdinně snášel svá bebínka, měl jsem nárok na vavříny, na odměnu; to bylo dětství. Karl Schweitzer mi ukázal jiné děti, které byly jako já pod dohledem, byly zkoušené a odměňované, a které dokázaly zachovat si po celý život můj věk. Protože jsem neměl ani bratra, ani sestru, ani kamarády, udělal jsem si z nich své první přátele. Milovali, těžce trpěli, jako hrdinové jejich románů, a hlavně dobře skončili; připomínal jsem si jejich utrpení s poněkud veselým rozcitlivěním: jak asi byli ti kluci spokojení, když byli opravdu nešťastní; říkali si: „Sláva! Zrodí se krásný verš.“
V mých očích nezemřeli, totiž ne docela: proměnili se v knihy. Corneille byl zarudlý tlouštík, vrásčitý, s koženým hřbetem a páchl lepem. Tato neskladná a přísná osobnost, užívající obtížných slov, mi svými rohy zraňovala stehna, když jsem ji přenášel. Ale jakmile jsem ji rozevřel, předkládala mi rytiny temné a něžné jako důvěrná sdělení. Flaubert byl maličký, potažený plátnem, bez vůně a zápachu, posetý pihami. Mnohonásobný Victor Hugo hnízdil současně ve všech regálech. Tolik, pokud jde o těla; a duše, ty bloudily díly: stránky, to byla okna, zvenčí se na okno tiskla tvář, někdo mě špehoval; předstíral jsem, že nic nepozoruji, pokračoval jsem v četbě, oči přikované ke slovům pod upřeným pohledem nebožtíka Chateaubrianda. Tato znepokojení netrvala dlouho; většinu času jsem své společníky ve hře zbožňoval. Stavěl jsem je nade vše a nijak mě neudivilo, když mi někdo vyprávěl, že Karel Pátý zvedl Tizianovi štětec: to je toho, k tomu přece knížata jsou. Ale v úctě jsem je neměl: proč bych je měl vychvalovat za to, že jsou velcí? Konali jen svou povinnost. Měl jsem ostatním lidem za zlé, že jsou malí.
Zkrátka, všechno jsem pochopil naopak a výjimky jsem pokládal za pravidlo: lidský rod se mi smrskl na malou skupinku obklopenou přítulnými zvířaty. Hlavně dědeček s nimi zacházel tak špatně, že jsem je nemohl brát úplně vážně. Od smrti Victora Huga přestal číst; když neměl nic lepšího na práci, četl znovu již přečtené.
Jeho posláním však bylo překládat. V hloubi srdce pokládal autor knihy Deutsches Lesebuch veškerou literaturu za svůj materiál. Nahlas řadil autory podle zásluh, tato vnější hierarchie však nedokázala dost dobře zakrýt jeho zcela užitkové oblíbence: Maupassant se německým studentům nejlépe překládal do mateřštiny;
Goethe, předstihnuv o hlavu Gottfrieda Kellera, byl nedostižný pro překládání do francouzštiny. Jako humanista si dědeček románů příliš nevážil; jako profesor je vysoce oceňoval pro jejich slovní zásobu. Nakonec uznával jen vybrané úryvky a o několik let později jsem viděl, jak si libuje ve výňatku z Paní Bovaryové vybraném Mironneauem pro jeho Lectures, zatímco úplný Flaubert čekal už dvacet let, až se dědečkovi uráčí si ho všimnout. Cítil jsem, že žije z mrtvých, což se neobešlo bez komplikací v našich vzájemných vztazích: pod záminkou, že je uctívá, je držel v okovech a bez zábran je rozřezával na kousky, aby je mohl snadněji převádět z jedné řeči do druhé. Objevil jsem zároveň jejich velikost i bídu. Mérimée měl tu smůlu, že se hodil pro Střední kurs; v důsledku toho vedl dvojí život: ve čtvrtém patře knihovny sídlila Colomba jako svěží holubice o stu křídel, ztuhlá, nabízející se a systematicky opomíjená; nikdy ji nepotřísnil něčí pohled. Ale na nejnižším regále byla tato panna věznčna v hnědé, ušmudlané, zapáchající knížce; příběh i jazyk zůstaly stejné, byly tam však německé poznámky a slovníček; navíc jsem zjistil, že byla vydána v Berlíně, což byl největší skandál od násilného odtržení Alsaska-Lotrinska. Tuto knihu dával dědeček dvakrát týdně do aktovky, pokryl ji skvrnami a červenými škrty a já ji nenáviděl: byl to pokořený Mérimée. Umíral jsem nudou, sotva jsem tu knihu otevřel: každá slabika se mi před očima oddělovala, jako v Ústavu dědečkovi v ústech. Co jiného byly ony známé a k nepoznání změněné znaky, vytištěné v Německu, aby byly čteny Němci, než padělky francouzských slov? Další špionážní aféra: stačí škrábnout a pod galským převlekem by se objevila číhající germánská slova. Nakonec jsem si řekl, že existují možná dvě Colomby, jedna divoká a opravdová, druhá falešná a didaktická, jako existují dvě Isoldy.
Útrapy mých malých kamarádů mě přesvědčily, že jsem jim rovný. Neměl jsem ani jejich vlohy, ani jejich zásluhy a ještě jsem neměl v úmyslu psát, ale jako vnuk kněze měl jsem nad nimi vrch pro svůj původ; nebylo nejmenší pochyby, že jsem něčemu zasvěcen: nikoliv jejich vždycky trochu pohoršlivému mučednictví, ale nějakému posvátnému úřadu; budu strážcem kultury jako Charles Schweitzer. A pak, já byl živý a nadmíru aktivní: neuměl jsem ještě

rozkouskovávat mrtvé, ale vnucoval jsem jim své vrtochy: bral jsem je do náručí, odnášel je, pokládal na parkety, otvíral, znovu zavíral, vytahoval jsem je z nicoty a znovu jsem je do ní vrhal; tito lidé-trupy byly mými panenkami a já jsem je litoval pro ono bídné, ochrnuté přežití, jemuž se říká nesmrtelnost. Dědeček tyto důvěrnosti podporoval: všechny děti mají inspiraci, takže nemusejí vůbec závidět básníkům, kteří jsou prostě děti. Byl jsem zblázněný do Courtelina, pronásledoval jsem kuchařku až do kuchyně, abych jí nahlas předčítal Theodor hledá zápalky. Rodina se bavila mým zaujetím, pozornou péčí je rozvíjela, až narostlo ve veřejně známou vášeň. Jednou mi řekl dědeček jakoby mimochodem: „Courteline musí být slušný chlap. Když se ti tak líbí, proč mu nenapíšeš?“ Napsal jsem. Charles Schweitzer mi vedl pero a rozhodl se ponechat v mém dopise několik pravopisných chyb.
Před několika lety přetiskly ten dopis noviny a já byl zděšen, když jsem ho znovu četl. Končil slovy „váš budoucí přítel“, což mi připadalo docela přirozené: měl jsem důvěrné styky s Voltairem a Corneillem; jak by mohl žijící spisovatel odmítnout mé přátelství? Courteline je odmítl, a udělal dobře: kdyby byl odpověděl vnukovi, byl by padl na dědečka. Tehdy jsme jeho mlčení posuzovali přísně: „Připouštím,“ prohlásil Charles, „že má mnoho práce, ale i kdyby se čerti ženili, má se odpovědět dítěti.“
Dodnes mi zůstala ona malá neřest, důvěrnost. Chovám se k těm slavným zemřelým jako ke kolegům; vyjadřuji se bez okolků o Baudelairovi, o Flaubertovi, a když mi to někdo vytýká, mám vždycky chuť odpovědět: „Nepleťte se do našich záležitostí. Ti vaši géniové mi patřili, držel jsem je v rukou, vášnivě jsem je miloval, zcela neuctivě. Mám s nimi teď zacházet v rukavičkách?“ Ale Karlova humanismu, onoho prelátského humanismu, jsem se zbavil, jakmile jsem pochopil, že každý člověk je cele člověk. Uzdravení je vždycky smutné: jazyk ztratil kouzlo; hrdinové pera, kdysi mně rovní, se vrátili do řady, zbavení všech výsad: nosím za ně dvojí smutek.
Co jsem právě napsal, je falešné. Je to pravda. Není to ani pravda, ani to není falešné, jako vše, co se píše o bláznech, o lidech. Uvedl jsem skutečnosti s přesností, jakou mi dovoluje paměť. Jak dalece jsem však věřil svému poblouznění? To je základní otázka, a přesto ji nedokáži rozhodnout. Později jsem zjistil, že o našich náklonnostech se lze dovědět vše, mimo jejich sílu, to jest upřímnost. Samy činy nemohou sloužit jako míra, leda by se dalo dokázat, že to nejsou gesta, což není vždy snadné. Jen se podívejte: sám uprostřed dospělých jsem byl miniaturní dospělý, moje četba byla četbou dospělých; už to zní falešně, protože zároveň jsem zůstával dítětem. Netvrdím, že jsem byl vinen: tak to prostě bylo, což nic nemění na tom, že mé průzkumy a mé lovy tvořily součást Rodinné komedie, že rodinu uváděly v nadšení a že já to věděl: ano, věděl jsem, že zázračné dítě denně oživuje zaklínadla, která jeho dědeček už nečetl. Žil jsem nad svůj věk, jako lidé žijí nad poměry: horlivě, únavně, nákladně, pro oko.
Sotva jsem strčil do dveří knihovny, ocital jsem se v břiše nehybného starce: veliký psací stůl, podložka, červené a černé inkoustové skvrny na růžovém pijavém papíru, pravítko, lahvička s lepidlem, zatuchlý pach tabáku a v zimě rudě zářící stáložárná kamna a praskání slídy, to byl Karl, zvěčnělý: to stačilo, abych se ocitl ve stavu milosti, a už jsem běžel ke knihám. Upřímně?
Co to znamená? Jak bych mohl určit – a po tolika letech – nepostižitelnou a pohyblivou hranici, dělící posedlost od komedianství? Uléhal jsem na břicho tváří k oknu, před sebou otevřenou knihu, vpravo sklenici načervenalé vodičky a po levici na talíři chléb se zavařeninou. I o samotě jsem byl na očích. Anna-Marie i Karlamami obraceli ony stránky dávno před mým narozením, před mýma očima se prostíralo jejich vědění; večer se mě budou vyptávat: „Co jsi četl? Čemu jsi rozuměl?“ To jsem věděl, měl jsem porodní bolesti, porodím nějaký dětský výrok; prchat při četbě před velkými byl nejlepší způsob, jak s nimi udržovat kontakt; i když byli nepřítomni, jejich budoucí pohled do mne vstupoval zátylkem, vycházel zřítelnicemi, přibodával na podlahu stokrát přečtené věty, které já četl poprvé. Jsa viděn, viděl jsem se: viděl jsem se, jak čtu, jako se člověk slyší mluvit. Změnil jsem se hodně od doby, kdy jsem předstíral, že luštím „Číňana v Číně“, ačkoliv jsem ještě neuměl abecedu? Ne: hra pokračovala. Za mými zády se otevřely dveře, někdo se přišel podívat, „co tropím“: fixloval jsem, naráz jsem vyskočil, dal Musseta na místo, a stoje na špičkách, s nataženými pažemi jsem si šel pro těžkého Corneille; mou vášeň měřili vynaloženou námahou, takže jsem za sebou slyšel zaslepený hlas, jak šeptá: „Když on tak miluje Corneille!“ Vůbec jsem ho nemiloval: alexandríny mě odrazovaly. Nakladatel vydal náhodou in extenso pouze nejslavnější tragédie; u ostatních uváděl jen název a stručný rozbor: a to mě zajímalo: „Rodelindu, ženu Pertharita, krále Lombardů poraženého Grimoaldem, přemlouvá Unulphe, aby se provdala za cizího panovníka…“ Znal jsem Rodogunu, Theodoru a Agesilaa před Cidem a Cinnou; měl jsem ústa plná zvučných jmen, srdce plné vznešených citů a dával jsem pozor, abych se nezapletl v příbuzenských vztazích. V rodině taky říkali: „Ten maličký dychtí po vědění; hltá Larousse!“ a já je nechal mluvit. Vůbec jsem se nevzdělával: zjistil jsem, že ve slovníku jsou obsahy her a románů; a tím jsem se kochal.
Rád jsem se líbil a chtěl jsem brát kulturní koupele: denně jsem se nově nabíjel posvátností. Někdy roztržitě: stačilo ulehnout a obracet stránky; díla mých přítelíčků mi často sloužila jako omílání modliteb. Přitom jsem někdy doopravdy prožíval hrůzu nebo potěšení; stávalo, se, že jsem zapomněl na svou úlohu a že jsem se propadl do hlubin, vláčen šílenou velrybou, která byla prostě svět. Račte z toho dělat závěry! Pohledem jsem rozhodně slova zpracovával: musel jsem je vyzkoušet, rozhodnout, jaký mají smysl; Kulturní komedie mě průběhem doby kultivovala.
Přitom jsem skutečně četl: mimo svatyni, v našem pokoji nebo pod stolem v jídelně; o té četbě jsem nikomu nevykládal a nikdo, mimo maminku, se mnou o ní nemluvil. Anna-Marie vzala vážně mé nepravé nadšení.
Se svým znepokojením se svěřila Mamie. Babička byla bezpečný spojenec: „Charles nemá rozum,“ prohlásila. „To on maličkého postrkuje, viděla jsem ho. To bude mela, až se dítě schvátí.“ Oběma ženám vytanulo na mysli schvácení a zánět mozkových blan. Bylo by bývalo nebezpečné a zbytečné zaútočit na dědečka přímo: šly na to oklikou. Při jedné naší procházce se Anna-Marie zastavila jakoby náhodou před stánkem, který dosud stojí na rohu bulváru Saint-Michel a ulice
Soufflot: spatřil jsem nádherné obrázky, jejichž křiklavé barvy mě fascinovaly, požadoval jsem je a dostal jsem je;

tah se podařil: každý týden jsem chtěl Cri-Cri, Omračujícího, Prázdniny, Tři skauty od Jeana de la Hire a Cestu kolem světa v aeroplánu od Arnoulda Galopina, které vycházely v sešitech vždy ve čtvrtek. Od jednoho čtvrtka ke druhému jsem myslel mnohem víc na Andského Orla, na Marcela Dunota, boxera železných pěstí, a na letce Christiana než na své přátele Rabelaise a Vignyho. Maminka se začala pídit po dílech, která by mi vrátila dětství: nejdřív to byly „růžové knížečky“, měsíčně vydávané svazky pohádek, a pak postupně Děti kapitána Granta, Poslední Mohykán, Mikuláš Nickleby, Pět Lavaredových grošů. Před příliš uvážlivým Julesem Vernem jsem dával přednost výstřednostem Paula ďIvoi. Ale bez ohledu na autory jsem zbožňoval díla v edici Hetzel, malá divadélka, jejichž červená obálka se zlatými třásněmi tvořila oponu: slunečný prach na ořízce byla rampa. Těmto magickým skříňkáma nikoliv vyváženým větám Chateaubriandovýmvděčím za svá první setkání s Krásou. Když jsem je otevřel, zapomínal jsem na všechno: to znamená číst?
Nikoliv, ale umírat ve vytržení: z mého skonu se okamžitě rodili domorodci ozbrojeni kopím, prérie, cestovatel v bílé přilbě. Byl jsem vize, zaléval jsem světlem Audiny krásné tmavé tváře, které měl tak rád Fileas Fogg. Konečně osvobozen od sebe samého, začal se ten malý zázrak proměňovat v čirý údiv. Padesát centimetrů od podlahy se rodilo dokonalé štěstí, nikým a ničím nespoutané. Zprvu se Nový svět jevil ještě víc zneklidňující než Starý: loupilo se tam a zabíjelo; tekly tam potoky krve. Indiáni, Indové, Mohykáni, Hotentotové unesli mladou dívku, spoutali jejího starého otce a chystali se, že ho nejukrutnějším způsobem umučí k smrti. To bylo čiré Zlo. Objevovalo se však pouze proto, aby se sklonilo před Dobrem: v příští kapitole se vše napraví. Odvážní běloši povraždí divochy, přeříznou otci pouta a ten se vrhne dceři do náručí. Jen bídáci zahynou – a několik velmi bezvýznamných dobráků, jejichž smrt se připočítá k zbytečným ztrátám dějin. Ostatně i smrt byla sterilizována: lidé padali se zkříženýma rukama, pod levým prsem malou kulatou dírku, a pokud nebyla puška ještě vynalezena, byli viníci „vystaveni ostří meče“. Tento hezký obrat se mi líbil: představoval jsem si ten rovný a bílý jas, čepel; nořila se jako do másla a vyšla opět zády darebáka, který se zhroutil, aniž ztratil jedinou kapku krve. Někdy byl skon dokonce směšný: jako například skon onoho Saracéna, který – pokud se pamatuji – se vrhl v Rollandoví kmotřence s koněm proti křižákovi; paladin ho praštil po hlavě mohutnou ranou šavle, která ho rozštípla od hlavy až k patě; tuto příhodu znázorňovala ilustrace Gustava Dorého. To bylo pěkné! Obě půlky, odděleny od sebe, začaly padat, opisujíce přitom půlkruhy kolem třmene; udivený kůň se začal vzpínat.
Několik let jsem se nedokázal podívat na tuto rytinu, abych se nesmál až k slzám. Konečně jsem měl, co jsem potřeboval: nenáviděníhodného Nepřítele, ale – když se to tak vezme – neškodného, protože jeho plány neuspívaly, a dokonce, navzdory jeho ďábelské vychytralosti, sloužily věci Dobra; mohl jsem totiž zaznamenat, že návrat k pořádku je vždy provázen pokrokem: hrdinové byli odměněni, dostávalo se jim poct, projevů obdivu, peněz; díky jejich neohroženosti bylo dobyto nějaké území, nějaký umělecký předmět byl vyrván domorodcům a dopraven do našich muzeí; mladá dívka se zamilovala do dobyvatele, který jí zachránil život, a vše končilo svatbou. Z těchto časopisů a knih jsem získal svou nejdůvěrnější fantasmagorii: optimismus.
Tuto četbu jsem dlouho uchovával v tajnosti; Anna – Marie mě ani nemusela varovat: vědom si její nehodnosti, nezmínil jsem se o ní dědečkovi ani slůvkem.
Obcoval jsem s chátrou, dovoloval jsem si, trávil jsem volný čas v bordelu, nikdy jsem však nezapomněl, že má pravda zůstala ve svatyni. Proč pohoršovat kněze líčením mého zbloudění? Karl mě nakonec přistihl; rozhněval se na obě ženy a ty využily chvilky, kdy nabíral dechu, a všechno shodily na mne: zahlédl jsem časopisy a dobrodružné romány, dychtil jsem po nich, dožadoval se jich, jak mi je mohly odepřít? Tato obratná lež zatlačila dědečka ke zdi: to já, jedině já jsem podváděl Colombu se zmalovanými běhnami. Já, věštecké dítě, mladá Pýthie, Eliacin{ Postava z Racinovy tragédie Athalie, jeho jménem se označují urozené děti, které po přestálých nebezpečích čeká slavná budoucnost. }
Krásného písemnictví, jsem projevoval zuřivý sklon k hanebnosti. Musel se rozhodnout: buď vůbec nevěštím, nebo je třeba respektovat mé záliby a nesnažit se je pochopit. Otec Charles Schweitzer by byl všechno spálil; dědeček se rozhodl pro srdcervoucí shovívavost. Víc jsem ani nežádal, a tak jsem v klidu pokračoval ve svém dvojím životě. Nikdy neskončil: dodnes čtu raději „Série Noire“{ *Edice detektivek a krváků*} než Wittgensteina.{ *Wittgenstein (1889 až 1951) – vídeňský neopozitivistický filozof. Později působil v Anglii. (Pozn. překl.) }*
Na svém vzdušném ostrově jsem byl první, neměl jsem sobě rovna; jakmile jsem byl podřízen obecným pravidlům, spadl jsem do poslední řady.
Dědeček se rozhodl, že mě dá zapsat do Montaignova lycea. Jednou ráno mě odvedl k řediteli a začal vynášet mé schopnosti: mám jediný nedostatek, jsem totiž příliš vyspělý na svůj věk. Ředitel na všechno přistoupil: dali mě do osmičky a já mohl doufat, že budu s dětmi svého věku. Ale kdepak: po prvním diktátu povolala správa školy honem dědečka; vrátil se rozzuřený, vytáhl z aktovky odporný papír plný mazanic a kaněk a hodil ho na stůl: byl to mnou odevzdaný úkol. Upozornili ho na můj pravopis – „divokí králýk ma rád dimyján“– a pokusili se mu vysvětit, že patřím do desáté přípravky. „Z divokího králýka“ dostala maminka záchvat smíchu; dědeček ji zarazil hrozivým pohledem.
Nejdřív mě začal obviňovat ze zlé vůle a poprvé v životě mě huboval, pak ale prohlásil, že mě zneuznávají;
hned na druhý den mě vzal z lycea a rozkmotřil se s ředitelem.
Nepochopil jsem, oč v té věci šlo, a můj neúspěch se mě nedotkl: byl jsem prostě zázračné dítě, které neumí pravopis. A bez žalosti jsem se navrátil do své samoty: liboval jsem si ve své špatnosti. Aniž jsem si povšiml, promarnil jsem příležitost stát se opravdovým: rodina pověřila pařížského učitele, pana Liévina, aby mi dával soukromé hodiny; chodil k nám téměř denně. Dědeček mi koupil vlastní psací stůl, sestávající z lavice a desky z bílého dřeva. Usedal jsem na lavici a pan Liévin mi diktoval, přecházeje po místnosti. Byl podobný Vincentu Auriolovi a dědeček tvrdil, že je svobodný zednář.

„Když mu podávám ruku," říkával nám s bojácným odporem slušného člověka, pronásledovaného nadbíháním pederasta, „nakreslí mi palcem do dlaně zednářský trojúhelník." Nenáviděl jsem ho, protože mě opomenul rozmazlovat: mám dojem, že mě nikoliv bezdůvodně pokládal za zaostalé dítě. Zmizel, už ani nevím proč: možná že se někomu svěřil s tím, co o mně soudí.
Strávili jsme nějaký čas v Arcachonu a já chodil do obecné školy: vyžadovaly to dědečkovy demokratické zásady. Zároveň si však přál uchránit mě styku se sprostotou. Doporučil mě učiteli těmito slovy: „Drahý kolego, svěřuji vám to nejdražší, co mám." Pan Barrault měl bradku a nosil skřipec: přišel k nám do vily na muškátové víno a prohlásil, že mu lichotí důvěra, kterou mu projevuje profesor vyššího stupně. Posadil mě do zvláštní lavice vedle katedry a o přestávkách si mě nechával u sebe. Toto protekční zacházení mi připadalo oprávněné; co si o tom mysleli „synové lidu", chlapci mně rovní, nevím: myslím, že jim to bylo fuk.
Mě jejich vyvádění unavovalo a pokládal jsem za vznešené nudit se po boku pana Barraulta, zatímco si hráli na schovávanou.
Ctil jsem svého učitele ze dvou důvodů: byl mi nakloněn a páchlo mu z úst. Dospělí musí být ošklivi, zvrásnělí, nepohodlní; když mě brali do náručí, nebylo mi nepříjemné, že musím překonávat lehký odpor: dokazovalo to, že ctnost není snadná věc. Existovaly prosté radosti, banální: běhat, skákat, jíst dorty, líbat hebkou a provoněnou pokožku maminky; přikládal jsem však větší cenu vyhledávaným a smíšeným radostem, jež jsem zakoušel ve společnosti zralých mužů; hnus, jímž mě naplňovali, byl součástí jejich prestiže: pletl jsem si odpor s vážností. Byl jsem snob. Když se ke mně pan Barrault naklonil, působil mi jeho dech vybrané trýzně, horlivě jsem vdechoval odpornou vůni jeho ctností. Jednou jsem objevil na školní zdi zcela čerstvý nápis, přistoupil jsem blíž a četl: „Starý Barrault je sráč." Srdce se mi roztlouklo, div nepuklo, byl jsem tak omráčen, že jsem se nemohl hnout z místa, dostal jsem strach. „Sráč" mohlo být jedině jedním z oněch „sprostých slov", která se hemží v slovníku podsvětí a s nimiž se dobře vychované dítě nikdy nesetkává; bylo krátké a brutální, mělo strašlivou prostotu prvotních zvířat. Stačilo, že jsem je přečetl: zakázal jsem si je vyslovit, byť jen šeptem. Nechtěl jsem, aby mi ten licoměrník přichycený na zdi skočil do úst a v hloubi hrdla se mi proměnil v temné vytrubování.
Kdybych se tvářil, že jsem si ho nepovšiml, snad by zalezl zpátky do díry ve zdi. Ale když jsem odvrátil zrak, spatřil jsem zase hanebné označení „starý Barrault", které mě děsilo ještě víc: u slova „sráč" jsem se jen dohadoval smyslu; věděl jsem však velmi dobře, komu se doma říká „starý Tenaten": zahradníkům, listonošům, otci služebné, zkrátka starým chudákům.
Někomu se jevil pan Barrault, učitel a kolega mého dědečka, jako starý chudák. Někde, v něčí hlavě, bloudila tato chorobná a zločinná myšlenka. V čí hlavě?
Možná že v mé. Což nestačí, že jsem si přečetl rouhačský nápis, abych se stal spolupachatelem svatokrádeže? Připadalo mi, že se nějaký krutý blázen posmívá mé zdvořilosti, mé úctě, mé horlivosti, radosti, kterou pociťuji každé ráno, když smekám čepici se slovy „Dobrý den, pane učiteli", a zároveň že ten blázen jsem já sám, že hrubá slova a hrubé myšlenky mi znečišťují srdce.
Co mi například bránilo v tom, abych nevykřikl z plna hrdla: „Ten starý prasák smrdí jako prase"? Zamumlal jsem: „Starý Barrault smrdí" a všechno se se mnou zatočilo: s pláčem jsem utekl. Od příštího dne se mi vrátila úcta k panu Barraultovi, k jeho celuloidovému límečku a jeho motýlku. Ale když se sehnul nad mým sešitem, odvracel jsem hlavu a zadržoval dech.
Příští podzim se maminka rozhodla, že mě zavede do ústavu slečen Pouponových. Museli jsme vystoupit po dřevěných schodech a vstoupit do sálu v prvním patře; děti byly tiše seskupeny do půlkruhu; na konci místnosti seděly matky, opřené zády o zeď, a dohlížely na profesorku. První povinností těch ubožaček, které nás učily, bylo rovnoměrně rozdělovat chválu a dobré body mezi tuto akademii zázračných dítek. Když některá z nich projevila netrpělivost nebo byla příliš spokojená s dobrou odpovědí, ztrácely slečny Pouponovy žáka a ona místo. Bylo nás tam alespoň třicet akademiků a nikdy jsme neměli čas se oslovit. Při odchodu se každá maminka dychtivě zmocňovala toho svého a tryskem a bez pozdravu ho unášela. Po ukončení semestru mě maminka z kursu vzala: vůbec se tam nepracovalo a ji nakonec omrzelo, jak na ní ulpívají zraky sousedek, když přišla na mne řada, abych byl pochválen. Slečna Marie-Louisa, světlovlasá dívka se skřipcem, která vyučovala za hladovou mzdu osm hodin denně v kursech slečen Pouponových, se uvolila, že mi bude dávat soukromé hodiny doma, aby to ředitelky nevěděly. Někdy přerušila diktát, aby si ulevila těžkými vzdechy: říkala mi, že je k smrti unavená, že žije v strašlivé samotě, že by dala všechno, aby dostala manžela, jakéhokoliv. I ona nakonec zmizela: rodina tvrdila, že mě ničemu nenaučila, já si však myslím, že připadala dědečkovi žalostná. Tento spravedlivý člověk neodmítal ulevovat ubožákům, ale měl hrůzu z toho zvát je pod svou střechu. Bylo na čase: slečna Marie – Louisa mě demoralizovala. Myslel jsem, že platy jsou úměrné schopnostem, a o ní tvrdili, že je schopná: proč tedy je tak špatně placena? Když někdo provozuje nějaké povolání, je důstojný a hrdý, šťastný, že pracuje: ježto tedy má to štěstí, že pracuje osm hodin denně, proč hovoří o svém životě jako o nevyléčitelné chorobě?
Když jsem tlumočil její nářky, začal se dědeček smát: je příliš ošklivá, než aby ji nějaký muž chtěl. Já se nesmál: může se člověk už narodit jako odsouzenec? V tom případě mě obelhali: řád světa skrývá nesnesitelné zlořády. Můj neklid zmizel, jakmile slečnu odstranili.
Charles Schweitzer našel pro mne vhodnější profesory.
Tak vhodné, že jsem je všechny zapomněl. Do deseti let jsem zůstal sám se starcem a dvěma ženami.
Má pravda, má povaha a mé jméno byly v rukou dospělých; naučil jsem se vidět sám sebe jejich očima; byl jsem dítě, nestvůra, kterou vytvářejí svými stesky.

Když byli pryč, zanechávali za sebou svůj pohled, smíšený se světlem; běhal jsem a proskakoval tím pohledem, který mi zachovával podobu vzorného vnuka a neustále mi nabízel hračky a svět. V mé krásné nádobě, mé duši, se převracely myšlenky a každý mohl sledovat jejich obraty: nebyl v ní jediný stinný koutek. Avšak beze slov, bez tvaru a konzistence, rozředěna touto nevinnou průzračností, průzračná jistota vše kazila: byl jsem podvodník. Jak hrát komedii, aby člověk nevěděl, že ji hraje? Ta jasná, prosluněná zdání, z nichž se skládala má osobnost, se zrazovala sama: nedostatkem bytí, který jsem ani nedovedl plně pochopit, ani nepřestával pociťovat. Obracel jsem se k velkým, požadoval jsem, aby se zaručili za mé schopnosti: tím jsem jen dále zapadal do podvodu. Odsouzen líbit se, obdaroval jsem se půvaby, které okamžitě vadly; všude jsem vláčel svou falešnou dobrosrdečnost, svou zahálčivou důležitost a číhal na novou příležitost: už se mi zdálo, že jsem se jí zmocnil, vrhal jsem se do nějakého postoje, a nacházel jsem jen rozbředlost, před níž jsem prchal. Dědeček podřimoval, zahalen do plédu: pod naježeným knírem jsem zahlédl růžovou nahotu rtů, bylo to nesnesitelné: naštěstí mu sklouzly brýle, rychle jsem je zvedl. Probudil se, pozvedl mě do náručí, předvedli jsme svůj veliký milostný výjev: to už nebylo to, co jsem chtěl. Co jsem vlastně chtěl? Všechno jsem zapomněl, udělal jsem si hnízdo v křovinách jeho vousu.

Vstoupil jsem do kuchyně a prohlásil, že chci promíchat salát; ten pokřik, ten bláznivý smích: „Ne, miláčku, takhle ne! Pořádně stiskni ručičku: takhle! Marie, pomozte mu! Dělá to opravdu moc dobře.“ Byl jsem falešné dítě, držící falešný košík na salát; cítil jsem, jak se mé činy proměňují v gesta. Komedie mi odcizovala svět i lidi: viděl jsem jen role a rekvizity; protože jsem z šaškovství sloužil podnikání dospělých, jak bych byl mohl brát vážně jejich starosti? Propůjčoval jsem se jejich úmyslům se ctnostnou horlivostí, která mi zabraňovala sdílet s nimi jejich cíle. Potřeby, naděje i radosti lidského rodu mi byly cizí, chladně jsem rozdával sám sebe, abych jej okouzlil; byl mým publikem, dělila nás světelná rampa, která mě odsunovala k hrdému vyhnanství, rychle se měnícímu v úzkost.

Nejhorší na tom je, že jsem podezíral dospělé z komediantství. Slova, jimiž se mnou mluvili, to byly bonbóny; mezi sebou mluvili zcela jiným tónem. A taky občas porušovali posvátné úmluvy: nasadil jsem nejrozkošnější výraz, jímž jsem si byl zcela jist, a oni mi řekli opravdovým hlasem: „Jdi si hrát kousek dál, maličký, mluvíme o něčem.“ Jindy jsem měl pocit, že mne využívají. Maminka šla se mnou do Lucemburské zahrady, náhle se objevil strýček Emil, rozkmotřený s celou rodinou; rozmrzele se podíval na sestru a prohlásil suše: „Nepřišel jsem kvůli tobě: chtěl jsem vidět maličkého.“ Pak vysvětlil, že jsem jediná nevinná bytost v celé rodině, jediný, kdo ho nikdy [vědomě ‘neurazil ani neodsoudil na základě nepravdivých zpráv. Usmíval jsem se, uveden do rozpaků svou mocí i láskou, kterou jsem zažehl v srdci toho chmurného muže. Ale bratr a sestra už se mezitím rozhovořili o svých záležitostech a vypočítávali vzájemné křivdy; Emil horlil proti Charlesovi, Anna-Marie ho bránila, zvolna bratrovi ustupujíc; pak začali mluvit o Louise, já zůstal zapomenut mezi jejich železnými židličkami. Byl jsem ochoten připustit – jen kdybych býval dost starý, abych jim rozuměl –, všechny pravicové maximy, jež mi vštěpoval svým chováním levě zaměřený stařec: že Pravda a Báj jedno jsou, že je třeba vášeň hrát, aby ji člověk pocítil, že člověk je bytost obřadná. Přesvědčili mě, že jsme byli stvořeni, abychom hráli navzájem komedii; s komedií jsem souhlasil, vyžadoval jsem však, abych v ní byl ústřední postavou: ale v hromových chvílích, které mě ničily, jsem zjišťoval, že hraji „falešnou hlavní roli“ – mluvím, jsem hodně na jevišti, nemám však jedinou „svou“ scénu: jedním slovem, jsem tam jen proto, abych mohl dělat repliky dospělým. Charles mi lichotil, aby podplatil svou smrt; Louisa spatřovala v mé nezkrotnosti ospravedlnění svých špatných nálad, Anna-Marie své pokory. A zatím nebýt mne, byli by rodiče Annu-Marii prostě sebrali, pro svou jemnost by byla vydána na milost a nemilost Mamie; nebýt mne, byla by Louisa stejně rozmrzelá, Charles by byl u vytržení před horou Cervin, před meteory nebo před dětmi cizích lidí. Byl jsem příležitostnou příčinou jejich rozepří i jejich smiřovaček; hluboké příčiny tkvěly jinde: v Máconu, v Gunsbachu, v Thiviersu, ve starém srdci, které se zahazovalo, v minulosti, daleko předcházející mé narození. Zrcadlil jsem pro ně rodinnou jednotu i její prastaré rozpory; využívali mého božského dětství, aby se stali tím, čím byli.

Žil jsem v nepříjemném stavu: v době, kdy mě jejich obřady přesvědčily, že nic neexistuje bez důvodu a že každý, od největšího po nejmenšího, má své vyznačené místo ve Vesmíru, začalo mi mizet pod rukama mé oprávnění k životu, náhle jsem zjistil, že jsem pokládán za přepych, a styděl jsem se za své neobvyklé postavení v pevně uspořádaném světě.

Otec by mě byl zatížil různými tvrdošíjně se udržujícími návyky; tím, že by byl vytvořil mé zásady ze svých nálad, mé vědění ze své neznalosti, mou hrdost ze své zahořklosti a můj řád ze svých náruživostí, tím by mě byl zabydlel; onen ctihodný nájemník by mi byl vštípil úctu ke mně samému. Na této úctě bych byl založil své právo na život. Můj rodič by byl rozhodl o mé budoucnosti: rodem polytechnik, byl bych býval navždy zabezpečen. Ale pokud Jean-Baptiste Sartre kdy znal můj osud, odnesl si toto tajemství s sebou: maminka se jen pamatovala, že řekl: „Můj syn se nedá k námořnictvu.“ Pro nedostatek přesnějších informací nevěděl nikdo, mnou počínaje, co mám na světě dělat.

Kdyby mi byl otec zanechal majetek, bylo by mé dětství jiné; nepsal bych, protože bych byl někdo jiný.

Pole a dům skýtají mladému dědici pevnou představu o vlastní osobě; zkoumá se na svých štěrkovaných cestičkách, v kosočtverečných oknech své verandy a z jejich nehybnosti vytváří nesmrtelnou podstatu své duše.

Před několika dny volal v restauraci syn hostinského, sedmiletý chlapeček, na pokladní: „Když tu není táta, jsem pánem já!“ Tomu říkám chlap! V jeho věku jsem nebyl pánem nikoho a nic mi nenáleželo. V mých vzácných chvílích veselosti mi maminka šeptávala: „Dávej pozor! Nejsme ve vlastním domově!“ Nikdy jsme nebyli ve vlastním domově: ani v ulici Le Goff, ani později, když se maminka podruhé provdala. Netrpěl jsem tím, protože mi všechno půjčovali; ale zůstal jsem abstraktní. Majiteli dokazují pozemské statky, co je; mě učily, čím nejsem: nebyl jsem ani usedlý, ani trvalý; nebyl jsem budoucím pokračovatelem otcova díla, nebyl jsem nutný pro výrobu oceli: jedním slovem, neměl jsem duši.

To by bývalo úplně v pořádku, kdybych byl dobře vycházel se svým tělem. Ale mé tělo a já jsme tvořili roztodivný párek. V bídě si dítě neklade otázky: tělesně zkoušeno potřebami a nemocemi, nachází ospravedlnění své existence ve svém neospravedlnitelném údělu, jeho právo na život je založeno na hladu a neustálém nebezpečí smrti: žije, aby nezemřelo. Ale já, já nebyl ani dost bohatý, abych se mohl pokládat za vyvoleného, ani dost chudý, abych mohl pokládat své choutky za potřeby.
Plnil jsem své vyživovací povinnosti a Bůh mi občas seslal – jen vzácně – onu milost, jež umožňuje jíst bez odporu –, chuť k jídlu. Dýchal jsem, trávil a vyprazdňoval se nedbale, žil jsem, protože jsem začal žít. Neznal jsem prudkost a divoké požadavky svého těla, toho přecpaného společníka: hlásilo se řadou slabých nevolností, velmi vítaných dospělými. V tehdejší době musela každá lepší rodina mít alespoň jedno neduživé dítko.
Byl jsem dobrý subjekt, protože jsem chtěl umřít hned po narození. Hlídali mě, počítali puls, měřili teplotu a nutili vyplazovat jazyk: „Nezdá se ti, že je trochu pobledlý?“
„To je světlem.“
„Ujišťuji tě, že zhubl!“
„Ale, tatínku, přece jsme ho včera vážili.“ Cítil jsem, jak se pod těmito zkoumavými pohledy měním v objekt, v pokojovou květinu. Výsledek býval, že mě strčili do postele. Dusil jsem se horkem, vařil jsem se pod pokrývkami a pletl jsem si tělo s nevolností: nebyl jsem si jist, co z těch dvou je méně žádoucí.
Dědečkův spolupracovník, pan Simonnot, s námi obědval vždy ve čtvrtek. Záviděl jsem tomu padesátníkovi s tvářemi mladé dívky, jenž si voskoval knír a barvil kštici: když se ho Anna-Marie, aby konverzace neuvázla, zeptala, jestli má rád Bacha, jestli se mu líbí moře, hory, jestli si uchoval dobré vzpomínky na své rodiště, dával si čas s rozmýšlením a zaměřil svůj vnitřní zrak na žulový masív svých zálib. Když obdržel požadovanou informaci, sděloval ji mamince objektivním hlasem a pokyvoval přitom hlavou. Šťastný člověk!
Byl jsem přesvědčen, že se jistě každé ráno probouzí rozradostnělý, z nějakého Vysokého místa přehlédne své vrcholky, úžlabiny a údolíčka, pak se protáhne a řekne: „Jsem to opravdu já: od hlavy až k patě jsem pan Simonnot.“ Když jsem byl dotazován, dovedl jsem samozřejmě vyjmenovat své záliby, a dokonce na nich trvat; ale o samotě mi unikaly; vůbec se nedaly prostě konstatovat, bylo třeba je držet a postrkovat, vdechovat jim život; už jsem si ani nebyl jist, jestli mám raději roštěnku nebo telecí pečeni. Co bych byl dal za to, kdyby byli ve mně vymezili zbrázděnou krajinu, tvrdohlavost strmou jako propast. Když pani Picardová, taktně používající slov, která byla v módě, prohlašovala o dědečkovi: „Charles je vzácná bytost“, nebo zase „Člověk nikdy nezná druhé bytosti,“ cítil jsem se neodvolatelně odsouzen. Oblázky v Lucemburské zahradě, pan Simonnot, kaštany, Karlamami, to byly bytosti.
Já ne: neměl jsem ani jejich nehybnost, ani hloubku, ani neproniknutelnost. Byl jsem nic: neodstranitelná průzračnost. Když jsem se jednoho dne dověděl, že pan Simonnot, tato socha, tento monolit, je ještě ke všemu pro svět nepostradatelný, neznala má žárlivost mezí.
Byl svátek. V Ústavu živých jazyků tleskal dav pod mihotavým plamenem plynové lampy, maminka hrála Chopina, na dědečkův příkaz mluvili všichni francouzsky: pomalou, hrdelní francouzštinou, s omšelou líbezností a nabubřelostí oratoria. Šel jsem z ruky do ruky, aniž jsem se dotkl země; dusil jsem se na hrudi nějaké německé spisovatelky, když najednou dědeček z výšin své slávy pronesl soud, který mě zasáhl u srdce: „Někdo tu schází: Simonnot.“ Utekl jsem ze spisovatelčina náručí, schoval se v koutku, hosté zmizeli; uprostřed hlučícího kruhu jsem spatřil sloup: pan Simonnot osobně, tělesně nepřítomný. Tato zázračná nepřítomnost ho proměnila. Mnoho chybělo k tomu, aby byl Ústav v plném počtu: řada žáků byla nemocná, jiní se omluvili; šlo však jen o náhodné skutečnosti, které lze pominout. Jedině pan Simonnot scházel. Stačilo jen vyslovit jeho jméno: do přecpaného sálu vniklo prázdno jako nůž. Udivovalo mě, že nějaký člověk může mít své místo. Jeho místo: nicota vyhloubená všeobecnou pozorností, neviditelné břicho, z něhož by se mohl pravděpodobně náhle znovu zrodit. Kdyby však byl vyšel uprostřed ovací ze země, kdyby se dokonce k němu byly vrhly ženy, aby mu líbaly ruce, byl bych býval zklamán: tělesná přítomnost je vždycky přespočetná.
Neposkvrněný, redukovaný na čistotu negativní podstaty, podržel si nestlačitelnou čirost diamantu. Protože pak mým údělem bylo vyskytovat se v každém okamžiku uprostřed určitých lidí, na určitém místě zeměkoule a mít pocit přebytečnosti, chtěl jsem, abych všem ostatním lidem na všech ostatních místech scházel jako voda, jako chléb, jako vzduch.
Toto přání se mi denně vracelo na rty. Aby zakryl úzkost, kterou jsem za jeho života nikdy nepostřehl a kterou začínám teprve nyní tušit, vkládal Charles Schweitzer do všeho nutnost. Všichni jeho kolegové nosili na svých bedrech nebe. K těmto Atlasům patřili gramatikové, filologové a lingvisté, pan Lyon-Caen a ředitel Revue Pédagogigue. Dědeček o nich mluvil uvážlivě, abychom mohli změřit jejich význam: „Lyon-Caen zná svou věc. Jeho místo bylo v Institutu,“ nebo zase: „Shurer začíná stárnout; doufám, že nebudou tak pitomí, aby ho dali do penze: fakulta neví, co by tím ztratila.“ Obklopen nenahraditelnými starci, jejichž budoucí odchod měl uvrhnout Evropu do smutku a snad i do barbarství, byl bych dal nevím co, kdyby nějaký bájný hlas byl vynesl v mém srdci soud: „Ten malý Sartre zná svou věc; Francie neví, co by ztratila jeho odchodem!“ Měšťácké dětství žije ve věčnosti okamžiku, to znamená v nečinnosti: chtěl jsem být Atlasem okamžitě, navždy a odevždy, ani mi na mysl nepřišlo, že by člověk mohl pracovat, aby se jím stal; potřeboval jsem Nejvyšší soud, dekret ustavující má práva. Kde však byli soudní úředníci? Mí přirození soudci se znehodnotili svým komediantstvím; odmítal jsem je, ale jiné jsem nikde neviděl.
Užaslý červ bez víry, zákona, opodstatnění či cíle, utíkal jsem se do rodinné komedie, točil se, běhal a lítal od podvodu k podvodu. Prchal jsem před svým neospravedlnitelným tělem a jeho zplihlými důvěrnostmi; když narazila káča na překážku a zastavila se, upadal vyjevený komediant do zvířecího úžasu. Dobré přítelkyně řekly mamince, že jsem smutný, že mě přistihly, jak sním. Maminka mě se smíchem k sobě přitiskla: „Ty jsi přece tak veselý, pořád si

prozpěvuješ! Nač by sis stěžoval? Máš všecko, nač si vzpomeneš.“ Měla pravdu: rozmazlené dítě není smutné; nudí se jako král. Jako pes.
Jsem pes: zívám, tečou mi slzy, cítím, jak tečou. Jsem strom, vítr se opírá do větví a trochu jimi mává. Jsem moucha, lezu po skle, spadnu, zase začínám lézt. Někdy cítím pohlazení ubíhajícího času, jindy – to mnohem častěji – cítím čas, který neubíhá. Chvějící se minuty padají, lačně mě pohlcují a neobyčejně pozvolna umírají; zahnívající, avšak ještě živé jsou smeteny, další přicházejí na jejich místo, svěžejší, avšak stejně marné; takové zhnusení se nazývá štěstím; maminka mi neustále opakuje, že jsem nejšťastnějším ze všech chlapečků. Jak bych jí mohl nevěřit, když to je pravda? Na svou opuštěnost nemyslím nikdy; především není slova pro její pojmenování; a mimo to ji nevidím: jsem neustále obklopen lidmi. Je to osnova mého života, tkánivo mých radovánek, maso mých myšlenek.
Viděl jsem smrt. V pěti letech: číhala na mne; večer brousila po balkónu, čumák tiskla na okno, viděl jsem ji, neodvažoval jsem se však nic říci. Jednou jsme ji potkali na Voltairově nábřeží, byla to stará dáma, velká a bláznivá, celá v černém, když jsem šel kolem, zamumlala: „To dítě strčím do kapsy.“ Jindy na sebe brala podobu jámy: bylo to v Arcachonu; Karlamami a maminka byli na návštěvě u paní Dupontové a u jejího syna Gabriela, skladatele. Hrál jsem si v zahradě jejich vily, vyděšený, protože mi řekli, že je Gabriel nemocný a že zemře. Bez nadšení jsem dělal koně a poskakoval kolem domu. Náhle jsem spatřil temnou díru: sklep, nechali ho otevřený; nevím dost dobře, jaká známka osamělosti a hrůzy mě oslepila: udělal jsem čelem vzad a zpívaje z plna hrdla jsem utekl. V té době jsem míval se smrtí každou noc schůzku v posteli. Byl to obřad: musel jsem ulehnout na levý bok nosem k mezeře u zdi; čekal jsem, celý se chvěje, a ona se mi zjevovala, velice konformní kostlivec s kosou; pak jsem měl dovoleno obrátit se na pravý bok, smrt odešla a já mohl klidně spát. Během dne jsem ji rozpoznával pod nejrozmanitějším přestrojením: když maminka náhodou zpívala francouzsky Krále duchu, zacpával jsem si uši; protože jsem četl Opilce a jeho ženu, nedovolil jsem si po šest měsíců otevřít La Fontainovy bajky. Ta žebrácká na to kašlala: schovala se do Mériméeovy povídky Venuše z ostrova a čekala, až ji otevřu, aby mi skočila na hrdlo. Pohřby ani hroby mě neznepokojovaly; přibližně v onom údobí onemocněla babička Sartrová a zemřela; přivoláni telegramem, přijeli jsme s maminkou do Thiviersu, když ještě byla naživu. Raději mě odstranili z míst, kde se blížil konec té dlouhé a nešťastné existence; ujali se mě přátelé, ubytovali u sebe, a aby mě zaměstnali, dali mi poučné hry, vhodné pro onu příležitost, smutečně nudné. Hrál jsem si, četl, snažil se ze všech sil, abych předvedl vzorné rozjímání, ale nic jsem necítil. Ani když jsme pak kráčeli za pohřebním vozem až na hřbitov. Smrt se vyznačovala svou nepřítomností: skonat, to nebylo zemřít, proměna oné stařeny v náhrobní kámen mi nebyla proti mysli; obsahovalo to transubstanciaci, dosažení bytí, všechno zkrátka probíhalo tak, jako kdybych se já okázale proměnil v pana Simonnota. Z toho důvodu jsem vždycky měl rád, a mám dosud, italské hřbitovy: kameny jsou tam pokroucené, úplní baroknílidé, do kamene je zasazen medailon s fotografií, která ukazuje zesnulého v původním stavu. Když mi bylo sedm let, potkával jsem skutečnou Smrt, Smrtku, všude, jen tam ne. Co to bylo? Osoba nebo hrozba. Osoba byla bláznivá; a pokud jde o hrozbu, tady je příklad: ústa stínu se mohla kdekoliv, za bílého dne a při nejjasnějším slunečním svitu otevřít a pohltit mě. Existoval strašlivý rub věcí, když člověk přišel o rozum, tak jej viděl, zemřít znamenalo hnát šílenství až po nejkrajnější mez a nechat se pohltit. 2il jsem v hrůze, byla to opravdová neuróza. Když pátrám po jejích příčinách, zjišťuji toto: má hluboká neužitečnost připadala mně, rozmazlenému dítěti a daru prozřetelnosti, tím zjevnější, čím víc mě rodinný rituál neustále krášlil falšovanou potřebností.
Cítil jsem se přespočetný, musel jsem tedy zmizet. Byl jsem jalový květ v trvalém stavu odumírání. Jinými slovy, byl jsem odsouzen a každým okamžikem mohl být rozsudek vykonán. Já jej však ze všech sil odmítal, nikoliv proto, že jsem si cenil své existence, ale naopak proto, že jsem na ní nelpěl: čím absurdnější je život, tím nesnesitelnější je smrt. Bůh by mě byl z toho soužení vytáhl: byl bych býval signovaným veledílem; jist, že si udržím své místo ve vesmírném koncertu, byl bych trpělivě čekal, až mi On odhalí své zámysly a mou potřebnost. Tušil jsem náboženství, doufal jsem v ně, byl to lék. Kdyby mi je byli odmítali dát, byl bych si je sám vynalezl. Nikdo mi je však nebral: vychován v katolické víře, dověděl jsem se, že mě Všemohoucí vytvořil ke své slávě: to bylo víc, než o čem jsem si troufal snít. Ale v módním Bohu, o němž mě učili, jsem pak nerozpoznal toho, kdo očekává mou duši: potřeboval jsem Stvořitele, dávali mi Velkého pána; ti dva byli jednou a touž osobou, ale to jsem netušil; vlažně jsme sloužil farizejskému Idolu a oficiální doktrína mi vzala chuť hledat si vlastní víru.
Jaká příležitost! Důvěra a zoufalství vytvářely z mé duše prvotřídní půdu pro nebeskou setbu: nebýt onoho nedorozumění, byl by se ze mne stal mnich. Moje rodina však byla zasažena pozvolným odkřesťaněním, které se zrodilo ve vysoké voltairiánské buržoazii a teprve po jednom století proniklo do všech vrstev Společnosti: nebýt onoho všeobecného ochabnutí víry, byla by katolická slečna z venkova, Louisa Guilleminová, nadělala víc cavyků, než by se byla provdala za luterána. V rodině byli samozřejmě všichni věřící: z obezřetnosti. Sedm či osm let po Gombesově vládě zachovalo si otevřené bezvěrectví prudkost a nestoudnost vášně; ateista, to byl podivín, zuřivec, kterého nikdo nezval na večeři ze strachu, že „udělá výstup“, fanatik zatížený tabu, který si odpírá právo pokleknout v kostele, provdat tam své dcery a s požitkem si zaplakat, který si ukládá, že prokáže správnost svého učení čistotou vlastních mravů, který tak zuří na sebe a své štěstí, že si odpírá možnost zemřít s útěchou, člověk posedlý Bohem, který všude vidí Jeho nepřítomnost a nedokáže otevřít pusu, aby nevyslovil Jeho jméno, zkrátka a dobře pán s náboženským přesvědčením. Věřící vůbec žádné přesvědčení neměl: po dva tisíce let měly křesťanské jistoty možnost podat o sobě důkazy, patřily všem, požadovalo se na nich, aby se jiskřily v očích kněží, v pološeru kostelů a aby osvětlovaly duše, ale nikdo je nemusel dokazovat na svou pěst; byly obecným dědictvím. Lepší společnost věřila v Boha, aby o Něm nemusela mluvit. Náboženství vypadalo tak snášenlivě! Bylo tak pohodlné: křesťan mohl nechodit na mši a přitom poskytnout svým dětem církevní sňatek, mohl se usmívat „pobožnůstkářství“ svatého Sulpice a prolévat slzy při Svatebním pochodu z Lohengrina; nemusel ani vést vzorný život, ani zemřít v zoufalství, ba dokonce ani se dát

zpopelnit. V našem prostředí, v naší rodině byla víra pouze okázalým pojmenováním sladké francouzské svobody; dali mě pokřtít jako tolik dětí, aby mi zaručili nezávislost: kdyby mi byli odmítli křest, byli by se báli, že znásilňují mou duši; jakožto registrovaný katolík jsem byl svobodný, byl jsem normální: „Později," prohlašovala rodina, „udělá, co bude chtít." Tehdy se soudilo, že je mnohem těžší začít věřit než přestat věřit.
Charles Schweitzer byl příliš herec, aby nepotřeboval Velkého Diváka, ale na Boha vůbec nemyslel, jen ve vypjatých chvílích; protože si byl jist, že Ho najde v hodině smrti, držel Ho v životě stranou. V soukromí, z věrnosti ke ztraceným provinciím a obhroublé veselostí protipapeženců, svých bratrů, nedal si ujít jedinou příležitost, aby zesměšnil katolictví: jeho řeči u stolu připomínaly Luthera. Pramen poznámek o Lurdech nikdy nevyschl: Bernadetta viděla „nějakou ženskou, jak si převléká košili"; do bazénu ponořili paralytika, a když ho vytáhli, „viděl na obě oči".
Vyprávěl život svatého Labra, plného vší, svaté Marie Alacoqueské, která sbírala jazykem výkaly nemocných. Tyto tlachy mi posloužily: protože jsem nevlastnil žádné pozemské statky, měl jsem tím větší sklon pozvednout se nad ně a byl bych snadno nalezl své poslání v pohodlné chudobě; mysticismus se hodí vykořeněným lidem a přespočetným dětem: bylo by stačilo líčit celou věc z opačné strany a byl bych vržen do mysticismu; byl jsem v nebezpečí, že se stanu kořistí svatosti. Dědeček mi to navždy zošklivil: viděl jsem svatost jeho očima, to kruté šílenství mě odradilo suchopárností svých extází, nahánělo mi hrůzu svým sadistickým pohrdáním tělem; výstřednosti svatých mi od té doby připadaly právě tak nesmyslné jako výstřednost jednoho Angličana, který skočil ve smokingu do moře. Když poslouchala babička tahle vyprávění, předstírala, že je pohoršena, spílala manželovi „nevěrců" a „beranů", plácala ho přes prsty, avšak její shovívavý úsměv mi s konečnou platností otevřel oči; nevěřila ničemu; jedině její skepticismus jí zabraňoval v tom, aby se stala ateistkou. Maminka se vůbec nepokoušela zasáhnout; měla „svého vlastního Boha" a požadovala na něm jedině, aby ji ve skrytu utěšoval. Debata probíhala v mé hlavě v oslabené podobě: jiné já, můj černý bratr, vyvracelo ochable všechny články víry; byl jsem katolík i protestant, kritický duch se ve mně spojoval s duchem poslušnosti.
V podstatě mě to všechno ubíjelo: dostal jsem se k bezvěrectví nikoliv pro střetnutí dogmat, ale následkem vlažnosti svých prarodičů. Přesto jsem věřil: v noční košili, kleče se sepjatýma rukama na posteli, jsem se denně modlil, avšak na Pánaboha jsem myslel stále méně. Ve čtvrtek mě maminka vodila do Ústavu abbého Dibildose: navštěvoval jsem tam hodiny náboženství s neznámými dětmi. Dědeček uspěl tak dokonale, že jsem pokládal kněze za podivná zvířata: ačkoliv byli sluhy mé víry, byli mi pro svůj hábit a celibát cizejší než pastoři. Charles Schweitzer si vážil abbého Dibildose – „slušný člověk!" – znal ho osobně, avšak jeho antiklerikalismus byl tak vyhraněný, že jsem procházel vraty Ústavu s pocitem, že vstupuji na nepřátelské území. Já sám jsem ke kněžím nechoval nenávist: když se mnou hovořili, nasazovali něžný výraz, prosycený duchovnem, zdání užaslé dobrotivosti a pohled upřený do neznáma, který jsem obzvlášť oceňoval u paní Picardové a ostatních starých hudebních přítelkyň mé matky; dědeček je nenáviděl za mne. To on přišel na nápad, že mám být svěřen jeho příteli abbému, zneklidněně však pohlížel na malého katolíka, kterého mu každý čtvrtek večer přiváděli, v mých očích hledal vývoj papeženství a bez zábran se mi posmíval.
Tato nepřirozená situace vydržela pouhých šest měsíců.
Jednou jsem odevzdal svému učiteli francouzskou kompozici o utrpení Kristově; rodina jí byla nadšena a maminka ji vlastnoručně opsala. Dostal jsem pouze stříbrnou medaili. Zklamání mě uvrhlo do bezbožnosti.
Nemoc a pak prázdniny mi znemožnily dále navštěvovat Dibildosův ústav; po zahájení školního roku jsem požádal, abych se tam už nemusel vrátit. Po řadu let jsem udržoval na veřejnosti styky s Všemohoucím; v soukromí jsem se s ním přestal stýkat. Jen jedinkrát jsem měl pocit, že existuje. Hrál jsem si se zápalkami a propálil malý kobereček; snažil jsem se zamaskovat svůj přečin, když tu mě náhle Bůh spatřil, pocítil jsem uvnitř hlavy a na rukou Jeho pohled; otáčel jsem se v koupelně, strašlivě na očích, jako živý terč. Zachránilo mě rozhořčení: rozzuřil jsem se pro tak hrubou indiskrétnost, začal jsem klít, mumlal jsem jako dědeček: „Krucinálhergot, hergot, hergot, hergot." Víckrát se na mne nepodíval.
Vylíčil jsem historii nepodařeného poslání: potřeboval jsem Boha, dali mi ho, přijal jsem ho, aniž jsem chápal, že ho hledám. Protože nezapustil v mém srdci kořeny, nějaký čas ve mně vegetoval, a pak zemřel.
Ještě dnes, když se mnou někdo o Něm mluví, říkám pobaveně a bez lítosti jako někdejší švihák při setkání s bývalou krasavicí: „Nebýt onoho nedorozumění, onoho omylu, oné náhody, která nás rozdělila, mohlo před padesáti lety mezi námi cosi vzniknout."
Nevzniklo nic. A přitom to se mnou šlo od deseti k pěti. Dědeček se děsil mých dlouhých vlasů: „Je to kluk," říkal mamince, „a ty z něho uděláš holku; nechci, aby z mého vnuka byla zmoklá slepice." Anna – Marie trvala na svém; myslím, že by bývala ráda, kdybych byl opravdu děvče; jak ráda by byla zahrnula dobrodiním své oživlé smutné dětství. Protože ji Nebesa oslyšela, zařídila se po svém: budu mít pohlaví andělů, neurčité, ale téměř ženské. Protože byla něžná, naučila mě něze; zbytek vykonala má samota, která mě připravila o divoké hry. Jednou – bylo mi sedm let – to už dědeček nevydržel: vzal mě za ruku a oznámil, že jde se mnou na procházku. Ale sotva jsme zahnuli za roh, strčil mě k holiči se slovy: „Připravíme mamince překvapení." Zbožňoval jsem překvapení.
U nás byla na denním pořádku. Rozmarné nebo ctnostné tajnůstkaření, nečekané dary, teatrální odhalení, provázená objímáním: byl to náš životní způsob.
Když mi operovali slepé střevo, nezmínila se o tom maminka Karlovi, aby mu ušetřila úzkost, kterou by byl stejně nepociťoval. Strýček August dal peníze; potají jsme se vrátili z Arcachonu a skryli na klinice v Courbevoie. Po operaci zašel August za dědečkem:
„Přišel jsem ti oznámit dobrou novinu," řekl mu.
Karl se dal oklamat vlídnou obřadností: „Budeš se znovu ženit!"
„To ne," odpověděl strýček s úsměvem, „ale všechno dobře dopadlo."

„Co všechno?“, atd., atd. Zkrátka a dobře, náhlé zvraty mi byly běžné, a tak jsem dobrosrdečně pozoroval, jak se mé kadeře kutálejí po bílém ručníku, který mi svíral hrdlo, a padají na podlahu nevysvětlitelně ztmavlé: vrátil jsem se hrdý a ostříhaný.
Byl křik, ale žádné objímání a maminka se zavřela do pokoje a plakala: její holčičku vyměnili za kloučka.
Stalo se ještě něco horšího: dokud mi krásné kadeře poletovaly kolem uší, mohla odmítat důkazy o mé ošklivosti. Ostatně mé pravé oko se už pozvolna zahalovalo soumrakem. Musela si přiznat pravdu. I dědeček vypadal celý zaražený; svěřili mu jeho krasotinku a on se vrátil s ropuchou: tím si podkopával své budoucí okouzlení. Mamie si ho pobaveně prohlížela. Řekla prostě: „Karl není na sebe hrdý; kulatí záda.“
Anna-Marie byla tak hodná, že přede mnou utajila příčinu svého žalu. Dověděl jsem se to, surově, až ve dvanácti letech. Ale necítil jsem se ve své kůži. Rodinní přátelé na mne vrhali starostlivé nebo zmatené pohledy, jež jsem často zpozoroval. Mé obecenstvo bylo den ode dne náročnější; musel jsem se namáhat; přeháněl jsem efekty, a tak jsem občas hrál nepřesvědčivě. Zakusil jsem muka stárnoucí herečky: poznal jsem, že i jiní se mohou líbit. Uchoval jsem si dvě vzpomínky, sice o něco pozdější, avšak příznačné.
Bylo mi devět let, pršelo; v hotelu v Noirétable bylo deset dětí, deset koček v jednom pytli; aby nás zaměstnal, uvolil se dědeček, že napíše a uvede vlasteneckou hru o deseti postavách. Bernard, nejstarší ze skupiny, hrál starého Struthoffa, dobráckého mrzouta. Já byl mladý Alsasan: můj otec optoval pro Francii a já přecházel tajně hranice, abych se k němu dostal. Měl jsem uchystány bravurní repliky: napřáhl jsem pravou paži, sklonil hlavu a zašeptal, ukrývaje prelátskou tvář v ramenním důlku: ,,Buď sbohem, buď sbohem, naše drahé Alsasko.“ Během zkoušek lidé říkali, že jsem k sežrání; nijak mě to nepřekvapovalo. Představení se konalo na zahradě; brslenková houští a zeď hotelu ohraničovaly jeviště; rodiče usadili na proutěné židle.
Děti se bláznivě bavily; jen já ne. Protože jsem byl přesvědčen, že úspěch hry spočívá v mých rukou, snažil jsem se, abych se líbil, z oddanosti společné věci; byl jsem přesvědčen, že všechny zraky jsou upřeny na mne. Přehnal jsem to. Všechny hlasy byly pro Bernarda, který nebyl tak manýrovitý. Pochopil jsem to?
Po představení Bernard vybíral: plížil jsem se za ním a tahal ho za vousy, až mi zůstaly v ruce. Byl to rozmar hvězdy, měl rozesmát; cítil jsem se znamenitě a poskakoval jsem z nohy na nohu, třímaje svou trofej. Nikdo se nesmál. Maminka mě vzala za ruku a rychle odvedla.
„Co tě to popadlo?“ zeptala se mě zkormouceně. „Ty vousy byly tak krásné! Všichni nechápavě vykřikli ‚Ó!‘„
Vzápětí přispěchala babička s nejnovějšími zprávami: Bernardova matka mluvila o žárlivosti. „Vidíš, to je z toho, když se člověk cpe dopředu!“ Unikl jsem jim, běžel jsem do našeho pokoje, postavil se před skříň se zrcadlem a dlouho jsem se pošklebo val.
Paní Picardová zastávala názor, že děti mohou číst všechno: „Když je kniha dobře napsaná, nemůže nikdy ublížit.“ Kdysi jsem před ní žádal o svolení, zda mohu číst Paní Bovaryovou, a maminka nasadila svůj příliš hudební hlas: „Když bude můj miláček číst takové knihy v tomhle věku, co si počne, až vyroste?“ –
„Budu je žít!“ Tato odpověď měla neobyčejně upřímný a trvalý úspěch. Paní Picardová na ni při každé návštěvě narážela a maminka volala káravě a polichoceně: „Blanche! Mlčte, prosím vás, vždyť mi ho rozmazlíte!“
Měl jsem rád tu bledou a tučnou starou dámu, mé nejlepší publikum, a zároveň jsem jí pohrdal: když oznamovali její příchod, připadal jsem si geniální: zdálo se mi, že jí spadly sukně a že vidím její zadek, byla to svého druhu poklona jejímu duchovnu. V listopadu 1915 mi darovala knížečku vázanou v červené kůži se zlatou ořízkou. Protože dědeček nebyl doma, usadili jsme se v pracovně; ženy mluvily vzrušeně, o poznání tišeji než v roce 1914, protože byla válka, odporná žlutá mlha se lepila na okna, místnost páchla vychladlým tabákovým kouřem. Otevřel jsem sešit a nejprve jsem byl zklamán: doufal jsem, že to bude román nebo povídky; na pestrobarevných listech jsem četl dvacetkrát týž dotazník. „Vyplň ho,“ řekla mi paní Picardová, „a dej ho vyplnit kamarádům: budeš mít hezké vzpomínky.“ Pochopil jsem, že se mi nabízí možnost projevit svou pozoruhodnost: chtěl jsem okamžitě odpovědět, posadil jsem se k dědečkovu psacímu stolu, sešit jsem položil na piják podložky, vzal jsem si jeho pero s galalitovou násadkou, namočil je do lahvičky s červeným inkoustem a začal jsem psát, zatímco se dospělí na sebe pobaveně dívali. Naráz jsem se vyšvihl nad svou duši, abych mohl lovit „odpovědi nad svůj věk“. Dotazník mi bohužel nepomáhal; vyptával se na mé chutě a nechutě: kterou barvu mám nejraději, jaká je má oblíbená vůně? Bez velkého nadšení jsem si vymýšlel zvláštní záliby, až se naskytla příležitost blýsknout se: „Co je vaším nejvroucnějším přáním?“ Odpověděl jsem bez váhání: „Stát se vojákem a pomstít mrtvé.“ A pak, protože jsem byl tak vzrušený, že jsem nemohl pokračovat, seskočil jsem na zem a odnesl své dílo dospělým. Pohledy se zaostřily, paní Picardová si upravila brýle, maminka se jí naklonila přes rameno; obě zlomyslně špulily pusu. Současně pozvedly hlavy: maminka byla uzardělá, paní Picardová mi vrátila knížku: „Víš, kamarádíčku, je to zajímavé, jen když je člověk upřímný.“ Myslel jsem, že zhynu. Můj omyl bije do očí: požadovaly zázračné dítě a já jim dal dítě vznešené. Na neštěstí pro mne neměly obě dámy nikoho na frontě: vojenská vznešenost nijak nepůsobila na jejich umírněné duše. Ztratil jsem se a šel se pošklebovat před zrcadlo. Když si dnes vzpomínám na ono pitvoření, je mi jasné, že tvořilo mou ochranu: před hromovými ranami hanby jsem se bránil svalovými křečemi. A tím, že dovršovaly mou pohromu, zároveň mě z ní osvobozovaly: vrhal jsem se do pokory, abych se pokoře vyhnul, připravoval jsem se o prostředky, jež mi umožňovaly líbit se, abych zapomněl, že jsem je měl a že jsem jich zneužil; zrcadlo mi bylo velmi nápomocné: pověřil jsem je, aby mi ukázalo, že jsem zrůda; když se mu to dařilo, měnily se mé hořké výčitky v lítost. Ale především, protože mi neúspěch odhalil mou služebnost, dělal jsem se obludným, abych ji znemožnil, abych popřel lidi a aby lidé popřeli mne. Komedie Zla se hrála proti Komedii Dobra; Eliacin přebíral úlohu Quasimoda. Kombinací kroucení a vrásčení jsem rozkládal svou tvář; poléval jsem se vitriolem, abych smazal své někdejší úsměvy.

Lék byl horší než choroba: snažil jsem se utéci před slávou a hanbou do své osamělé pravdy; neměl jsem však žádnou pravdu: nacházel jsem v sobě jedině udivenou pošetilost. Před mými zraky narážela medúza na sklo akvária, chabě stahovala krejzlík a mizela v temnotách. Setmělo se, inkoustové mraky se rozplynuly v zrcadle a pohltily mé poslední vtělení. Připraven o alibi, vrhal jsem se sám na sebe. Ve tmě jsem vytušil neurčité váhání, dotek, třepotání, celé živé zvíředěsivé a jediné, kterého jsem se nemohl bát. Uprchl jsem, abych se ve světle vrátil ke své úloze pelu zbaveného cherubína. Marně. Zrcadlo mi ukázalo, co jsem věděl odjakživa: byl jsem strašlivě přirozený. Nikdy jsem se z toho nevzpamatoval.

Zbožňován všemi, každým odmrštěn, byl jsem nepřijaté zboží a mohl jsem se v sedmi letech utéci jedině k sobě, který jsem ještě neexistoval, k opuštěnému zrcadlovému paláci, v němž se zrcadlila znuděnost rodícího se století. Zrodil jsem se, abych uspokojil svou velikou potřebu sebe sama; až do té doby jsem znal pouze marnivost salonních psíků; stal jsem se Hrdým, protože jsem byl zahnán do hrdosti. Protože si mne nikdo vážné nežádal, předstíral jsem, že jsem nepostradatelný pro Vesmír. Je něco zpupnějšího? Je něco pitomějšího? Po pravdě řečeno, neměl jsem na vybranou.

A já, černý pasažér, jsem usnul na lavici a průvodčí mnou lomcoval. „Jízdenku, prosím!“ Byl jsem nucen přiznat, že ji nemám. Ani peníze, abych na místě zaplatil cenu jízdného. Nejdříve jsem přiznal svou vinu:

doklady jsem zapomněl doma, ani jsem si už nevzpomínal, jak jsem oklamal pozornost kontrolora, přiznával jsem však, že jsem se vetřel do vagónu podvodem. Nejenže jsem nepopíral autoritu průvodčího, ještě jsem hlasitě vynášel svou úctu k jeho funkci a předem jsem se podřizoval jeho rozhodnutí. Když jsem tak přehnal pokoru, mohl jsem se zachránit jedině tím, že obrátím celou situaci vzhůru nohama: prozradil jsem mu tedy, že z vážných a tajných důvodů musím neodkladně do Dijonu, z důvodů, na nichž má zájem Francie a snad i lidstvo. Jestliže se věci posuzují v tomto novém světle, pak nikdo v celém vlaku nemá takové právo na místo jako já. Jde samozřejmě o vyšší zákon, v rozporu s nařízeními, kdyby však průvodčí svým rozhodnutím přerušil mou cestu, vyvolal by vážné komplikace a jejich následky by padly na jeho hlavu; zapřísahal jsem ho, aby uvažoval: je rozumné uvrhnout celý lidský rod do zmatku pod záminkou, že se udržuje pořádek ve vlaku? To je pýcha: obhajoba ubožáků.

Jen cestující vyzbrojení jízdenkami mají právo chovat se skromně. Nikdy jsem nezjistil, zda jsem svou věc vyhrál: průvodčí mlčel; znovu jsem začal vysvětlovat; dokud jsem mluvil, měl jsem jistotu, že mě průvodčí nepřinutí vystoupit. Stáli jsme proti sobě, jeden mlčící, druhý bez přestání mluvící, ve vlaku, který nás unášel k Dijonu. Vlak, průvodčí a delikvent jsem byl já. Byl jsem ještě čtvrtou osobou; ona osoba, organizátor, měla jedinou touhu: oklamat se alespoň na minutu a zapomenout, že to všechno spískala. Posloužila mi rodinná komedie: nazývali mě darem nebes, bylo to k smíchu a já to věděl; přecpán něžnostmi, snadno jsem plakal, ale nebyl jsem měkkosrdcatý: chtěl jsem být užitečným darem hledajícím příjemce; nabídl jsem svou osobu Francii a světu. Na lidi jsem kašlal, protože však bylo třeba jejich prostřednictví, ukáží mi jejich slzy radosti, že mě Vesmír vděčně přijme. Může se zdát, že jsem byl neobyčejně drzý a domýšlivý; vůbec ne: byl jsem sirotek bez otce. Protože jsem nebyl synem nikoho, vedl jsem svou vlastní při, naplněn pýchou a naplněn ubohostí; přivedl mě na svět elán, který mě unášel k dobru. Sled se jeví jasně: zženštělý mateřskou něhou, bezvýrazný pro nepřítomnost přísného Mojžíše, který mě zplodil, pobláznění dědečkovým obdivem, byl jsem čirý objekt, který by byl vyznával masochismus, kdybych byl dokázal uvěřit rodinné komedii. To se však nestalo: vzrušovala mě jen na povrchu, jádro zůstávalo chladné, neospravedlněné; měl jsem hrůzu ze systému, začal jsem nenávidět šťastné mdloby, odevzdání, ono příliš laskané a příliš otírané tělo, nacházel jsem sám sebe tím, že jsem se stavěl proti sobě, vrhal jsem se do pýchy a sadismu, jinými slovy do velkorysosti. Velkorysost, podobně jako lakota nebo rasismus, je pouze tajný balzám na zahojení našich vnitřních ran a nakonec nás otráví: abych unikl opuštěnosti tvora, připravoval jsem si nenapravitelnou měšťáckou osamocenost: osamocenost tvůrce. Tento odpor nelze pokládat za skutečnou vzpouru: člověk se bouří proti katům, a já měl jen dobrodince. Dlouho jsem byl jejich pomocníkem. Ostatně to oni mě překřtili na dar Prozřetelnosti: já jen používal nástrojů, jež jsem měl k dispozici, pro jiné účely.

Vše se odehrávalo v mé hlavě; byl jsem imaginární dítě, bránil jsem se imaginací. Když se dívám zpátky na svůj život mezi šesti a devíti lety, překvapují mě nepřetržitá duchovní cvičení. Jejich obsah se měnil často, jejich program zůstával týž: vstoupil jsem na svět nevhodně, proto jsem se uchyloval za paraván a na heslo jsem opakoval své zrození, a to přesně ve chvíli, kdy si mě vesmír tiše žádal.

Mé první příběhy prostě opakovaly Modrého ptáka, Kocoura v botách a pohádky Maurice Bouchora. Vyprávěly se úplně samy, někde za mým čelem, mezi oblouky obočí. Později jsem se odvážil do nich zasáhnout a dát si v nich roli. Změnily ráz; neměl jsem rád víly, bylo jich kolem mne příliš mnoho: hrdinské činy nastoupily na místo kouzel. Stal jsem se hrdinou; odložil jsem své půvaby; nešlo již o to líbit se, ale prosadit se. Opustil jsem rodinu: Karlamami i Anna-Marie neměli místo v mých fantaziích. Byl jsem přesycen gesty a postoji, proto jsem ve snu vykonával opravdové činy. Vymýšlel jsem si svízelný a smrtelný svět – svět Cri-Cri, Omračujícího a Paula d’Ivoi; – nouzi a práci, které jsem neznal, jsem nahradil nebezpečím. Nikdy jsem nebyl tak vzdálen jakýchkoli pochybností o stávajícím pořádku: jist, že obývám nejlepší ze všech světů, učinil jsem svým posláním očistit jej od netvorů; byl jsem policajt a lynčér, každý večer jsem obětoval tlupu loupežníků. Nikdy jsem nepodnikl preventivní válku nebo trestnou výpravu; zabíjel jsem bez potěšení a bez hněvu, abych vyrval mladé dívky smrti. Tyto křehké bytosti byly pro mne nezbytné; žádaly si mne. Rozumí se samo sebou, že nemohly počítat s mou pomocí, protože mě neznaly. Vrhal jsem je však do tak velkých nebezpečenství, že by je z nich nebyl mohl nikdo dostat, leda by byl mnou. Když janičáři mávali zakřivenými palaši, proběhlo pouští zasténání a skály pravily k písku: „Někdo tu chybí: Sartre.“ V mžiku jsem odstrčil paraván, hlavy létaly pod údery mé šavle, rodil jsem se v proudech krve. Ocelové štěstí! Byl jsem na svém místě. Rodil jsem se, abych umíral: zachráněné dítě se vrhalo do náručí svého otce, markrabího; odcházel jsem, musel jsem se opět stát přebytečným nebo vyhledávat nové vrahy. Našel jsem je. Ochránce stávajícího pořádku, vložil jsem své opodstatnění do neustálého nepořádku; dusil jsem Zlo v náručí, umíral jsem s jeho smrtí a ožíval s jeho

zmrtvýchvstáním; byl jsem pravicový anarchista. Z onoho oprávněného násilí nevzešlo nic; byl jsem i nadále poslušný a snaživý: člověk neztrácí tak snadno ctnostné návyky; každý večer jsem však netrpělivě čekal na konec každodenních šaškáren, spěchal jsem do postele, oddrmolil modlitbu a vklouzl pod přikrývku; nemohl jsem se dočkat, až budu opět se svou bláznivou smělostí. V temnotě jsem stárnul, byl ze mne dospělý samotář bez otce a matky, bez krbu a domova; téměř beze jména. Kráčel jsem po hořící střeše, v náručí omdlelou ženu; pode mnou řval dav: bylo jasné, že se dům zřítí. V té chvíli jsem pronesl věštecká slova: „Pokračování v příštím čísle.“ – „Co říkáš?“ ptala se maminka. Odpovídal jsem obezřetně: „Udržuji se v napětí.“ A usínal jsem uprostřed nebezpečenství v slastné nejistotě. Na druhý den večer jsem se přesně dostavil na schůzku, našel jsem svou střechu, plameny a jistou smrt. Náhle jsem zpozoroval okap, který jsem předešlého dne neviděl. Můj Bože, jsme zachráněni!

Ale jak se zachytit a nepustit drahocenné břímě? Naštěstí nabyla mladá žena vědomí, vzal jsem ji na záda, ovinula mi paže kolem krku. Ne, rozmyslel jsem si to a znovu ji ponořil do bezvědomí; kdyby byla sebeméně přispěla ke své záchraně, byly by se zmenšily mé zásluhy. Čirou náhodou jsem našel u nohou provaz: připoutal jsem oběť pevně k zachránci, zbytek byla učiněná hračka. Pánové – starosta, policejní náčelník, velitel hasičů – mě přijali s otevřenou náručí, líbali mě, dali mi medaili, ztratil jsem jistotu, nevěděl jsem, co se sebou počít: objímání těch vysokých osobností příliš připomínalo dědečkovo objímání. Všechno jsem smazal a začal znovu: je noc, mladá dívka volá o pomoc, vrhám se do davu… Pokračování v příštím čísle. Dával jsem všanc svou kůži pro vrcholnou chvíli, kdy se náhodné zvíře promění v kolemjdoucího, seslaného Prozřetelností, tušil jsem však, že bych své vítězství nepřežil, a velice rád jsem je odkládal na příští den.

Snad někoho překvapí, že se setkává s těmito odvážnými sny u školáčka určeného pro učitelskou dráhu; dětský neklid bývá metafyzický; pro jeho utišení se nemusí prolévat krev. Což jsem si nikdy nepřál být hrdinským lékařem, který zachrání své spoluobčany před dýmějovým morem nebo před cholerou? Musím se přiznat, že nikdy. Přitom jsem nebyl ani ukrutný, ani bojechtivý a není mou chybou, že rodící se století ze mne udělalo epika. Poražená Francie se hemžila pomyslnými hrdiny, jejichž činy byly náplastí na její ješitnost. Osm let před mým narozením Cyrano z Bergeraku „zahlaholil jako fanfára na oslavu červených kalhot“. Později stačilo, aby se objevil hrdý a ublížený Orlík a Fašoda{ *Fašoda, později Kodok, v Súdánu. Její obsazení v r. 1898 Marchandovou výpravou vedlo k diplomatickému napětí mezi Francií a Anglií. Později předána Anglii. (Pozn. překl.*)} jako by nebyla. V roce 1912 jsem nevěděl nic o těchto vznešených osobnostech, byl jsem však ve stálém styku s jejich epigony: zbožňoval jsem Cyrana chátry Arsena Lupina a nevěděl jsem, že vděčí za svou herkulovskou sílu, svou mazanou odvahu a svou vpravdě francouzskou inteligenci našemu výprasku z roku 1870. Národní agresivita a duch pomsty činily ze všech dětí mstitele. Stal jsem se mstitelem jako všichni ostatní: okouzlen posměvačstvím a leskem, těmito nesnesitelnými vadami poražených, zesměšňoval jsem tuláky, než jsem jim zlámal vaz. Války mě ale nudily, měl jsem rád mírné Němce, kteří chodili k dědečkovi, zajímala mě jen soukromá nespravedlnost; v mém srdci prostém nenávisti se kolektivní síly proměňovaly: používal jsem jich pro posílení individuálního hrdinství.

Na tom nesejde; jsem poznamenán; jestliže jsem se v železném věku dopustil tak bláhového nedopatření, že pokládám život za epopej, je to proto, že jsem vnukem porážky. Jsem přesvědčený materialista a můj epický idealismus mi bude až do smrti vynahrazovat urážku, kterou jsem neutrpěl, hanbu, kterou jsem nepocítil, a ztrátu dvou krajů, které se nám už dávno vrátily.

Měšťáci minulého století nikdy nezapomněli na svůj první večer v divadle a jejich spisovatelé líčí za jakých okolností. Když se zvedla opona, měly děti dojem, že jsou u dvora. Zlato a purpur, světla, líčidla, emfáze a vyumělkovanost posvěcovaly i zločin; na jevišti spatřily oživlou šlechtu, kterou jejich dědečkové vyvraždili. Odstupňování galerií skýtalo o přestávkách obraz společnosti; v lóžích jim ukazovali nahé šíje a živé šlechtice. Vracely se domů omráčené, obměkčené a zákeřně připravené na obřadné osudy, na to, aby se staly Julesem Favrem, Julesem Ferrym, Julesem Grévym. Vsadím se, že by mí současníci nedokázali uvést datum svého prvního setkání s biografem. Poslepu jsme vstupovali do století bez tradic, které se začínalo vypínat nad ostatní svými nezpůsoby, a nové umění, umění občanské, bylo předobrazem našeho barbarství. Zrozeno v pelechu lotrovském, úřady zařazeno mezi jarmareční zábavy, mělo určité způsoby lůzy, které vážné lidi pohoršovaly; byla to zábava pro ženy a děti; maminka i já jsme je zbožňovali, vůbec jsme však na ně nemysleli a nikdy o něm nemluvili: kdo mluví o chlebu, má-li ho dostatek? Když jsme si uvědomili jeho existenci, byl již dlouhou dobu naší hlavní potřebou.

Když pršelo, ptala se mě Anna-Marie, co bych chtěl dělat: dlouho jsme váhali mezi cirkusem, Cháteletem, Elektrickým domem, Grevinovým muzeem; v poslední chvíli jsme se s vypočítanou nedbalostí rozhodli, že zajdeme do některého kina. Dědeček stával mezi dveřmi pracovny, když jsme otvírali dveře bytu, a ptal se: „Kam jdete, děti?“ – „Do biografu,“ odpovídala maminka. Zamračil se a maminka rychle dodávala: „Do kina u Pantheonu, je to docela blízko, jen projdeme ulicí Soufflot.“ Nechával nás odejít, krče rameny; příští čtvrtek pak říkával panu Simonnotovi: „Poslyšte, Simonnote, vy jste vážný člověk, chápete to? Má dcera vodí mého vnuka do biografu!“ a pan Simonnot odpovídal smířlivým hlasem: „Nikdy jsem tam nebyl, ale má žena tam občas zajde.“

Představení už začalo. Klopýtajíce, šli jsme za uvaděčkou, měl jsem pocit, že dělám něco zakázaného; nad hlavami nám přetínal sál pruh světla, v němž bylo vidět tančící prach a kouř; piano řičelo, na zdi se leskly fialové hrušky, krk mi svírala laková vůně dezinfekce. Vůně a plody této zabydlené noci se mi směšovaly: pojídal jsem nouzová světla, pojímal do sebe jejich nakyslou vůni. Otíral jsem záda o něčí kolena, usedal na skřípající sedadlo, maminka mi podstrčila pod zadek složenou přikrývku, abych byl výš; konečně jsem se díval na plátno, spatřil jsem fluoreskující křídu, mžourající krajiny, šrafované lijáky; vždycky pršelo, dokonce za palčivého slunce, dokonce i v bytech; občas proletěl salónem nějaké baronky asteroid v plamenech, ale ji to zřejmě nepřekvapilo. Měl jsem rád ten déšť, ten nepřetržitý neklid, který se zmítal na stěně. Pianista se pustil do ouvertury Fingalova jeskyní a všichni pochopili, že se

objeví zločinec: baronka šílela hrůzou. Její krásný, uhelnatý obličej ustoupil fialověčervené tabulce: „Konec první části.“ Přišla náhlá dezintoxikace, světlo.
Kde jsem? Ve škole? V úřadě? Nikde stopa po ozdobách: řady sklápěcích sedadel, pod nimiž bylo vidět jejich podpěry, zdi natřené okrem, podlaha vystlaná špačky a chrchli. Sál naplňoval hustý šepot, lidé znovu objevovali řeč, uvaděčka prodávala s pokřikováním tvrdé bonbóny, maminka je koupila, strčil jsem si je do pusy a cucal nouzová světla. Lidé si protírali oči, každý si prohlížel sousedy. Vojáci, služebné ze čtvrti; kostnatý stařec žvýkal tabák, prostovlasé dělnice se hlasitě smály: nikdo z těch lidí nepatřil do našeho světa; pocit uklidnění skýtaly obrovské, třesoucí se klobouky, posazené tu i onde na tomto záhonu hlav.
Společenská hierarchie divadla vypěstovala v mém zesnulém otci a v mém dědečkovi, důvěrně obeznámených s druhým balkónem, smysl pro ceremoniál: když je mnoho lidí pohromadě, je třeba je oddělit obřady, jinak se pobijí. Biograf dokazoval pravý opak: toto velice různorodé publikum nespojovala zřejmě ani tak nějaká slavnost jako spíš katastrofa; mrtvá etiketa odhalila konečně pravá pouta mezi lidmi, přítulnost.
Znechutily se mi obřady, zbožňoval jsem davy; poznal jsem nejrůznější davy, avšak s takovou nahotou, s takovou přítomností bez odstupu pro všechny, s takovým sněním v bdělém stavu a s oním nejasným vědomím, že být člověkem je nebezpečné, jsem se znovu setkal jedině roku 1940 v Stalagu XII D.
Maminka si dodala odvahy a začala se mnou chodit do biografů na Bulváru: do Kineramy, do Folies Dramatiques, do Vaudevillu, do Gaumont Paláce, který se tehdy jmenoval Hippodrome. Viděl jsem Zigomara a Fantomase, Macistova hrdinství, Záhady New Yorku: pozlátko mi kazilo potěšení. Vaudeville, zrušené divadlo, se nechtěl zříci své někdejší honosnosti: až do poslední chvíle bylo plátno zakryto červenou oponou se zlatými střapci; tři údery oznamovaly začátek představení, orchestr zahrál předehru, opona se zvedla, lampy zhasly. Tento nepatřičný ceremoniál mě děsil, děsila mě ta zaprášená nádhera, jejich jediným výsledkem bylo, že oddalovaly postavy; naši otcové, omráčení na balkóně nebo na bidýlku leskem a stropními malbami, nemohli a nechtěli věřit, že jim divadlo patří: byli tam přijímáni. Já, já jsem chtěl vidět film co nejvíc zblízka. V rovnostářském nepohodlí místních biografů jsem pochopil, že toto nové umění je moje, stejně jako všech. Byli jsme téhož duševního věku: mně bylo sedm let a uměl jsem číst, jemu bylo dvanáct a neumělo mluvit. Říkalo se, že je v plenkách, že se musí ještě vyvinout; myslel jsem si, že budeme vyrůstat společně. Nezapomněl jsem na naše společné dětství: když mi někdo nabízí tvrdý bonbón, když si v mé blízkosti nějaká žena lakuje nehty, když vdechuji na záchodech provinčních hotelů jistou vůni dezinfekce, když se v nočním vlaku dívám na fialové noční světélko, nacházím opět v očích, v nose a na jazyku světla a vůně oněch vymizelých biografů; před čtyřmi lety jsem v nepohodě uprostřed Fingalovy jeskyně slyšel ve větru zvuk piana.
Nepřístupný posvátnému, zbožňoval jsem magii: film byl podezřelý jev, který jsem měl perverzně rád, protože se mu ještě něčeho nedostávalo. To proudění bylo vším, bylo ničím, bylo vším redukovaným na nic: byl jsem přítomen šílení stěny; pevné základy masivity, která mě zatěžovala, až po mé tělo, byly odstraněny, můj mladý idealismus se radoval z toho nekonečného smrskávánf; translace a rotace trojúhelníků mi později připomínaly klouzání postav po plátně, miloval jsem film až po plošnou geometrii. Z černé a bílé jsem učinil významné barvy, pojímající do sebe všechny ostatní a odhalující je pouze zasvěceným; byl jsem uchvácen, že vidím neviditelné. A jako koruna všeho: měl jsem rád nevyléčitelnou němotu svých hrdinů! Vlastně ne: nebyli němí, vždyť dokázali, aby jim bylo rozuměno.
Dorozumívali jsme se hudbou, byl to hluk jejich vnitřního života. Pronásledovaná nevinnost dokázala víc než vyslovit nebo ukázat svou bolest, napájela mě melodií, která z ní vycházela; četl jsem rozhovor, ale slyšel jsem naději a hořkost, uchem jsem zachycoval hrdou bolest, jež se neproklamuje. Byl jsem kompromitován; ta mladá vdova, plačící na plátně, to jsem nebyl já, a přece jsme měli, ona a já, jedinou duši: Chopinův Smuteční pochod; víc nebylo zapotřebí, aby mi jejím pláčem zvlhly oči. Cítil jsem se jako prorok, aniž jsem mohl cokoliv předpovídat: ještě než zrádce zradil, vstupoval do mne jeho přečin; když na zámku vše vypadalo klidně, vypovídaly už temné akordy o přítomnosti vraha. Jak byli ti kovbojové, mušketýři a policisté šťastní: jejich budoucnost byla právě v té předzvěstné hudbě a ovládala přítomnost. Nepřetržitý zpěv se mísil s jejich životem, vlekl je k vítězství nebo k smrti, postupuje přitom k svému konci, čekali na ně: mladá dívka v nebezpečí, generál, zrádce číhající v lese, kamarád přivázaný k sudu se střelným prachem a smutně pozorující, jak plamen postupuje po doutnáku. Postup plamene, zoufalý zápas panny s násilníkem, hrdina cválající stepí, proplétání všech těchto obrazů v rychlosti a pod tím vším infernální tempo „Běhu k propasti“, orchestrální části z Faustova prokletí upravené pro klavír, to vše vytvářelo jedno jediné: Osud. Hrdina seskočil na zem, uhasil doutnák, zrádce se na něho vrhl, začal souboj na nože: ale i zvraty onoho souboje se podílely na přísném postupu hudby: byly to falešné zvraty, jen špatně zakrývající všeobecný pořádek. Jaká radost, když poslední rána nožem splynula s posledním akordem! Byl jsem na vrcholku blaha, našel jsem svět, v němž bych chtěl žít, dotýkal jsem se absolutna. Byl jsem celý nesvůj, když se opět rozsvítila světla: byl jsem drásán láskou k oněm postavám, a ony zmizely, odnášejíce s sebou svůj svět; cítil jsem jejich vítězství v kloubech, a bylo to přece jejich vítězství, ne moje: na ulici jsem byl zase přespočetný.
Rozhodl jsem se, že ztratím řeč a budu žít v hudbě.
Možnost pro to se mi naskytovala každý večer kolem páté hodiny. Dědeček vyučoval v Ústavu živých jazyků; babička, zalezlá ve svém pokoji, četla Gypa: maminka mi uchystala svačinu, zahájila přípravy k večeři, udělila služebné poslední pokyny; usedla k pianu a hrála Chopinovy Balady, nějakou Schumannovu sonátu, Franckovy Symfonické variace a někdy na mé přání ouverturu Fingalova jeskyně. Vklouzl jsem do pracovny; bylo tam už šero, na pianě hořely dvě svíčky. Polostín se mi hodil, popadl jsem dědečkův lineál, byl to můj kord, a jeho nůž na papír, to byla má dýka; na místě jsem se proměnil v plochý obraz mušketýra. Někdy na sebe dala inspirace čekat: abych získal čas, rozhodl jsem se, já, slavný rváč, že důležitá záležitost mě nutí zachovat inkognito. Musel jsem přijímat rány, aniž jsem je vracel, a použít své statečnosti k předstírání zbabělosti. Přecházel jsem po pokoji, vláčeje nohy za sebou, s kosým

pohledem a sklopenou hlavou; občas jsem náhlým uskočením naznačoval, že jsem dostal pohlavek nebo kopanec do zadku, měl jsem se však na pozoru, abych na to reagoval: jen jsem zaznamenal jméno člověka, který mě urazil. Konzumována v masivních dávkách, začala hudba konečně účinkovat. Piano mi vnucovalo svůj rytmus jako bubeník při obřadech vodu. Fantaisie-Impromptu zaujala místo mé duše, usídlila se ve mně, obdařila mě neznámou minulostí a bouřlivou a smrtelnou budoucností; byl jsem posedlý, zmocnil se mě démon a lomcoval mnou jako švestkou.
Na koně! Byl jsem kobyla i jezdec; osedlal jsem a byl jsem osedlán, projížděl jsem tryskem stepi a pustiny, pracovnu od dveří až k oknu. „Děláš moc veliký rámus, sousedi si budou stěžovat," pronesla maminka, ale nepřestala hrát. Neodpověděl jsem, byl jsem přece němý. Spatřím vévodu, seskakuji na zem, neslyšnými pohyby úst mu dávám na srozuměnou, že ho pokládám za bastarda. Poštve na mne své rejtaře, mé turnikety tvoří ocelový val; čas od času probodnu nějakou hruď.
Okamžitě jsem udělal čelem vzad, byl ze mne rozsekaný Spadaccino, upadl jsem a zemřel na koberci. Pak jsem potají opustil mrtvolu, znovu jsem povstal a pokračoval ve své úloze potulného rytíře. Hrál jsem všechny úlohy: jako rytíř jsem zpohlavkoval vévodu; pak jsem se otočil kolem své osy; jako vévoda jsem byl zpohlavkován.
Ale nikdy jsem dlouho nepředstavoval zloduchy, vždycky jsem hořel netrpělivostí, abych se mohl navrátit k veliké hlavní úloze: k sobě samému. Byl jsem nepřemožitelný, vítězil jsem nade všemi. Ale jako v nočních příbězích odsouval jsem vítězství na uherský měsíc, protože jsem se bál marasmu, který by nastal po něm.
Ochraňuji mladou kněžnu před samotným bratrem královým. Ta řež! Maminka ale otočila list; allegro ustupuje něžnému adagiu; rychle zakončuji krveprolití, usmívám se na svou chráněnkyni. Miluje mě; hudba to říká. A já, já ji možná také miluji; začínám pozvolna pociťovat lásku. Co dělá člověk, když miluje? Vzal jsem kněžnu pod paží a procházel se s ní na louce: to nemohlo stačit. Rychle přivolaní vagabundi a rejtaři mě vysvobodili z nesnází: vrhli se na nás, sto na jednoho; devadesát jsem jich zabil, zbývajících deset kněžnu uneslo.
Tím okamžikem začínají má smutná léta: žena, jež mě miluje, je v zajetí, policie celého království mi je v patách, jsem vyhoštěnec, ubohý a pronásledovaný, mám jen své svědomí a svůj meč. Sklíčeně jsem přecházel po pracovně, naplňoval mě vášnivý Chopinův smutek. Někdy jsem listoval životem, přeskočil dva nebo tři roky, abych se ujistil, že všechno dobře dopadne, že mi budou vráceny mé tituly, mé statky, téměř nedotčená snoubenka a že mě Král požádá o odpuštění. Ale pak jsem okamžitě skočil zpátky a usídlil se o dva až tři roky zpět, v neštěstí. Ta chvíle mě okouzlovala; fikce se mísila se skutečností; zoufalý tulák, pronásledovaný spravedlností, se podobal jako bratr zahálčivému dítěti, rozpačitému nad sebou samým a hledajícímu důvod proč žít, jež se potulovalo při hudbě dědečkovou pracovnou. Aniž jsem vyšel z role, využíval jsem této podoby, abych smísil naše osudy: jist konečným vítězstvím, spatřoval jsem ve svých útrapách nejbezpečnější cestu, jak k onomu vítězství dospět; mým ponížením prosvítala budoucí sláva, která byla jeho pravou příčinou.
Schumannova sonáta mě definitivně přesvědčila: byl jsem zoufající bytost i Bůh, který ji od počátku světa zachraňuje. Jaká radost moci si zoufat naprázdno; měl jsem právo mračit se na svět. Omrzel mě příliš snadný úspěch, vychutnával jsem rozkoše melancholie, řezavé potěšení záští. Objekt nejněžnější péče, přecpávaný, bez tužeb, vrhal jsem se do imaginárního konce; osm šťastných let dokázalo pouze vypěstovat ve mně zálibu v mučednictví. Nahrazoval jsem své obvyklé a mně příznivě nakloněné soudce rozmrzelým tribunálem, který byl ochoten odsoudit mě bez výslechu; vyrval jsem mu osvobození, blahopřání a příkladnou kompenzaci. Alespoň dvacetkrát jsem četl s vášnivým zaujetím Griseldin příběh; přitom jsem nerad trpěl a mé první touhy byly kruté: ochránce tolika princezen ochotně v duchu přehnul přes koleno svou sousedku od vedle.
Na onom nepříliš doporučení hodném příběhu se mi zamlouval sadismus oběti a nezlomná ctnost, která nakonec srazí na kolena ukrutného manžela. To právě jsem chtěl: násilím přinutit soudce, aby poklekli, přinutit je, aby si mě vážili, a tak je potrestat za jejich obvinění. Ale osvobození jsem denně odsouval na příští den; byl jsem stále budoucí hrdina, hynul jsem touhou po posvěcení, které jsem neustále oddaloval.
Myslím, že tato dvojí melancholie, pociťovaná i hraná, vyjadřovala mé zklamání: postaveny vedle sebe, byly mé hrdinské kousky pouze růžencem náhod; když maminka zahrála poslední akordy Fantaisie-Impromptu, upadal jsem opět do nepamětné doby sirotků bez otců, potulných rytířů bez sirotků; ať hrdina nebo školák, píšící znovu a znovu stejné diktáty, vykonávající stále stejné hrdinské kousky, zůstával jsem uzavřen v témže vězení: opakování. A přece budoucnost existovala, to mi odhalil film, toužil jsem mít osud. Griseldiny vzdory mě nakonec omrzely: i když jsem odsouval donekonečna historický okamžik své glorifikace, nemohl jsem z toho vytvořit skutečnou budoucnost: byla to pouze odsunutá přítomnost.
Asi v té době – v roce 1912 nebo 1913 –jsem četl Michala Strogova. Plakal jsem radostí: takový příkladný život! Tento důstojník nemusel čekat, až se zlíbí loupežníkům, aby mohl dokázat svou cenu: z ústraní ho vytáhl rozkaz shora, žil jen jeho splněním a zemřel na své vítězství; neboť tato sláva byla smrtí; sotva jsem obrátil poslední stránku knihy, uzavřel se Michal zaživa do své rakve se zlatou ořízkou. Nezažil žádný neklid: byl ospravedlněn od chvíle, kdy se poprvé objevil. Ani zrnko náhody: je sice pravda, že neustále táhl z místa na místo, avšak vyšší zájmy, jeho odvaha, nepřítelova bdělost, ráz krajiny a dvacet dalších faktorů, pečlivě předem uvedených, to vše dovolovalo vyznačit na mapě, kde se v tom kterém okamžiku nachází. Žádné opakování: vše se měnilo, i on se musel neustále měnit; jeho budoucnost ho osvěcovala, dával se vést hvězdou.
Po třech měsících jsem přečetl román s týmž zaujetím; přitom jsem neměl Michala rád, připadal mi příliš rozumný: záviděl jsem mu jeho osud. Zbožňoval jsem v něm skrytého křesťana, jímž mi nedovolili být. Car vší Rusi byl Bůh Otec; Michal vzniklý z nicoty zvláštním dekretem a pověřený jako všichni tvorové jedinečným a významným posláním, procházel naším slzavým údolím, odstraňuje pokušení a překonávaje překážky, zakusil mučednictví, těžil z nadpřirozeného zásahu{ Byl zázračně zachráněn slzou}, slavil svého Stvořitele a po vyplnění daného úkolu vstoupil do

nesmrtelnosti. Pro mne byla tato kniha jako jed: existují tedy vyvolenci? Nejvyšší požadavky jim načrtávají cestu? Svatost mě odpuzovala; v Michalu Strogovovi mě fascinovala, protože měla vnější znaky hrdinství.
Přesto jsem nic nezměnil na svých pantomimách a představa poslání zůstávala ve vzduchu jako nehmotný fantom, který nedokázal zhmotnět a jehož jsem se nemohl zbavit. Mí statisté, francouzští králové, vyčkávali samozřejmě mých rozkazů a čekali jen na znamení, aby mi mohli udělit své rozkazy. Vůbec jsem je nevyžadoval. Jestliže člověk riskuje život z poslušnosti, kam se poděje velkorysost? Marcel Dunot, boxer železných pěstí, mě každý týden překvapoval, protože dělal víc, než byla jeho povinnost; slepý a slavnými ranami pokrytý Michal Strogov mohl však jen stěží tvrdit, že vykonal svou. Obdivoval jsem se jeho odvaze, odmítal jsem jeho pokoru: tento udatný člověk měl nad sebou jen nebe; proč se skláněl před carem, když bylo na carovi, aby mu líbal nohy? Ale pokud se člověk neponíží, odkud může získat pověření žít?
Tento rozpor mě uvrhl do hlubokého zmatku. Občas jsem se pokusil tuto potíž obejít: jako neznámé dítě doslechl jsem se o nebezpečném poslání: vrhám se králi k nohám, prosím ho, aby mi je svěřil. Odmítá: jsem příliš mladý, věc je příliš závažná. Povstávám, vyzývám na souboj a bleskově poráží všechny jeho kapitány.
Vladař ustupuje důkazu. „Tak jdi, když o to tak stojíš!“
Nenaletěl jsem však na svou lest, bylo mi jasné, že jsem se vnutil. A pak, všechny ty opice se mi hnusily: byl jsem sansculotte a kralovrah, dědeček mě varoval před všemi tyrany, ať už se jmenovali Ludvík XVI., nebo Badinguet. Především pak jsem četl každý den v Matinu román na pokračování od Michela Zévaca: tento nadaný spisovatel vymyslel pod vlivem Victora Huga republikánskou rytírnu. Jeho hrdinové představovali lid; vytvářeli a ničili říše, od XIV. století předpovídali Francouzskou revoluci, z dobroty duše ochraňovali dětské krále nebo bláznivé krále před jejich ministry, zlé krále pohlavkovali. Mým ministrem byl Pardaillan, největší ze všech: abych ho napodobil, napohlavkoval jsem, rozkročen na kohoutích nožkách, alespoň stokrát Jindřichu III. a Ludvíku XIII. A po tom všem se mám podřídit jejich rozkazům? Jedním slovem, ani jsem si sám nemohl dát ono imperativní pověření, které by ospravedlňovalo můj pobyt na této zemi, ani jsem nemohl nikomu přiznat právo mi je vydat. Ledabyle jsem zase pokračoval ve svých jízdách, skomíral jsem v davu; roztržitý bijce, netečný mučedník, zůstával jsem Griseldou, protože jsem neměl cara, Boha nebo prostě otce.
Vedl jsem dvojí život, obojí lživý: na veřejnosti jsem byl podvodník: známý vnuk slavného Charlese Schweitzera; o samotě jsem se nořil do imaginární rozmrzelosti.
Falešnou slávu jsem opravoval falešným inkognitem.
Bez potíží jsem přecházel z jedné role do druhé: ve chvíli, kdy jsem se chystal kopnout tajnou botou, zarachotil klíč v zámku, maminčiny náhle ochrnulé ruce znehybněly na klávesnicích, odložil jsem lineál na knihovnu a šel se vrhnout dědečkovi do náručí, přistrčil jsem mu křeslo, přinesl kožešinové pantofle a vyptával se ho, jaký měl den, přičemž jsem žáky jmenoval jmény. Ať byl můj sen sebehlubší, nikdy mi nehrozilo, že se v něm ztratím. A přece jsem byl ohrožen: bylo nebezpečí, že má pravda zůstane až do konce obměnou mých lží.
Existovala jiná pravda. Na terasách v Lucemburské zahradě si hrály děti, přistupoval jsem k nim, zavadily o mne, aniž mě viděly, pozoroval jsem je očima chudého člověka: byly tak silné a mrštné! Byly tak krásné! Před oněmi hrdiny z masa a kostí mě opouštěla zázračná inteligence, univerzální znalosti, atletická muskulatura i rváčská obratnost; opřel jsem se o strom a čekal.
Na jediné, brutálně hozené slovo vůdce tlupy: „Vpřed Pardaillane, ty ho zajmeš,“ bych byl zahodil všechny své výsady. I němá role by mě byla naplnila blahem;
ve svém nadšení bych byl ochotně představoval raněného na nosítkách nebo mrtvého. Nedostalo se mi však k tomu příležitosti: narazil jsem na opravdové soudce, na své současníky, na sobě rovné a jejich lhostejnost mě odsuzovala. Nemohl jsem se vzpamatovat z toho, jak jsem se viděl jejich očima: ani div, ani medúza, jenom sušinka, který nikoho nezajímá. Maminka jen stěží zakrývala své rozhořčení: tato urostlá, krásná žena se snadno vypořádala s mou malou postavou, připadalo jí to úplně přirozené; Schweitzerové jsou velcí a Sartrové malí, jsem prostě po otci. Vyhovovalo jí, že jsem v osmi letech přenosný a snadno zvládnutelný: v jejích očích znamenal můj zmenšený formát prodloužení nejranějšího věku. Když ale viděla, že mě nikdo nezve ke hře, pochopila ve své lásce, že bych se mohl pokládat za trpaslíka – což tak docela nejsem – a trpět tím.
Aby mě zachránila před zoufalstvím, předstírala netrpělivost: „Na co čekáš, ty hlupáčku? Zeptej se jich, jestli si chtějí s tebou hrát.“ Zavrtěl jsem hlavou: byl bych přijal nejsprostší práce, pýcha mi však nedovolovala, abych o ně požádal. Ukázala na dámy, pletoucí na železných židlích: „Chceš, abych promluvila s jejich maminkami?“ Prosil jsem ji, aby nic podobného nečinila, vzala mě za ruku, odcházeli jsme, od stromu ke stromu, od skupinky ke skupince, stále žadonící, stále vyřazení. Za soumraku jsem opět nacházel své bidýlko, vysoká místa, kde vanul duch, své umění: mstil jsem se za pokořující neúspěch šesti dětskými slovy a povražděním stovky rejtarů. Marně: tím se nic nespravilo.
Zachránil mě dědeček: nechtěně mě vrhl do nového podvodu, který změnil můj život.

II

PSANÍ

Charles Schweitzer se v životě nepokládal za spisovatele, ale ještě v sedmdesáti letech ho francouzský jazyk okouzloval, protože se ho naučil s velkými obtížemi a nikdy nebyl plně jeho pánem: hrál si s ním, nacházel zalíbení ve slovech, rád je vyslovoval a jeho nelítostná výslovnost si neodpouštěla jedinou slabiku; když měl čas, vázal ze slov

perem kytice. Ochotně oslavoval rodinné i univerzitní události příležitostnými díly: blahopřáními k Novému roku, k narozeninám, gratulačními adresami na svatebních hostinách, veršovanými proslovy ve svátek Karla Velikého, sainety, šarádami, verši na dané rýmy, milými banalitami; na kongresech pronášel francouzsky i německy improvizovaná čtyřverší.
Začátkem léta jsem odjel s oběma ženami do Arcachonu, ještě než dědečkovi skončilo vyučování. Psal nám třikrát týdně: dvě stránky Louise, postskriptum pro Annu – Marii a mně celý dopis ve verších. Abych mohl lépe vychutnávat své štěstí, prostudovala maminka pravidla prozódie a pak mě je naučila. Byl jsem přistižen, jak čmárám veršovanou odpověď, nutili mě, abych ji dokončil, a pomáhali mi při tom. Když babička s maminkou dopis odesílaly, představily si údiv příjemce a rozesmály se k slzám. Obratem pošty jsem dostal báseň k své slávě; odpověděl jsem rovněž básní. Zvyk se ujal, dědečka a vnuka pojilo od té chvíle další pouto; jako Indiáni nebo jako pasáci na Montmartru rozmlouvali spolu řečí, která byla ženám zakázána. Dostal jsem darem rýmovník, stal se ze mne veršotepec: skládal jsem madrigaly pro Vévé, světlovlasou holčičku, upoutanou do lenošky, která o několik let později zemřela. Holčičce to bylo úplně fuk: byl to anděl; její lhostejnost mi vynahrazoval obdiv širší veřejnosti. Nedávno jsem objevil několik těch básní. Všechny děti jsou geniální, prohlásil v roce 1955 Cocteau, až na Minou Drouetovou. V roce 1912 byly všechny geniální, až na mne: moje psaní bylo pitvořením a obřadností, chtěl jsem předstírat dospělost: psal jsem především proto, že jsem byl vnukem Charlese Schweitzera. Dostal jsem La Fontainovy bajky; nelíbily se mi: autor zacházel s verši, jak se mu líbilo; rozhodl jsem se, že je přepíši v alexandrínech. Záměr přesahoval mé síly a mimoto se mi zdálo, že se mi lidé smějí: to byl můj poslední básnický pokus.
Ale začal jsem: od veršů jsem přešel k próze a bez nejmenších potíží jsem na papíře nově vymýšlel velezajímává dobrodružství, která jsem četl v Cri-Cri. Bylo už načase: začal jsem objevovat marnost svých tužeb. Při svých fantastických jízdách jsem chtěl dosáhnout skutečnosti. Když se mě maminka, aniž zvedla oči od partitury, zeptala: „Co děláš, Pavlíčku?“ porušil jsem někdy slib mlčení a odpověděl: „Biograf.“ Skutečně jsem se pokoušel vyrvat obrazy z hlavy a uskutečnit je mimo sebe, mezi opravdovým nábytkem, uprostřed opravdových stěn, aby byly právě tak oslnivé a viditelné jako obrazy proudící po plátně. Marně; nemohl jsem nadále pomíjet svůj dvojitý podvod: předstíral jsem, že jsem herec předstírající, že je hrdinou.
Sotva jsem začal psát, odložil jsem pero a zajásal.
Byl to týž podvod, jen jsem tvrdil, že pokládám slova za kvintesenci věcí. Nic mě tak nevzrušovalo, jako když mé můří nohy pozvolna ztrácely blýskavost bludiček a nabývaly matné pevnosti hmoty: bylo to uskutečňování představivosti. Lapen pojmenováním vstupoval do jídelny lev, kapitán z doby druhého císařství nebo Beduín; převtěleni do znaků, zůstali navždy zajatci; byl jsem přesvědčen, že škrábáním ocelové špičky zakotvuji své sny ve světě. Požádal jsem, aby mi dali sešit, lahvičku fialového inkoustu a na obálku jsem napsal: „Románový sešit“. První dokončený román jsem nazval: „Pro motýla“. Nějaký vědec, jeho dcera a atletický cestovatel postupovali proti proudu Amazonky, hledajíce vzácného motýla. Obsah, postavy, všechny podrobnosti dobrodružství, ba dokonce i titul jsem si vypůjčil z obrázkového příběhu, který vyšel čtvrt roku předtím. Tento úmyslný plagiát mě zbavil posledních pochybností: když si nic nevymýšlím, musí to všechno být pravda. Neměl jsem ctižádost vyjít, zařídil jsem si to tak, že mě vytiskli předem, a nenapsal jsem ani řádek, který nebyl předznamenán v předloze. Pokládal jsem se za opisovače? Nikoliv. Za původního autora: retušoval jsem a omlazoval; proto jsem například velmi pečlivě změnil jména všech postav. Tyto nepatrné obměny mi umožňovaly směšovat paměť a představivost. V hlavě se mi formovaly nové a rovnou napsané věty s nesmiřitelnou jistotou, připisovanou inspiraci.
Přepisoval jsem je a mně před očima nabývaly hutnoty věcí. Je-li inspirovaný autor v hloubi bytosti někým jiným, jak si to lidé běžně myslí, pak jsem poznal inspiraci mezi svým sedmým a osmým rokem.
Nikdy jsem plně nenaletěl na to skládání „automatických textů“. Ta hra se mi totiž líbila i sama o sobě: byl jsem jedináček a mohl jsem ji hrát sám. Občas jsem zastavil ruku, předstíral jsem se svraštěným čelem a zastřeným pohledem, že váhám, abych měl pocit, že jsem spisovatel. Zbožňoval jsem ostatně plagiát ze snobismu, a jak se ukáže, zacházel jsem úmyslně do krajností.
Boussenard ani Jules Verne nevynechají jedinou příležitost poučovat: v nejkritičtějších chvílích přerušují nit vyprávění, aby se pustili do popisu jedovaté rostliny nebo domorodého příbytku. Jako čtenář jsem tyto didaktické partie přeskakoval; jako autor jsem jimi své romány přecpával; chtěl jsem poučit své současníky o všem, co jsem neznal: o mravech obyvatel Ohňové země, o africké flóře, o podnebí v poušti.
Odtrženi od sebe ranou osudu, dostali se sběratel motýlů a jeho dcera, aniž to věděli, na tutéž loď, prožili jedno a totéž ztroskotání a chytili se stejného trámu, zvedli hlavy a vykřikli: „Daisy!“
„Tatínku!“ Žel, brousil tam žralok hledající čerstvé maso, přiblížil se, břicho se mu třpytilo ve vlnách. Ujdou ti nešťastníci smrti? Došel jsem si pro svazek „Pr-Z“ Velkého Larousse, s námahou jsem ho donesl ke své lavici, otevřel na správné stránce a pečlivě jsem opisoval slovo od slova počínaje odstavcem: „Žraloci se běžně vyskytují v tropickém pásmu Atlantiku. Tyto veliké a velmi dravé mořské ryby dosahují délky až třinácti metrů a váhy až osmi tun…“ S přepsáním článku jsem si dal na čas: měl jsem pocit, že jsem rozkošně nudný a tak vznešený jako Boussenard, a protože jsem ještě nepřipadl na nápad, jak zachránit své hrdiny, liboval jsem si v přenádherné úzkosti.
Vše nasvědčovalo tomu, že i tato nová činnost bude pouhým pitvořením. Maminka mě zaplavovala povzbuzováním a přiváděla do jídelny návštěvníky, aby zhlédli mladého tvůrce ve školní lavici; předstíral jsem, že jsem příliš zaujat prací a že přítomnost obdivovatelů ani nevnímám; odcházeli po špičkách a šeptali si, že jsem vskutku líbezný, že je to vskutku rozkošné. Strýc Emil mi dal malý psací stroj, kterého jsem nepoužíval, paní Picardová mi koupila mapu světa, abych mohl stanovit bez nebezpečí omylu cestu svých globetrotterů.

Anna-Marie přepsala můj druhý román, Obchodníka s banány, na lesklý papír a dala ho kolovat. Dokonce i Mamie mě povzbuzovala: „Alespoň je hodný," říkala, „nedělá rámus." Posvěcení bylo naštěstí odloženo díky dědečkově nespokojenosti.
Karl nikdy nesouhlasil s mou, jak říkal, „špatnou četbou". Když mu maminka oznámila, že jsem začal psát, byl zprvu nadšen, protože asi očekával rodinnou kroniku plnou pikantních pozorování a nádherných naivit. Vzal si můj sešit, prolistoval ho, zamračil se a odešel z jídelny pohoršen, že z mého pera vycházejí „pitomosti" mých oblíbených časopisů. Pak se o mé dílo přestal zajímat. Zkormoucená maminka se několikrát pokusila přimět ho k četbě Obchodníka s banány jakoby náhodou. Vyčkala, až si obuje pantofle a usedne do křesla; zatímco mlčky odpočíval s tvrdým, upřeným pohledem, chopila' se mého rukopisu, roztržitě v něm zalistovala a pak, jakoby náhle zaujata, začala se sama pro sebe smát. Nakonec v návalu nadšení podala rukopis dědečkovi: „Jen si to, tatínku, přečti! Je to strašné legrační." Dědeček však sešit odstrčil, nebo do něho nahlédl a pak nevrle upozornil na mé pravopisné chyby. Maminka se nechala časem zastrašit: protože se neodvažovala blahopřát mi a přitom se bála, aby se mě nedotkla, přestala mou spisbu číst, aby se mnou o ní nemusela mluvit.
Moje jen taktak trpěná a mlčením přecházená literární činnost začala být polotajná; přesto jsem v ní horlivě pokračoval: o přestávkách, ve čtvrtek a v neděli, o prázdninách nebo v posteli, když se mi poštěstilo onemocnět; vzpomínám na šťastné okamžiky rekonvalescence a na černý sešit s červenou ořízkou, který jsem bral do ruky a odkládal jako vyšívání. Už jsem tolik nepěstoval biograf: romány mi nahrazovaly všechno. Zkrátka a dobře, psal jsem pro vlastní potěšení.
Mé zápletky začaly být složitější, zařazoval jsem do nich nejrozmanitější epizody, cpal jsem bez ladu a skladu do jednoho pytle veškerou svou četbu, dobrou i špatnou. Příběhy tím trpěly; přesto to bylo určité plus:
musel jsem si vymýšlet spojení, a tak jsem začal trochu méně plagovat. Mimo to jsem se rozdvojil. Když jsem v předcházejícím roce „dělal biograf", hrál jsem svou vlastní úlohu, vrhal jsem se po hlavě do smyšleností a někdy jsem měl pocit, že mě úplně pohltí. Když jsem se stal autorem, hrdinou jsem byl nadále já, na něho jsem přenášel své epické sny. Nicméně jsme byli dva: hrdina neměl mé jméno a já o něm mluvil výhradně v třetí osobě. Místo abych mu propůjčoval své pohyby, utvářel jsem mu tělo ze slov a předstíral jsem, že je vidím. Toto náhlé „distancování" by mě bylo mohlo vyděsit: naopak mě okouzlilo; těšilo mě, že jsem jím, aniž by on byl docela mnou. Byla to má panenka, podřizoval jsem ho svým rozmarům, mohl jsem mu připravit těžké zkoušky, probodnout mu bok kopím a pak ho ošetřovat, jako mě ošetřovala maminka, a uzdravit ho, jako mě ona uzdravovala. Mí oblíbení autoři se zastavovali na poloviční cestě k vznešenosti, protože v nich byla ještě špetka studu: ani u Zévaca neskolil hrdina naráz víc jak dvacet darebáků. Chtěl jsem zradikalizovat dobrodružný román, úplně jsem hodil přes palubu pravděpodobnost, zdesetinásobil jsem nepřítele i nebezpečenství: mladý cestovatel v románu Pro motýla zápolil tři dny a tři noci se žraloky, aby zachránil budoucího tchána a snoubenku, moře bylo nakonec rudé; tentýž hrdina uprchl raněn z ranče, obleženého Apači, přešel poušť, přidržuje si rukama vnitřnosti, a odmítl se dát sešít, dokud nepromluví s generálem. Pod jménem Goetz von Berlichingen rozprášil tento hrdina celou armádu. Jeden proti všem: to bylo mým pravidlem; příčiny tohoto pochmurného a velikášského snění lze hledat v měšťáckém a puritánském individualismu mého prostředí.
Jako hrdina jsem bojoval proti tyranům; jako demiurg jsem učinil sám sebe tyranem, prožil jsem veškerá pokušení moci. Byl jsem neškodný, stal jsem se zlomyslným. Co mi bránilo v tom, abych vypíchl Daisy oči?
Umíraje strachy, odpovídal jsem si: nic. A vypíchl jsem jí je, jako bych utrhával mouše křídla. Napsal jsem s tlukoucím srdcem: „Daisy si přejela rukou oči: byla náhle slepá," a pln zájmu jsem zůstal trčet, pero ve vzduchu: vytvořil jsem v absolutnu malou událost, která mě slastně zapletla. Nebyl jsem vlastně sadista: moje perverzní radost se okamžitě měnila v paniku, rušil jsem veškeré své výnosy, pokrýval je škrábanicemi, aby se nedaly rozluštit: dívka znovu nabyla zraku či spíš jej nikdy neztratila. Vzpomínky na mé vrtochy mě však dlouho trápily: působil jsem si vážné starosti.
Popsaný svět mě rovněž znepokojoval: když mě někdy omrzely něžné masakry pro děti, nechal jsem se nést a objevoval v úzkosti strašlivé možnosti a obludný vesmír, který byl pouze rubem mé všemocnosti; říkal jsem si: všechno se může stát, což mělo znamenat: všechno si mohu představit. Celý se chvěje, už už připraven roztrhat napsanou stránku, jsem popisoval nadpřirozené ukrutnosti. Když mi maminka náhodou čtla přes rameno, vykřikovala v obdivu i hrůze: „To je ale představivost"! Začala se kousat do rtů, chtěla promluvit, nevěděla, co by řekla, a tak náhle utekla: její úprk byl vyvrcholením mé úzkosti. Představivost s tím však neměla nic společného: nevymýšlel jsem si ty hrůzy, nacházel jsem je, jako vše ostatní, v paměti.
V oné době umíral Západ na zadušení: říkalo se tomu „životní slast". Pro nedostatek viditelných nepřátel děsila se buržoazie pro potěšení vlastního stínu; vyměňovala nudu za řízený neklid. Lidé mluvili o spiritismu a o ektoplazmech; v čísle 2 ulice Le Goff, přímo proti našemu domu, pořádali seance se stolečky. Ve čtvrtém poschodí: „u mága", jak říkala babička. Někdy nás zavolala a my přišli ještě včas, abychom zahlédli několik párů rukou na stolku, pak ale někdo vždycky přistoupil k oknu a zatáhl záclony. Louisa tvrdila, že matky vodí k mágovi každý den dítka v mém věku.
„Pozoruji ho,"
říkala, „vkládá na ně ruce." Dědeček vrtěl hlavou, ale zesměšňovat podobné praktiky se neodvažoval, přestože je odsuzoval; mamince naháněly hrůzu a babička výjimečně projevovala spíš zvědavost než skepsi. Nakonec se dohodli: „Hlavně se tím nesmí člověk zabývat, vede to k šílenství!" V módě byly fantastické historie; ctihodné noviny předkládaly odkřesťanštělému publiku, které litovalo půvabů víry, dvě až tři týdně. Vypravěč vždy referoval zcela objektivně o zneklidňujícím faktu; nechával jistou šanci pozitivismu: přes veškerou podivnost musí mít událost rozumné vysvětlení. Toto vysvětlení pisatel hledal, nacházel a poctivě předkládal.
Vzápětí však použil veškeré své obratnosti, aby nám ukázal, jak je toto vysvětlení nedostatečné a lehkovážné. To bylo vše: příběh končil otázkou. Stačilo to však: Onen svět existoval a byl o to hrozivější, že ho nikdo neoznačoval jménem.

Když jsem otevíral Matin, vždy jsem tuhl hrůzou.
Jedna historka na mne obzvlášť zapůsobila. Ještě si pamatuji, jak se jmenovala: „Vítr ve stromech“. Za letního večera se nemocná, ležící sama v prvním patře venkovského domu, převrací v posteli; otevřeným oknem se do pokoje derou větve kaštanu. V přízemí je shromážděno několik osob, povídají si a pozorují, jak se na zahradu snáší noc. Náhle ukáže někdo na kaštan: „Jen se podívej! Copak fouká vítr?“ Všichni se diví a vycházejí na zápraží: ani vánek; ale listoví se chvěje.
Vtom se ozve výkřik, manžel nemocné se vrhá ke schodům, zastihne mladou ženu, jak sedí na posteli, prstem ukazuje na strom a pak klesne mrtva; kaštan opět znehybněl. Co viděla? Z blázince uprchl šílenec: asi se skryl na stromě a ukázal svou pitvornou tvář. Byl to on, musel Xo být on, protože žádné jiné vysvětlení nemůže uspokojit. A přece… Jak to, že ho neviděli, jak šplhá nahoru? A dolů? Jak to, že psi neštěkali? Jak mohl být o šest hodin později sto kilometrů od onoho statku?
Otázky bez odpovědí. Pisatel udělal odstavec a zakončil ledabyle: „Máme-li věřit vesničanům, pak třásla větvemi kaštanu Smrt.“ Odmrštil jsem noviny, začal jsem dupat a říkal jsem nahlas: „Ne! Ne!“ Srdce mi bušilo, div nepuklo.
Když jsem jednou ve vlaku do Limoges listoval Hachettovým almanachem, myslel jsem, že omdlím: přišel jsem na rytinu, při níž vstávaly vlasy hrůzou na hlavě: nábřeží v měsíčním svitu, z vody vystupuje dlouhé, hrbolaté klepeto, popadne opilce a táhne ho na dno přístavu. Byla to ilustrace k textu, který jsem si dychtivě přečetl a který končil – přibližně – těmito slovy: „Byla to halucinace alkoholika?
Rozevřelo se peklo?“ Dlouho jsem se bál vody, bál jsem se krabů a stromů. Především jsem se bál knih: proklínal jsem katy, kteří zalidňovali svá líčení těmito hrůzostrašnými postavami. Přesto jsem je napodoboval.
Musela se ovšem naskytnout vhodná příležitost. Například sklonek dne: jídelna byla v šeru, přistrčil jsem si lavici k oknu, znovu se rodila úzkost, poslušnost mých nezbytně vznešených, zneuznaných a rehabilitovaných hrdinů totiž odhalovala jejich nestálost; tehdy to přicházelo: fascinovala mě závratná a neviditelná bytost; musel jsem ji popsat, když jsem ji chtěl vidět.
Hbitě jsem zakončil probíhající dobrodružství, odvedl jsem své postavy na úplně jiná místa na zeměkouli, většinou pod vodu nebo pod zem, a rychle jsem je vystavil novým nebezpečenstvím: improvizovaní potápěči nebo geologové objevovali stopy Bytosti, šli po nich a náhle se s ní setkali. To, co pak vycházelo z mého pera– chobotnice s planoucíma očima, dvacetitunový korýš, obrovitý mluvící pavouk – to jsem byl já, dětská obluda, to byla moje znuděnost životem, můj strach ze smrti, má beztvárnost a má zvrhlost. Nepoznával jsem se: sotva zrozena, obracela se nečistá obluda proti mně, proti mým odvážným speleologům, trnul jsem o jejich život, chytilo mě to za srdce, zapomínal jsem na svou ruku a měl jsem dojem, že slova, která načrtávám, čtu. Velmi často zůstalo při tom: nevydal jsem lidi Bestii, ze šlamastiky jsem je ale také nevytáhl; vlastně stačilo, že jsem je dal dohromady; vstal jsem, šel do kuchyně nebo do knihovny; na druhý den jsem nechal jednu nebo dvě stránky čisté a zavedl své postavy do nových dobrodružství. Byly to podivné „romány“, nikdy nebyly dokončeny, vždycky začínaly znovu nebo, chcete-li, pokračovaly pod jinými názvy, pestrá směsice černých povídek, bílých dobrodružství, fantastických událostí a článků z naučného slovníku; všechny jsem ztratil a někdy si říkám, že to je škoda: kdyby mě bylo napadlo zamknout je někam, odhalily by mi celé mé dětství.
Začínal jsem objevovat sám sebe. Nebyl jsem skoro nic, v nejlepším případě činnost bez obsahu, víc však nebylo zapotřebí. Unikal jsem z komedie: ještě jsem nepracoval, ale už jsem si nehrál, lhář nacházel svou pravdu v rozpracování svých lží. Zrodil jsem se z psaní: před ním byla jen hra se zrcadly; počínaje prvním románem jsem věděl, že do zrcadlového zámku vstoupilo dítě. Tím, že jsem psal, jsem existoval, unikal jsem dospělým; existoval jsem však jen pro psaní, a když jsem říkal –já, znamenalo to –já, který píši. Na tom nesejde; poznal jsem radost; dítě veřejnosti si dávalo soukromé schůzky.
Bylo to příliš krásné, než aby to vydrželo: kdybych byl setrval v ilegalitě, byl bych zůstal upřímný; z tajnosti mě ale rodina vytrhla. Přicházel jsem do let, kdy buržoazní děti začínají projevovat své zájmy a já už dávno věděl, že mí bratranci Schweitzerovi z Guérigny budou inženýry po otci: nesměla se už ztratit ani minuta. Paní Picardová chtěla jako první objevit znamení na mém čele. „Maličký bude psát!“ prohlásila přesvědčeně. Louisa se zhrozila a jen se suše zasmála; Blance Picardová se k ní obrátila a opakovala přísně: „Bude psát! Je stvořen pro psaní.“ Maminka věděla, že Charles´Schweitzer mě nepovzbuzuje: bála se komplikací a upřela na mne krátkozraké oči: „Myslíte, Blanche? Opravdu si to myslíte?“ Když jsem ale večer poskakoval v noční košili po posteli, sevřela mi pevně ramena a řekla s úsměvem: „Můj človíček bude psát!“ Šetrně to oznámila dědečkovi: bála se výbuchu. Dědeček jen zavrtěl hlavou a příští čtvrtek jsem zaslechl, jak důvěrně sděluje panu Simonnotovi, že žádný člověk nemůže na sklonku života sledovat bez pohnutí, jak se probouzí talent. Mé mazanice nebral na vědomí, ale když k nám přicházeli na večeři jeho němečtí žáci, kladl mi ruku na hlavu a opakoval, pečlivě odděluje jednotlivé slabiky, aby nepromarnil jedinou příležitost naučit je přímou metodou našim úslovím: „Má básnickou žílu.“
Nevěřil jedinému slovu z toho, co říkal, ale co na tom?
Zlo bylo vykonáno; kdyby na mne byl zaútočil přímo, mohl to ještě zhoršit: třebas bych si postavil hlavu.
Karl vyhlásil mé poslání, aby si uchoval možnost odvrátit mě od něho. Byl pravým opakem cynika, ale stárnul: návaly nadšení ho unavovaly; jsem přesvědčen, že v hloubi jeho duše, v chladné a málo navštěvované poušti, se vědělo, jak to stojí se mnou, s rodinou i s ním samým. Jednou, když jsem si četl opřen o jeho nohy, za onoho nekonečného, kamenného ticha, které nám vnucoval, něco ho náhle napadlo, takže zapomněl na mou přítomnost: podíval se vyčítavě na maminku: „A co kdyby si vzal do hlavy, že se bude živit perem?“
Dědeček si vážil Verlaina, dokonce vlastnil výbor jeho veršů. Měl však dojem, že ho roku 1894 zahlédl, jak vstupuje „opilý jako prase“ do výčepu v ulici Saint – Jacques: z onoho setkání v něm zůstalo pevně zakořeněné pohrdání

profesionálními spisovateli, oněmi směšnými divotvorci, kteří žádají zlatý dukát, že vám ukáží měsíc, ale nakonec za pár krejcarů ukáží zadnici. Maminka se zatvářila vyděšeně, ale neodpověděla: věděla, že Charles má se mnou jiné záměry. Ve většině lyceí vyučovali němčině Alsasané, kteří optovali pro Francii a byli tímto způsobem odměňováni za své vlastenectví: byli lapeni mezi dvěma národy a dvěma jazyky, měli za sebou nepravidelná studia a v jejich vzdělání se projevovaly mezery; trpěli tím; mimoto si stěžovali, že pro nevraživost kolegů zůstávají stranou profesorského společenství. Měl jsem je pomstít, měl jsem pomstít dědečka: ačkoliv jsem byl vnukem Alsasana, byl jsem zároveň Francouzem z Francie; Karl mi dopomůže získat všeobecné vzdělání a já nastoupím královskou cestu: v mé osobě vstoupí mučednické Alsasko na Exile Normále Supérieure, brilantně obhájí habilitaci a stane se knížetem: profesorem literatury. Jednou večer Karl oznámil, že se mnou chce mluvit jako chlap s chlapem, ženy odešly, dědeček si mě posadil na kolena a vážně se mnou rozmlouval. Budu psát, to je hotová věc; znám ho přece natolik, abych věděl, že se nepostaví proti mým přáním. Člověk se ale musí umět dívat na věci zpříma, s jasnou hlavou: literatura neposkytuje obživu.

Jestlipak vím, že i někteří slavní spisovatelé zemřeli hlady? Že jiní se museli prodat, aby měli co jíst? Chci-li si zachovat nezávislost, musím si vybrat ještě druhé povolání. Profesura dává sdostatek volného času; zájmy univerzitních profesorů navazují na zájmy literátů: budu neustále přecházet od jednoho posvátného úřadu ke druhému; budu žít ve styku s velkými spisovateli; budu objevovat jejich díla svým žákům a zároveň z nich budu čerpat vlastní inspiraci. Ve venkovské samotě se budu rozptylovat psaním básní, překládáním Horatia, budu přispívat do místních novin krátkými literárními články, pro Revue Pédagogigue napíši brilantní studii o vyučování řečtině a o psychologii dospívající mládeže; po mé smrti se v zásuvkách najdou nevydané texty, meditace o moři, jednoaktové komedie, několik učených a velmi citlivých stránek o památkách v Aurillacu, a mí bývalí žáci je vydají v malé knížce.

Už delší dobu jsem zůstával chladný, když dědeček upadal do vytržení nad mými ctnostmi; předstíral jsem ještě, že naslouchám hlasu, který se chvěl láskou a nazýval mě „darem Nebes“, ale přestal jsem ho slyšet.

Proč jsem mu onoho dne dopřál sluchu, když tak promyšleně lhal? Jakým nedorozuměním jsem ho přiměl pronášet opak toho, co mi údajně chtěl sdělit? To proto, že se hlas změnil: byl sušší a tvrdší a mně připadal jako hlas nepřítomného člověka, který mě zplodil.

Charles měl dvě tváře: když si hrál na dědečka, viděl jsem v něm šaška, jako jsem byl já, a nevážil jsem si ho. Když ale rozmlouval s panem Simonnotem nebo se svými syny, když se dával u stolu obsluhovat ženami a beze slova, jen kývnutím prstu naznačoval, že chce podat olej nebo košík s chlebem, obdivoval jsem se jeho autoritě. Pro mne se projevovala především v pohybu ukazováku: dával pozor, aby ho nenatáhl, neurčitě jím brousil ve vzduchu, držel ho lehce ohnutý, aby označení zůstalo nejasné a aby jeho dvě služebnice musely příkaz uhodnout; rozhořčená babička se někdy spletla a podala mu mísu s kompotem, kdežto on se chtěl napít: měl jsem to babičce za zlé, skláněl jsem se před jeho královskými příkazy, které měly sice být vyplněny, ale především a hlavně předvídány. Kdyby byl Charles zvolal zdáli, rozevíraje do široka náruč: „Hle, nový Hugo, rašící Shakespeare!“, byl bych dnes technickým kresličem nebo profesorem literatury. Před tím se měl na pozoru: poprvé jsem měl co dělat s patriarchou; vypadal mrzutě a byl o to ctihodnější, že mě zapomněl obdivovat. Byl jako Mojžíš, vynášející nový zákon.

Můj zákon. O mém poslání se zmínil, jen aby zdůraznil jeho nevýhody: z toho jsem usoudil, že je pokládá za nesporné. Kdyby mi byl předpověděl, že budu skrápět papír slzami nebo že se budu válet po koberci, byla by se má měšťácká umírněnost zděsila. Přesvědčil mě o mém poslání, protože mi osvětlil, že takové okázalé výstřednosti nejsou pro mne: aby člověk psal o Aurillacu nebo o pedagogice, nepotřebuje horečné vytržení, ba ani zmatek v duši; jiným připadne vyjádřit nesmrtelné vzlyky XX. století. Smířil jsem se s tím, že nikdy nebudu ani bouří, ani bleskem, že vyniknu v literatuře pro své domácké ctnosti, přívětivost a píli. Spisovatelské povolání se mi jevilo jako činnost pro dospělé, jako strašlivě vážná, malicherná a v podstatě úplně nezajímavá činnost, takže jsem ani na chvíli nepochyboval, že je mým údělem; říkal jsem si jedním dechem: „nic víc to není“ a „jsem nadaný“. Jako všichni snílci jsem si pletl rozčarování s pravdou.

Karl mě obrátil naruby jako kůži z králíka: myslel jsem si, že píši jen proto, abych fixoval své sny, jestliže jsem však měl věřit jemu, pak jsem snil jen proto, abych si pocvičil pero: mé úzkosti, mé imaginární vášně byly pouze lsti mého talentu, jediným účelem bylo přivádět mě denně k psacímu stolu a zásobovat mě náměty, odpovídajícími mému věku, než dojde na veliká témata diktovaná zkušeností a zralostí. Ztratil jsem své báječné iluze: „Ano,“ říkal dědeček, „nestačí mít oči, musí se umět jich používat. Víš, co udělal Flaubert, když byl Maupassant malý? Posadil ho ke stromu a dal mu dvě hodiny, aby ho popsal.“ Naučil jsem se tedy dívat se. Jako pěvec předurčený opěvovat aurillacké památky pozoroval jsem smutně jiné památky: podložku, klavír a hodiny, které rovněž budou – a proč ne? – nesmrtelné díky mým budoucím úkolům. Pozoroval jsem.

Byla to smuteční hra, plná zklamání: člověk se musel postavit před plyšové křeslo a prohlédnout si je. Co se o něm dá říct? Že je potaženo zelenou, drsnou látkou, že má dvě opěradla, čtyři nohy a lenoch ozdobený dvěma dřevěnými šiškami. To bylo zatím vše, ale ještě se k němu vrátím, příště se polepším, nakonec je budu znát do konečků prstů; až je později popíši, řeknou čtenáři: „Je to výborně odpozorováno, skvěle viděno, je to přesně to! Takové věci si člověk nevymyslí!“ Když budu popisovat opravdové předměty opravdovými slovy, načrtávanými opravdovým perem, to by v tom byl ďas, abych se přitom nestal opravdovým i já. Věděl jsem zkrátka a dobře jednou provždy, co musím odpovídat kontrolorům, kteří na mně budou chtít jízdenku.

Dovedete si představit, jak jsem si vážil svého štěstí!

Smůla byla v tom, že jsem se z něho neradoval. Obdržel jsem titul, rodina mi laskavě dala budoucnost, prohlašoval jsem, že je okouzlující, potměšile jsem ji však proklínal. Cožpak jsem žádal o toto písařské pověření?

Ze styku s velkými muži jsem získal přesvědčení, že člověk nemůže být spisovatelem, aniž se proslavil; když jsem však porovnával slávu, jež mi ušla, s několika spisky, které po sobě zanechám, cítil jsem se poněkud oklamán: mohl jsem opravdu věřit, že mí prasynovci mě ještě budou číst a že budou nadšeni tak útlým dílem a náměty, které mě už předem nudily? Občas jsem si říkal, že mě zachrání před zapomenutím můj „sloh“, tato záhadná ctnost, kterou dědeček upíral Stendhalovi a uznával u Renana: avšak slova zbavená smyslu mě nemohla upokojit.
Především jsem se musil odříci sám sebe. Před dvěma měsíci jsem byl rváč a atlet: konec! Byl jsem vyzván, abych si vybral mezi Corneillem a Pardaillanem. Odstrčil jsem Pardaillana, kterého jsem doopravdy miloval; z pokory jsem se rozhodl pro Corneille. V Lucemburské zahradě jsem viděl hrdiny, jak běhají a zápasí; uchvácen jejich krásou pochopil jsem, že patřím k podřadnému druhu. To bylo třeba vyhlásit, zasunout meč do pochvy, vrátit se k obyčejnému stádu, navázat znovu styk s velkými spisovateli, oněmi človíčky, kteří mě nijak nezastrašovali: jako děti byli rachitičtí, alespoň v tom jsem se jim podobal; pak z nich byli neduživí dospělí muži, starci s katary, v tom se jim budu podobat; nějaký šlechtic dal zřezat Voltaira, mne možná zpráská důtkami nějaký kapitán, bývalý lamželezo z parku.
Z rezignace jsem se o sobě domníval, že mám nadání: v pracovně Charlese Schweitzera, uprostřed potrhaných, rozřezaných a rozkouskovaných knih, byl talent nejpodceňovanější věcí na světě. Podobně by se bylo za Starého režimu mnoho mladších synů odsoudilo k velení batalionu, ačkoliv byli od narození zaslíbeni kněžství. Po dlouhou dobu mi byl ztělesněním neblahé okázalosti, provázející proslulost, tento obraz: na dlouhém stole s bílým ubrusem stojí karafy s oranžádou a láhve šumivého vína, beru do ruky pohár, obklopují mě muži ve večerních úborech – je jich alespoň patnáct – pronášejí přípitek na mé zdraví a já tuším, že za našimi zády se rozprostírá zaprášený a pustý pronajatý sál. Jak je vidět, nic už jsem od života nečekal, ledaže opožděně vzkřísí každoroční slavnost v Ústavu živých jazyků.
Tak se utvářel můj osud v čísle jedna ulice Le Goff, v bytě v pátém patře, pod Goethem a Schillerem, nad Moliérem, Racinem a La Fontainem, tváří v tvář Heinrichu Heinovi a Victoru Hugovi, za stokrát opakovaných rozprav: vyhnali jsme s Karlem ženy, pevně jsme se objali a vedli od úst k uchu rozhovory hluchých, jejichž každé slovo mě poznamenalo. Charles mě drobnými, dobře mířenými zásahy přesvědčoval, že nejsem geniální. Opravdu jsem nebyl geniální, věděl jsem to a kašlal jsem na to; jediným předmětem mé touhy bylo vzdálené a nedostupné hrdinství: to je pochodeň ubohých dušiček a má vnitřní ubohost a pocit zbytečnosti mi nedovolovaly se jí dočista vzdát. Už jsem se neodvažoval být nadšen svým budoucím gestem, avšak v hloubi duše jsem byl zterorizován: asi se zmýlili v dítěti nebo v poslání. Byl jsem ztracen, a abych poslechl Karla, přijal jsem úmornou kariéru spisovatele druhého řádu.
Zkrátka a dobře, dědeček mě dostal do literatury díky úsilí, které vyvinul na to, aby mě od ní odvrátil: a uspěl tak, že když jsem ve špatné náladě, kladu si ještě dnes otázku, jestli jsem nestrávil tolik dnů a nocí, nepokryl, inkoustem tolik stránek a nevrhl na trh tolik knih, po nichž nikdo nevolal, jedině pro bláhovou naději, že se zalíbím dědečkovi. To by byla pěkná fraška: abych vyplnil vůli dávno zesnulého člověka, podnikal bych ještě ve více než padesáti letech něco, co by on rozhodně zavrhl.
Po pravdě řečeno, jsem jako Swann vyléčený ze své lásky a vzdychající: „Když uvážím, že jsem si zkazil život kvůli ženě, která nebyla můj typ!“
Někdy potají držkuji: to je rudimentární hygiena.
Držka má totiž vždycky pravdu, ovšem jen do určité míry. Je pravda, že nemám spisovatelské nadání:
říkali to o mně, tvrdili, že se úporně snažím tlumočit: to je pravda: z mých knih je cítit pot a námaha a připouštím, že našim aristokratům páchnou; často jsem je tvořil proti sobě, což znamená proti všem { Je-li člověk shovívavý k sobě, všichni shovívavá“ ho budou mít rádi; když trhá svého bližního, ostatní bližní se smějí. Když si ale drásá duši, začnou všechny duše křičet.} v duševním úsilí, jež vyústilo v cévní hypertenzi. Zašili mi má přikázání pod kůži: když jeden jediný den nepíši, jizva pálí; když píši příliš snadno, pálí taky. Tato zvetšelá náročnost mě dnes překvapuje svou strohostí a neobratností: připomíná vážné prehistorické kraby, které na Long Islandu moře vyhazuje na pláž; jako ti krabi přežívá i ona doby už minulé. Dlouho jsem záviděl domovníkům v ulici Lacépède, sedícím obkročmo na židli, když je letní večer vyžene na chodník: jejich nevinné oči viděly, neměly však za úkol dívat se.
Jenomže: až na několik starců, kteří namáčejí pero do kolínské vody, a několik malých dandyů, kteří píší jako řezníci, spisovatelé, kteří dovedou netlumočit, neexistují. To souvisí s povahou Slova: člověk mluví svou řečí, píše ale řečí cizí. Na základě toho jsem dospěl k závěru, že v našem oboru jsme všichni stejní: všichni jsme trestanci, všichni jsme tetovaní. A čtenář už pochopil, že nenávidím své dětství a vše, co z něho vzešlo: nenaslouchal bych dědečkovu hlasu, tomu nahranému hlasu, který mě probouzí, až vyskočím a vrhám se ke stolu, kdyby to nebyl můj hlas, kdybych se nebyl mezi osmým a desátým rokem arogantně chopil takzvaně naléhavého pověření, jež jsem pokorně dostal.

„Vím velmi dobře, že jsem pouhý stroj na výrobu knih.“
(CHATEAUBRIAND)
Téměř jsem odstoupil, než došlo ke zkoušce. V daru, který Karl uznával ve slovech, protože pokládal za nešikovné zcela ho popírat, jsem vlastně spatřoval pouhou náhodu, která nedokázala ospravedlnit onu druhou náhodu, jíž jsem byl já. Maminka měla krásný hlas, proto zpívala. Kvůli tomu však ještě necestovala bez jízdenky. Já jsem měl básnickou žílu, proto jsem měl psát a čerpat z toho pramene po celý život. Prosím.
Umění však ztratilo – alespoň pro mne – svou posvátnou sílu, zůstanu tulákem – trochu lépe zaopatřeným, ale nic víc. Abych se cítil potřebný, bylo by bývalo třeba, aby si mě někdo žádal. Po určitou dobu mě rodina udržovala v iluzi; neustále mi opakovali, že jsem dar Nebes, že jsem nepostradatelný jak pro dědečka, tak pro maminku: přestal jsem tomu věřit, zůstal však ve mně pocit, že se člověk rodí přebytečný, pokud není přiveden na svět s úmyslem, aby vyplnil

nějaké očekávání. V onom údobí jsem byl tak hrdý a tak opuštěný, že jsem si přál být buď mrtvý, nebo požadovaný celou zemí.
Přestal jsem psát: prohlášení paní Picardové přisoudilo samomluvám mého pera takový význam, že jsem se neodvažoval nadále v nich pokračovat. Když jsem chtěl psát dál svůj román, abych alespoň zachránil mladý pár, který jsem zanechal bez zásob a tropických přilb uprostřed Sahary, zakusil jsem smrtelné úzkosti nemohoucnosti. Sotva jsem usedl, zaplavovala mi hlavu mlha, začal jsem si okusovat nehty a pošklebovat se: ztratil jsem svou nevinnost. Povstal jsem, bloumal bytem, v duši žhářství; nikdy jsem bohužel byt nezapálil: svým údělem, ze záliby i ze zvyku jsem byl poslušný a ke vzpouře jsem později dospěl jen proto, že jsem zašel v poslušnosti do krajnosti. Koupili mi „sešit na úkoly“, v černém plátně a s červenou ořízkou: navenek se nijak nelišil od mého „románového sešitu“: sotva jsem se na něj podíval, splynuly mi školní úkoly s mými osobními povinnostmi, ztotožnil jsem si autora a žáka, žáka a budoucího profesora; psát a vyučovat gramatiku bylo totéž; zespolečenštělé pero mi vypadlo z ruky a po řadu měsíců jsem se ho nechopil. Dědeček se smál do vousů, když jsem se rozmrzele potloukal po jeho pracovně: asi si říkal, že jeho politika sklízí první ovoce.
Jeho politika ztroskotala, protože jsem byl epicky založen. Když jsem zlomil svůj meč a odhodil ho mezi kmány, míval jsem v noci často úzkostný sen: jsem v Lucemburské zahradě poblíž bazénu, proti Senátu: musím chránit před neznámým nebezpečím plavovlasou holčičku, velmi podobnou Vévé, jež rok předtím zemřela. Maličká je klidná, důvěřivá, a upírá na mne vážné oči; často mívá v rukou obruč. Já měl strach: bál jsem se, že ji vydám napospas neviditelným silám. Jak jsem ji přitom miloval, jak zoufale jsem ji miloval!
Dosud ji miluji; hledal jsem ji, ztratil, znovu nalezl, držel v náručí a zase ztratil: je to Epopej. Ve chvíli, kdy jsem v osmi letech užuž rezignoval, náhle to se mnou prudce zalomcovalo; abych zachránil tu zemřelou maličkou, vrhl jsem se do prostého a šíleného podniku, který změnil můj životní běh: odevzdal jsem spisovateli posvátnou moc hrdiny.
Na počátku byl objev či spíš reminiscence – o dva roky dřív jsem totiž měl takovou předtuchu: velcí spisovatelé mají blízko k potulným rytířům v tom, že jedni i druzí vyvolávají v lidech vášnivé projevy vděčnosti.
V Pardaillanově případě už nebylo zapotřebí důkazů: slzy vděčných sirotků mu zničily hřbet ruky. Jestliže jsem však mohl věřit Velkému Laroussovi a nekrologům, které jsem četl v novinách, těšili se spisovatelé nemenší oblibě: pokud žil spisovatel dost dlouho, jistě nakonec dostal dopis neznámého, který mu děkoval; od té chvíle se proud děkování nezastavil, zavaloval mu psací stůl, zaplavoval byt; cizinci se plavili přes moře, aby ho pozdravili; jeho spoluobčané se po jeho smrti skládali, aby mu postavili pomník; v jeho rodišti a někdy dokonce i v hlavním městě jeho vlasti byly ulice pojmenovány jeho jménem. Tato blahopřání mě sama o sobě nezajímala: příliš mi připomínala rodinnou komedii.
Vzrušila mě však jedna rytina: slavný romanopisec Dickens se má za několik hodin vylodit v New Yorku, v dáli je vidět loď, na níž pluje; lidská masa se nahrnula na nábřeží, aby ho přivítala, otvírá ústa a mává tisíci čepicemi, je tak hustá, že umačkává děti, a přesto je osamělá jako sirotek či vdova, vylidněná, protože mezi ní není člověk, na kterého čeká. Zašeptal jsem: „Někdo tu chybí: totiž Dickens!“ a slzy se mi nahrnuly do očí. Odsunul jsem však stranou tyto důsledky a šel rovnou k jejich příčině: řekl jsem si, že mají-li být takto vítáni, musí literáti čelit nejhroznějším nebezpečím a prokazovat lidstvu velice významné služby. Jednou v životě jsem byl svědkem tak bouřlivého nadšení: klobouky lítaly do vzduchu, muži a ženy křičeli: bravo, hurá; bylo to 14. července, kolem nás pochodovali alžírští střelci. Tato vzpomínka mě přesvědčila s konečnou platností: přes tělesné vady, přes strojenost a zdánlivou zženštilost patří mí kolegové k rodu vojáků, v záhadných bojích dávají všanc život jako bojovníci, lidé tleskají spíš jejich vojenské statečnosti než jejich talentu. Tak to tedy je pravda! řekl jsem si. Lidé je potřebuji! V Paříži, v New Yorku, v Moskvě na ně v úzkosti nebo ve vytržení čekají, a to ještě dřív, než vydali první knihu, než začali psát, ba dokonce ještě než se narodili.
Ale pak tedy… já? Já, jehož poslání je psát? I na mne tedy čekají. Udělal jsem z Corneille Pardaillana: zůstaly mu sice křivé nohy, úzký hrudník, bledý a ztrhaný obličej, odňal jsem mu však lakomství a touhu po zisku: úmyslně jsem ztotožňoval spisovatelské umění se štědrostí. Poté už bylo pouhou hračkou proměnit se v Corneille a dát si pověření: chránit lidstvo. Můj nový podvod mi chystal podivnou budoucnost; v dané chvíli jsem získával vše. Vylíčil jsem úsilí, které jsem vynaložil, abych se znovu zrodil, protože jsem se narodil špatně: tisíckrát mě povolaly k životu prosby ohrožené nevinnosti. Bylo to však směšné: byl jsem falešný rytíř a vykonával jsem falešné hrdinské činy, jejichž rozplizlost se mi nakonec zhnusila. Teď se však mé sny vracely a začínaly se uskutečňovat. Neboť moje poslání bylo skutečné, když se za ně zaručoval velekněz, nemohl jsem o něm pochybovat. Byl jsem imaginární dítě, stanu se skutečným rekem, jehož činy budou skutečné knihy. Byl jsem potřebný! Lidé čekají na mé dílo, jehož první svazek však měl vyjít přes veškeré mé úsilí až v roce 1935. Kolem roku 1930 začnou být lidé netrpěliví, začnou si říkat: „Ten si ale dává načas! Už pětadvacet let ho živíme a on pořád nic! Copak zdechneme dřív, než budeme mít možnost si ho přečíst?“
Odpovídal jsem jim hlasem z roku 1913: „Hleďte, jen mi nechtě dost času na práci.“ Říkal jsem to ale vlídně: bylo mi jasné, že potřebují –jen Bůh ví proč mou pomoc a že tato potřeba mé zplodila, mne jakožto jediný prostředek, který ji může ukojit. Usilovně jsem se snažil odkrýt v hloubi své bytosti ono všeobecné čekání, pramen živé vody a oprávnění k životu; někdy se mi zdálo, že užuž uspěji, a pak za chvíli jsem všeho nechal. Nevadí: stačilo mi falešné osvícení. Uklidnilo mě a rozhlížel jsem se kolem: možná že někde už scházím. Ale kdepak: bylo ještě příliš brzo.
Byl jsem krásný předmět touhy, která o sobě ještě nevěděla, a ochotně jsem se smířil s tím, že ještě nějakou dobu zachovám inkognito. Babička mě někdy brala s sebou do čítárny, kde jsem se bavil pohledem na dlouhé, zamyšlené a nespokojené dámy, poletující ode zdi ke zdi ve snaze najít autora, který by je uspokojil: nebyl k nalezení, protože jsem jím byl já, ten kluk motající se jim mezi sukněmi, kterého ani nevnímaly.

Zlomyslně jsem se smál a dojatě plakal: strávil jsem svůj krátký život tím, že jsem si vymýšlel záliby a úvahy, které se okamžitě rozplývaly. Teď však mě prozkoumali a průzkum narazil na skálu; byl jsem spisovatel, jako byl Charles Schweitzer dědeček: od narození a navždycky. Stávalo se mi však, že nadšením prosvitl neklid: odmítal jsem považovat talent, o němž jsem předpokládal, že se za něj Karl zaručuje, za náhodu a zařídil jsem to tak, aby byl pověřením, ale protože se mi nedostávalo žádného povzbuzení ani si mě doopravdy nikdo nežádal, nemohl jsem zapomenout, že jsem si ono pověření dal sám. Vynořil jsem se z předdiluviálního světa a ve chvíli, kdy jsem unikal Přírodě, abych se stal sám sebou, tím Druhým, jímž jsem předstíral být v očích ostatních lidí, v té chvíli jsem hleděl tváří v tvář svému Osudu a poznal jsem ho: byla to pouze moje svoboda, stojící díky mně přede mnou jako cizí síla. Zkrátka a dobře, nedokázal jsem se úplně obalamutit. Ani úplně vyvést z omylu. Kolísal jsem.
Mé váhání oživilo starý problém: jak sladit jistoty Michala Strogova s Pardaillanovou velkorysostí? Jako rytíř jsem nikdy nepřijal královy rozkazy; mám souhlasit s tím, abych byl spisovatelem na příkaz? Tyto nesnáze nemívaly dlouhého trvání; byl jsem vydán napospas dvěma protichůdným mystikám, byl jsem však s jejich rozpory velice spokojen. Dokonce mi vyhovovalo, že jsem zároveň dar Nebes i dítě vlastních děl. Když jsem byl v dobré náladě, mělo všechno svůj původ ve mně, vytáhl jsem se z nicoty vlastními silami, abych přinesl lidem četbu, jíž si žádají: jakožto poslušné dítě budu poslouchat až do smrti, ale sám sebe. Ale v hodinách zoufalství, kdy jsem pociťoval odpornou bezbarvost svého založení, jsem se dokázal uklidnit jedině úporným zdůrazněním predestinace: svolával jsem lidský rod a odevzdával mu odpovědnost za svůj život; byl jsem pouhým produktem kolektivního požadavku. Většinu času jsem si uchovával klid srdce tím, že jsem dbal o to, abych nikdy dočista nevyloučil ani povznášející svobodu, ani ospravedlňující nutnost.
Pardaillan a Strogov mohli spolu dobře vycházet: nebezpečí bylo jinde a já se stal svědkem nepříjemné konfrontace, která mě později přiměla k ostražitosti.
Hlavní odpovědnost za to měl Zévaco, před nímž jsem se neměl na pozoru; chtěl mě přivést do rozpaků nebo mě varovat? Faktem zůstává, že když jsem jednoho krásného dne v madridské posadě{ posada (špaň.) – hostinec (Pozn. překl.) } měl oči jen pro Pardaillana, který tam chudák odpočíval a popíjel opravdu zaslouženou sklenku vína, obrátil tento autor mou pozornost na hosta, jímž nebyl nikdo jiný než Cervantes.
Oba muži se seznamují, staví na odiv svou vzájemnou úctu a chtějí společně podniknout odvážný a čestný kousek. Ještě horší bylo, že šťastný Cervantes se svěřil novému příteli, že hodlá napsat knihu: hlavní postava zůstávala až do té chvíle mlhavá, ale díky Bohu objevil se Pardaillan a posloužil jako předloha. Zmocnilo se mě rozhořčení a téměř jsem knihu odmrštil: taková netaktnost! Byl jsem spisovatel a rytíř, rozpůlili mě, každá půlka se stala celým člověkem, setkala se s druhou a popírala ji. Pardaillan nebyl hloupý, ale nikdy by nebyl napsal Dona Quijota; Cervantes se dovedl bít, ale nedalo se čekat, že by sám obrátil na útěk dvacet rejtarů. Dokonce i jejich přátelství kladlo důraz na jejich omezení. První si říkal: „Ten puntičkář je poněkud neduživý, ale kuráž přece jen má.“ A druhý zase: „Sakra, na žoldnéře neuvažuje ten chlap zrovna nejhůř.“ A pak, vůbec už se mi nelíbilo, že můj hrdina měl posloužit jako předloha pro rytíře Smutné postavy.
V době, kdy jsem dělal „biograf“, dostal jsem darem upraveného Dona Quijota, z něhož jsem přečetl sotva padesát stránek: byly tam veřejně zesměšňovány mé hrdinské činy! A teď dokonce i Zévaco… Komu věřit?
Ve skutečnosti jsem byl běhna, vojanda: mé srdce, mé zbabělé srdce dávalo přednost dobrodruhovi před intelektuálem; styděl jsem se, že jsem jen Cervantesem.
Abych si zabránil zradit, zavedl jsem si v hlavě a ve slovníku teror, vyhnal jsem slovo hrdinství a jeho náhražky, zapudil jsem potulné rytíře, neustále jsem si povídal o literátech, o nebezpečenstvích, jimž jsou vystaveni, a o jejich ostrém peru, na které nabodávají bídáky. Nadále jsem četl Pardaillana a Fausta, Bídníky a Legendu věků, plakal jsem nad Jeanem Valjeanem a nad Eviradnem, jakmile jsem však zavřel knihu, vymazal jsem jejich jména z paměti a svolal své skutečné vojsko. Silvia Pellica: uvězněn na doživotí. Andrého Chéniera: popraven gilotinou. Etienna Doleta: upálen zaživa. Byrona: zemřel za Řecko. S chladným zaujetím jsem se jal přeměňovat své poslání tím, že jsem do něho vhodil své staré sny, před ničím jsem necouvl: překrucoval jsem myšlenky, dával slovům falešný význam a uzavíral se před světem ze strachu, že by mohlo dojít k nevhodným setkáním a srovnáním. Do mé uprázdněné duše vstoupila úplná a permanentní mobilizace: stal jsem se vojenskou diktaturou.
Nedobrý pocit přetrval v jiné formě: připravoval jsem svůj talent, nic nemůže být lepšího. Ale k čemu?
Lidé mě potřebují: pro co? Mým neštěstím bylo, že jsem si kladl otázky o své úloze a o svém určení. Ptal jsem se: „Oč vlastně jde?“ a okamžitě se mi všechno zdálo ztraceno. Nešlo o nic. Hrdinou není ten, kdo jím chce být; nestačí ani odvaha, ani nadání, jsou zapotřebí ještě obludy a draci. Nikde jsem žádné neviděl. Voltaire a Rousseau ve své době mocně řinčeli šavlemi: tehdy ještě byli tyrani. Z Guernesey hromoval Hugo proti Badinguetovi{ *tj. Napoleon III. (Pozn. překl.)* }, kterého mě dědeček naučil nenávidět.
Ve vyhlášení své nenávisti jsem však nespatřoval žádnou zásluhu, vždyť ten císař byl už čtyřicet let mrtev.
O současných dějinách Charles mlčel: tento dreyfusovec se mnou nikdy nemluvil o Dreyfusovi. Škoda! Byl bych hrál s takovým zaujetím Zolovu roli: napaden při odchodu od soudu, obracím se na stupátku kolesky a buším do zad těm nejzuřivějším – ne, ne: nacházím strašlivé slovo, před nímž všichni couvnou. A samozřejmě já odmítám utéci do Anglie: zneuznaný a všemi opuštěný stávám se s rozkoší zase Griseldou, bloudím po pařížské dlažbě a ani na okamžik nepochybuji, že Pantheon na mne čeká.
Babička dostávala každý den Le Matin, a pokud se nepletu, Excelsior: dověděl jsem se o existenci lupičů, kteří se mi jako všem slušným lidem hnusili. Tito tygři s lidskou tváří však nebyli mou záležitostí: na jejich potření stačil neohrožený pan Lépine. Někdy se rozzlobili dělníci a pak ihned mizel kapitál, ale o tom jsem nic nevěděl a dodnes netuším, co si o tom myslel dědeček. Vykonával pečlivě svou voličskou povinnost, z volební místnosti vycházel

omlazený a trochu nafoukaný, a když si ho ženy dobíraly: „Tak přece řekni, koho jsi volil!“, odpovídal suše: „To je mužská záležitost!“
Když se ale volil nový prezident republiky, dal se dědeček před námi ve slabé chvilce slyšet, že ho Pamsova kandidatura mrzí: „Je to obchodník s cigaretami!“
vykřikl hněvivě. Tento maloměšťácký intelektuál si přál, aby se nejvyšším francouzským hodnostářem stal člověk jemu rovný, intelektuální maloměšťák Poincaré.
Maminka mě nyní ujišťuje, že vždycky volil radikály a že to dobře věděla. To mě nijak nepřekvapuje: zvolil si stranu úředníků; a pak, radikálové se už přežívali: Charles pociťoval zadostiučinění, že hlasuje pro stranu pořádku a odevzdává svůj hlas straně pokroku. Francouzská politika si zkrátka a dobře podle něho vůbec nestála špatně.
To mě rmoutilo: vyzbrojil jsem se, abych hájil lidstvo před strašlivým nebezpečím, a všichni mě ujišťovali, že zvolna směřuje k dokonalosti. Dědeček mě vychoval v úctě k buržoazní demokracii: pro ni bych byl ochotně tasil pero; ale za Falhěresova prezidentství dostali rolníci hlasovací právo: co lze žádat víc? A co dělá republikán, když má to štěstí, že žije v republice? Točí palci nebo vyučuje řečtině a ve volných chvílích popisuje aurillacké památky. Vrátil jsem se k výchozímu bodu a zase jsem měl pocit, že se udusím v bezkonfliktním světě, který odsuzuje spisovatele k nezaměstnanosti.
Z potíží mě zase dostal Charles. Samozřejmě nevědomky. Když mě dva roky před tím chtěl získat pro humanismus, vyložil mi názory, které se mi vryly do hlavy, ačkoliv se o nich už ani slůvkem nezmiňoval ze strachu, že by tím povzbudil mé bláznovství. Tyto názory potichounku zase nabyly někdejší síly a v podstatě pozvolna přeměnily spisovatele-rytíře ve spisovatele-mučedníka. Již jsem vyprávěl, jak dědeček, ten nepovedený pastor, v souladu s otcovou vůlí uchovával Božské, aby je vložil do Kultury. Z toho amalgamu se zrodil Duch svatý, atribut Nekonečné podstaty, ochránce písemnictví a umění, mrtvých i živých jazyků a Přímé metody, ona bílá holubice, která se s oblibou zjevovala rodině Schweitzerových, v neděli se vznášela nad varhany a nad orchestry a v pracovní dny usedala dědečkovi na lebku. Někdejší Karlovy výroky se mi v hlavě seskupily a vznikl z nich proslov: svět je vydán na pospas Zlu; jediná záchrana: zemřít pro sebe i pro Zemi a z hlubin katastrofy pozorovat nemožné Ideje.
Protože k tomu však lze dospět jen obtížným a nebezpečným výcvikem, byla tato práce svěřena sboru odborníků. Klerikové se ujali lidstva a zachraňovali je díky přivlastnitelnosti zásluh{ V katolické věrouce – zásluhy za skutky spravedlivých jsou přičítány k dobru celé obci věřících, pokud jsou ve stavu milosti.
(Pozn. překl.) }: veliká i malá světská zvěř se může podle libosti vzájemně pobíjet nebo vést tupě neskutečnou existenci, protože spisovatelé a umělci za ni přemýšlejí o Krásе a o Dobru. Aby byl celý rod vyrván zvířeckosti, stačí splnit dvě podmínky: uchovávat v hlídaných prostorách relikvie – knihy, obrazy, sochyzemřelých kleriků; dbát na to, aby zůstal naživu alespoň jeden klerik, který by pokračoval v práci a vyráběl budoucí relikvie.
Hnusné hlouposti: hltal jsem je, aniž jsem jim valně rozuměl, a ještě ve dvaceti letech jsem jim věřil. Kvůli nim jsem dlouho pokládal umělecká díla za metafyzickou událost, na jejímž zrodu má zájem vesmír. Vyslídil jsem toto zarputilé náboženství a přivlastnil si je, abych pozlatil své bezvýrazné poslání: vstřebával jsem do sebe záští a zahořklosti, které mi vůbec nepatřily, dědečkovi ostatně také ne, otravovala mě stará žluč Flaubertova, Goncourtů i Gautierova; jejich abstraktní nenávist k člověku, která se do mne dostala v masce lásky, mě nakazila novými pretencemi. Stal se ze mne kacíř, literaturu jsem si pletl s modlitbou, učinil jsem z ní lidskou oběť. Usoudil jsem, že mí bratři mě prostě žádají, abych zasvětil své pero jejich vykoupení: trpí nedostatky bytí a bez zákroku Svatých by byli permanentně odsouzeni k vyhlazení; jestliže jsem každé ráno otvíral oči, běžel k oknu a viděl chodit po ulici dosud živé Pány a Dámy, pak jedině proto, že nějaký domácký dělník zápolil s napsáním nesmrtelné stránky, jíž vděčíme za tento denní odklad. Až nastane noc, začne znovu, dnes večer, zítra, až do smrti vysílením; já ho vystřídám: i já udržím lidstvo na okraji propasti mystickým obětním darem, svým dílem; voják nepozorovaně uvolňoval místo knězi; byl jsem tragický Parsifal, který nabízel sám sebe jako oběť na usmíření. V den, kdy jsem objevil Chanteclera{ *Veršovaná hra Edmunda Rostanda, v niž vystupují zvířata, symbolizující lidské vášně i utrpení. (Pozn. překl.)* }, něco se mi zauzlilo v srdci: klubko zmijí, které jsem rozmotával třicet let: ten oškubaný, zkrvavený a potlučený kohout dokáže ubránit plný dvůr slepic, krahujec uletí, sotva zaslechne jeho zpěv, a podlý dav, který se mu dříve posmíval, mu pochlebuje; když krahujec zmizí, vrací se básník do boje. Krása ho inspiruje a zmnožuje jeho síly, takže se vrhá na protivníka a rozdrtí ho. Plakal jsem: našel jsem Griseldu, Corneille i Pardaillana v jedné osobě: stanu se Chanteclerem. Připadalo mi to zcela prosté: psát, to znamená přidat další perlu k náhrdelníku Múz, zanechat potomkům vzpomínku na příkladný život, bránit klid před ním samým i před jeho nepřáteli a slavnostní Mší přivolat na lidi nebeské požehnání. Nikdy mě nenapadlo, že někdo píše, aby byl čten.
Člověk píše pro své bližní nebo pro Boha. Rozhodl jsem se psát pro Boha, abych zachránil své bližní. Chtěl jsem dlužníky, nikoliv čtenáře. Mou velkorysost nahlodávalo pohrdání. Už v době, kdy jsem ochraňoval sirotky, začínal jsem se jich zbavovat tím, že jsem je posílal se schovat. Když jsem se stal spisovatelem, způsob se nezměnil: než jsem se dal do zachraňování lidstva, zavázal jsem mu oči; pak teprve jsem se pustil do malých černých rychlých rejtarů, do slov; až se můj nový sirotek odváží rozvázat pásku, budu už daleko; bude zachráněn osamoceným hrdinským kouskem a hned tak si nepovšimne, že v jednom regálu Národní knihovny se skví maličký, docela nový svazek nesoucí mé jméno.
Žádám o přiznání polehčujících okolností. A to tří.
Především jsem za pomoci oné průhledné chiméry rozebíral vlastní právo na život. V onom lidstvu bez víza, které čeká, až se Umělec uráčí ujmout se ho, čtenář jistě poznal dítě přecpané štěstím a nudící se na svém bidýlku; přijal jsem nepříjemný mýtus o Světci, který zachraňuje obyvatelstvo, protože obyvatelstvo, to jsem nakonec byl já; prohlásil jsem se patentovaným zachráncem davu, abych si nepozorovaně, a jak říkají jezuité, navíc zajistil vlastní spásu.

A pak, bylo mi devět let. Byl jsem jedináček bez kamarádů a nedovedl jsem si představit, že by moje osamocenost mohla skončit. Musím přiznat, že jsem byl neobyčejně opomíjeným autorem. Začal jsem opět psát. Z nedostatku něčeho lepšího podobaly se mé nové romány těm starým jako vejce vejci, nikdo to však nezjistil. Dokonce ani já, protože se mi příčilo číst, co jsem napsal: pero letělo tak rychle, že mě často bolelo zápěstí; popsané sešity jsem házel na podlahu, většinou jsem na ně zapomněl a zmizely: proto jsem nic nedokončil: proč vylíčit konec příhody, když se začátek ztratil. Kdyby se ostatně Karl byl uvolil podívat se alespoň letmo na ony stránky, nebyl by býval v mých očích čtenářem, nýbrž nejvyšším soudcem, a já bych se byl obával, že mě odsoudí. Psaní, má černá práce, se k ničemu neobracelo a náhle se začalo pokládat za svůj vlastní cíl: psal jsem, abych psal. Nelituji toho: kdyby mě byli četli, byl bych se snažil líbit se a byl bych se znovu stal podivuhodným. V skrytu jsem byl opravdový.
A konečně idealismus klerika byl založen na realismu dítěte. Již jsem to řekl výše: protože jsem objevil svět prostřednictvím jazyka, pokládal jsem dlouho jazyk za svět. Být, to znamenalo mít někde na nekonečných Deskách Slova své chráněné pojmenování; psát znamenalo vyrývat nové bytosti anebo – to byla má nejhouževnatější iluze – chytat věci ještě živé do pasti vět: jestliže umně spojím slova, předmět se zaplete do znaků a budu ho držet. V Lucemburské zahradě mě začal fascinovat nádherný přelud platanu: nepozoroval jsem ho, právě naopak, důvěřoval jsem prázdnu, čekal jsem; za chviličku se jeho pravé listoví vynořilo v podobě prostého adjektiva, a někdy dokonce celé věty: obohatil jsem vesmír o rozechvělou zeleň. Nikdy jsem neuložil své objevy na papír: domníval jsem se, že se mi ukládají v paměti. Ve skutečnosti jsem na ně zapomínal. Dávaly mi však tušit mou budoucí úlohu:
budu prosazovat jména. V Aurillacu už po staletí volaly neužitečné bělostné haldy po přesných obrazech, po smyslu; učiním z nich opravdové památky. Jako terorista jsem měl spadeno jen na jejich bytí: vytvořím je řečí; jako rétorik jsem měl rád jen slova: vystavím katedrály slov pod modrým okem slova nebe. Budu stavět pro tisíciletí. Když jsem vzal do ruky nějakou knihu, viděl jsem jasně, že se nemění, i když ji třebas dvacetkrát otevřu a zavřu. Můj pohled, klouzající po oné neporušitelné substanci, textu, byl jen maličkou povrchní příhodou, která nic nenarušovala, nic neopotřebovávala. Já naopak, pasivní a efemérní, jsem byl komár oslepený září reflektorů; vyšel jsem z pracovny, zhasl jsem: kniha, ve tmě neviditelná, neustále zářila; sama pro sebe. Chtěl jsem dát svým dílům prudkost oněch žíravých proudů světla, aby jednou v zničených knihovnách přežily člověka.
Nacházel jsem zalíbení ve své skrytosti, přál jsem si ji prodloužit, proměnit ji v zásluhu. Záviděl jsem slavným vězňům, kteří psali v temnicích na proužky papíru.
Podrželi si povinnost vykoupit své současníky a ztratili povinnost stýkat se s nimi. S vývojem mravů se zmenšovala možnost, že bych mohl čerpat ze svého talentu v káznici, úplně jsem však nezoufal: Prozřetelnosti, překvapené mými skromnými ambicemi, bude jejich uskutečnění ležet na srdci. Zatím jsem se předem sám uzavíral.
Obelstěna dědečkem, nevynechala maminka jedinou příležitost, aby mi vylíčila budoucí radost: aby mě upoutala, vkládala do mého života vše, čeho se jí nedostávalo: klid, volno, soulad; budu mladý a dosud svobodný profesor, hezká stará dáma mi pronajme pohodlný pokoj, který bude vonět levandulí a čistým prádlem, v gymnáziu budu našup, zpátky také; večer se zastavím na prahu, abych si popovídal s bytnou, která mě bude zbožňovat; ostatně všichni mě budou mít rádi, protože budu zdvořilý a dobře vychovaný.
Slyšel jsem jediné slovo: tvůj pokoj, zapomínal jsem na lyceum, na vdovu po vysokém důstojníkovi, na vůni venkova, viděl jsem kužel světla na svém stole: uprostřed pokoje, ponořeného do stínu, za zataženými záclonami budu skloněn nad sešitem v černém plátně.
Maminka pokračovala ve vyprávění a přeskočila deset let: generální inspektor nade mnou drží ochrannou ruku, jsem přijímán aurillackou dobrou společností, žena ke mně chová něžnou náklonnost, má se mnou krásné a velmi zdravé děti, dva chlapce a děvče, dostává dědictví, kupuji pozemek na okraji města, začínáme stavět a v neděli se celá rodina chodí dívat, jak práce pokračuje. Nic jsem neslyšel: po celých oněch deset let jsem nevstal od stolu: byl jsem malý, s knírkem jako tatínek, seděl jsem na hromadě slovníků, knír mi zbělel, zápěstí neustále ubíhalo a sešity padaly jeden za druhým na podlahu. Lidstvo spalo, byla noc, má žena a děti spaly, pokud nezemřely, má bytná spala;
spánek mě vymýtil z paměti všech. Jaká samota: dvě miliardy ležících lidí a já nad nimi jediný bdící.
Duch svatý mě pozoroval. Právě se rozhodl, že se vrátí na Nebesa a opustí lidi; měl jsem jen taktak čas nabídnout se, odhalit mu rány v duši, slzy, které mi skrápěly papír, četl mi přes rameno a jeho hněv pominul. Byl upokojen hloubkou utrpení nebo velikostí díla? Říkal jsem si: dílem; potají jsem si však myslel: utrpením. Duch svatý si samozřejmě vážil jen opravdu uměleckých děl, četl jsem však Musseta a věděl jsem, že „nejzoufalejší zpěvy jsou ty nejkrásnější“, chtěl jsem Krásu lapit do léčky zoufalství. Slovo génius mi vždycky připadalo podezřelé: nakonec se mi dočista zhnusilo. Kde by byla úzkost, zkouška, odvrácené pokušení, kde by pak byla zásluha, kdybych měl nadání? Těžko jsem snášel, že mám tělo a den co den touž hlavu, nechtěl jsem se ještě navíc dát svázat do výstroje. Přijímal jsem své určení pod podmínkou, že se nebude o nic opírat, že bude bezdůvodně zářit v absolutní prázdnotě. Měl jsem s Duchem svatým tajné porady: „Budeš psát“, říkal mi. A já lomil rukama: „Co mám, Pane, že jste si zvolil právě mne?“ – „Nic zvláštního.“ – „Tak proč tedy já?“ – „Bez důvodu.“ – „Mám alespoň lehkost pera?“ – „Naprosto ne. Cožpak si myslíš, že velká díla se rodí z lehkého pera?“ – „Když jsem, Pane, taková nicka, jak bych mohl vytvořit knihu?“ – „Usilovnou prací.“ – „Tak tedy psát může kdokoliv?“ – „Kdokoliv, ale já si vybral tebe.“ Tento trik byl nesmírně výhodný: dovoloval mi vyhlásit vlastní bezvýznamnost a zároveň uctívat v sobě autora budoucích mistrovských děl. Byl jsem vyvolený, poznamenaný, ale netalentovaný: vše vzejde z mé dlouhé trpělivosti a z mých neštěstí; nepoznával jsem si žádnou výjimečnost: charakterové rysy pohlcují; já byl věrný jedině a pouze královskému závazku, který mě utrpením povede ke slávě.

Tato utrpení bylo ještě třeba najít; to byl můj jediný problém, který mi však připadal neřešitelný, protože mi byla odňata naděje, že budu žít v bídě: ať budu neznámý, nebo slavný, stejně budu pobírat peníze z rozpočtu na školství, nikdy nebudu hladovět. Sliboval jsem si strašlivé hoře v lásce, ale bez jakéhokoli nadšení:
nenáviděl jsem rozechvělé milence; Cyrano, ten falešný Pardaillan, který hloupl před ženami, mě pohoršoval: opravdový Pardaillan vláčel všechna srdce za sebou a ani si toho nevšímal; sluší se však říci, že smrt jeho milenky Violetty mu navždy zlomila srdce. Vdovství, nezhojitelná rána: kvůli, kvůli ženě, nikoliv však její vinou; to by mi umožnilo odmítat nadbíhání všech ostatních. To bude třeba produmat. Ale stejně, i kdyby má mladá aurillacká žena zahynula při nehodě, nestačilo by to neštěstí k tomu, abych byl vyvolen: bylo by zároveň náhodné a příliš běžné. Má zuřivost zdolala všechno: někteří posmívaní a umoření autoři uvázli až do posledního vydechnutí v potupě a temnotě, sláva korunovala teprve jejich mrtvoly: takový tedy budu já..
Budu psát svědomitě o Aurillacu a jeho sochách. Neschopen nenávisti budu usilovat jen o to, abych smiřoval, abych sloužil. A přece sotva vyjde má první kniha, rozpoutá skandál, stane se ze mne nepřítel veřejnosti:
auvergneské noviny mě budou hanobit, obchodníci odmítnou mě obsluhovat, přepjatci mi budou házet kameny do oken; abych unikl lynčování, budu nucen uprchnout. Zprvu omráčený, budu po měsíce zpitomělý a budu nepřetržitě opakovat: „Ale to je přece pouhé nedorozumění! Vždyť všichni jsou hodní!“ Bude to opravdu pouhé nedorozumění, ale Duch svatý nedopustí, aby se vysvětlilo. Uzdravím se: jednoho dne se opět posadím za stůl a napíši novou knihu: o moři nebo o horách. Ta nenajde nakladatele. Pronásledovaný, v přestrojení, možná dokonce jako štvanec, napíši další knihy, mnoho dalších knih, přeložím Horatia ve verších, vyložím své skromné a docela rozumné názory na výchovu. Nedá se nic dělat: mé sešity se budou hromadit v kufru nevydané.
Příběh měl dva konce: podle nálady jsem vybíral jeden nebo druhý. Když jsem měl rozmrzelý den, viděl jsem se, jak umírám, nenáviděný všemi a zoufalý, na železné posteli právě ve chvíli, kdy si Sláva klade trubku k ústům. Jindy jsem si dopřával trochu štěstí.
V padesáti letech jsem napsal své jméno, abych vyzkoušel nové pero, na rukopis, který se krátce nato ztratil.
Někdo ho našel na půdě, v příkopu nebo ve skříni domu, z něhož jsem se právě vystěhoval, přečetl jej a vzrušeně ho donesl Arthému Fayardovi, slavnému vydavateli Michela Zévaca. Byl to triumf: deset tisíc výtisků rozprodáno ve dvou dnech. Ty výčitky svědomí.
Sto reportérů se vydalo mě hledat a nenašlo. Ve své samotě jsem dlouho nic nevěděl o tomto obratu v mínění. Jednou pak vstoupím do kavárny, abych se schoval před deštěm, povšimnu si pohozených novin, a co vidím? „Jean-Paul Sartre, maskovaný spisovatel, pěvec Aurillacu, básník moře.“ Na trojce verzálkami přes šest sloupců. Jásám. Nikoliv: jsem rozkošnicky melancholický. Rozhodně se však vracím domů, za pomoci bytné zavřu a provázkem převážu kufr s rukopisy a posílám ho Fayardovi, bez udání adresy. V tomto místě jsem vyprávění přerušoval a pouštěl se do slastných kombinací: kdybych poslal balíček z města, kde bydlím, novináři by rychle vyslídili můj úkryt. Odjížděl jsem proto s kufrem do Paříže, dal jsem ho donést poslíčkem do nakladatelství; před odjezdem vlaku jsem navštívil místa svého dětství, ulici Le Goff, ulici Soufflot, Lucemburskou zahradu. Přitahoval mě Balzac: vzpomněl jsem si, že mě tam roku 1913 někdy vodil dědeček – nyní dávno zesnulý: usedali jsme vedle sebe na lavici, všichni si nás spiklenecky prohlíželi, dědeček si poručil žejdlík, pro mne malé pivo a já měl pocit, že jsem milován. Proto jsem jako nostalgický padesátník vstoupil do pivnice a objednal si malé pivo.
U sousedního stolu vzrušeně hovořily mladé, krásné ženy a vyslovovaly mé jméno. „Ach co,“ říkala jedna z nich, „možná že je starý a ošklivý, ale na tom nesejde: dala bych třicet let života, kdybych se mohla stát jeho ženou!“ Hrdě a smutně jsem se na ni usmál, odpověděla mi překvapeným úsměvem, pak jsem se zvedl a zmizel.
Strávil jsem mnoho času vybrušováním této epizody a stovky dalších, ale těch čtenáře ušetřím. Jistě v ní poznal, promítnuto do budoucího světa, mé vlastní dětství, mé postavení, mé šestileté výmysly a trucování mých zneuznaných rytířů. I v devíti letech jsem trucoval a nacházel jsem v tom neobyčejné potěšení: trucováním jsem já, neúprosný mučedník, uchovával nedorozumění, které zřejmě už omrzelo i Ducha svatého. Proč jsem neřekl té úchvatné obdivovatelce své jméno? Ach co, říkal jsem si, přichází příliš pozdě. – Ale když je ochotná mě přijmout za všech okolností? – Protože jsem příliš chudý. – Příliš chudý! A co honorář? Tato námitka mě nedokázala zaskočit: napsal jsem už Fayardovi, aby rozdal peníze, které mám dostat, chudým. Příhodu však bylo třeba uzavřít: nuže! všemi opuštěný, ale vyrovnaný, jsem ve své pracovně dohasínal: poslání bylo splněno.
Na tomto tisíckrát opakovaném vyprávění mi je nápadné jedno: jakmile spatřím své jméno v novinách, praskne nějaké pero, jsem vyřízen; zasmušile se raduji z věhlasu, ale už nepíši. Obě rozuzlení jsou vlastně jedním jediným; ať už umírám, abych se zrodil ve slávě, nebo ať sláva přichází předem a zabíjí mě, vždycky je v mé chuti psát zahrnuto odmítání žít. Asi v téže době mě znepokojovala anekdota, kterou jsem četl, už nevím kde: stalo se to v minulém století; na sibiřské zastávce chodí sem a tam spisovatel a čeká na vlak. Na obzoru ani jediná chatrč, ani živá duše. Spisovatel jen s námahou snáší vlastní odulou a nevrlou hlavu. Je krátkozraký, starý mládenec, trápí ho prostata a dluhy. Na silnici, vedoucí podél kolejí, se objeví v kočáře mladá komtesa: vyskočí z vozu, běží k cestujícímu, jehož nikdy neviděla, ale údajně poznala podle daguerrotypie, kterou jí někde ukázali, uklání se, chápe se jeho pravé ruky a políbí ji. Zde příběh končil a nevím, co nám měl vlastně ukázat. V devíti letech mě udivovalo, že ten mrzoutský autor může mít čtenářky ve stepi a že tak krásná osoba mu přišla připomenout slávu, na niž zapomněl: znamenalo to zrodit se. Posuzováno hlouběji, znamenalo to zemřít: cítil jsem to a tak jsem to chtěl; zaživa by se chámovi nemohlo od šlechtičny dostat takových projevů obdivu. Komtesa jako by mu říkala: „Jestliže jsem dokázala přijít k vám a dotknout se vás, znamená to, že už ani nezáleží na zachovávání společenské nadřazenosti: nezajímá mě, co soudíte o mém gestu, nepokládám vás už za člověka, ale za symbol vašeho díla.“ Zabit políbením ruky: tisíc verst od Petrohradu, padesát pět let po narození, vzplanul cestující, sláva ho sežehla a nechala z něho pouze v ohnivém písmu katalog jeho děl. Viděl

jsem komtesu, jak nastupuje zase do kočáru, mizí a step se vrací do své samoty; za soumraku vlak projel bez zastávky, aby dohnal zpoždění, pociťoval jsem v zádech mrazení strachu, vzpomněl jsem si na Vítr ve stromech a říkal si: „Komtesa byla smrt.“ Přijde: jednou mi na opuštěné cestě políbí prsty.
Byl jsem posedlý smrtí, protože jsem žil nerad: tím se dá vysvětlit hrůza, kterou ve mně smrt vzbuzovala.
Tím, že jsem si ji identifikoval se slávou, stala se mým cílem. Chtěl jsem zemřít: mou netrpělivost občas zmrazovala hrůza: nikdy nadlouho; má svatá radost se znovu objevovala, čekal jsem na šlehnutí blesku, kdy vzplanu až na kost.
Naše nejhlubší úmysly jsou neoddělitelně spjaté plány a útěky: je mi jasné, že můj bláhový záměr psát, abych dosáhl odpuštění za svou existenci, měl v sobě navzdory vychloubání a lžím jistou reálnost: důkazem toho je, že ještě po padesáti letech píši.
Jestliže však jdu k prvopočátkům, nacházím útěk vpřed, sebevraždu á la Gribouille{ *Tímto jménem se označuje člověk, který dělá vše naopak; např. skočí do řeky, protože se bojí, že zmokne. (Pozn. překl.)* }; ano, víc než epopej nebo mučednictví jsem chtěl smrt. Dlouho jsem se obával, že skončím, jak jsem začal, kdekoliv a jakkoliv, a že ten neurčitý skon bude pouze odrazem mého neurčitého zrození. Mým posláním se vše změnilo: rány mečem se ztratí, spisy zůstanou, zjistil jsem, že v Krásném písemnictví se Dárce může proměnit ve svůj vlastní Dar, to znamená v čistý objekt. Náhoda mě učinila člověkem, velkorysost by ze mne učinila knihu; mohl bych nastrkat své tlachání a své svědomí do bronzových znaků, nahradit šum života nesmazatelnými nápisy, maso stylem, mdlé spirály času věčností, mohl bych se zjevit Duchu svatému jako sraženina řeči a stát se pro lidský rod posedlostí, mohl bych konečně být jiný, jiný než já, jiný než jiní, jiný než všechno. Začal bych tím, že bych si dal neopotřebitelné tělo a pak se vydal napospas spotřebitelům. Nepsal bych pro potěšení psát, ale abych vytesal doslov to tělo slávy. Když jsem posuzoval své narození z výšin hrobu, připadalo mi jako nutné zlo, jako zcela provizorní převtělení, připravující mou transfiguraci: abych se znovu zrodil, musím psát, abych mohl psát, musím mít mozek, oči a ruce; jakmile by byla práce skončena, tyto orgány by se samy vstřebaly; kolem roku 1955 by pukla larva, z ní by vyletělo dvacet pět motýlů foliového formátu, mávali by všemi stránkami a snesli se na regál v Národní knihovně.
Ti motýli, to bych byl prostě já. Já: dvacet pět svazků, osmnáct tisíc stran textu, tři sta rytin, mezi nimi portrét autora. Kosti mám z kůže a kartónu, mé pergamenové tělo voní lepem a houbou, roztahuji se v šedesáti kilech papíru a je mi dobře. Rodím se znovu, konečně je ze mne celistvý člověk, přemýšlí, mluví, zpívá, lomozí a prosazuje se nezvratnou setrvačností hmoty. Lidé mě berou do ruky, otevírají, rozkládají na stůl, uhlazují mě dlaní a někdy mě lámou ve hřbetě. Dovoluji, aby tak se mnou nakládali, pak ale náhle zablýskám, oslňuji, prosazuji se na dálku, má moc překonává prostor i čas, trestá zlé a ochraňuje dobré. Nikdo mě nemůže opominout nebo přejít mlčením: jsem velký, povolný a strašlivý fetiš. Mé svědomí je rozdrobeno: tím lépe. Ujala se mě jiná svědomí. Čtou mě, biji do očí; mluví mnou, jsem v ústech všech, jsem univerzální a jedinečná řeč; v miliónech pohledů stávám se zvědavostí hledící do budoucna; pro člověka, který mě umí mít rád, jsem jeho nejdůvěrnější neklid, jakmile se mě však chce dotknout, ztrácím se a mizím: už nikde neexistuji, jsem, konečně jsem všude: jsem přížívník lidstva, má dobrodiní je užírají a neustále je nutí oživovat mou nepřítomnost.
Toto kouzlo se povedlo: zavinul jsem smrt do rubáše slávy, myslil jsem už jen na tu, vůbec už ne na tamtu, a neuvědomoval jsem si, že jsou jedna a táž. Ve chvíli, kdy píši tyto řádky, vím, že až na několik let jsem si odsloužil svůj čas. Dovedu si docela jasně a nijak radostně představit ohlašující se stáří a budoucí sešlost, právě tak jako sešlost a smrt lidí, které mám rád; ale svou smrt vůbec ne. Stává se, že prohodím před svými přáteli – z nichž někteří jsou o patnáct, dvacet i třicet let mladší –, jak mě mrzí, že je přežiji: posmívají se mi a já se směji s nimi, ale to nic nemění a nic to nezmění na jednom: ve věku devíti let jsem byl nějakým zásahem zbaven možnosti pociťovat jistou patetičnost, která prý je vlastní našemu údělu. Tato patetičnost zalomcovala o deset let později na Ecole Normále několika mými nejlepšími přáteli, takže se zděšeně či rozzuřeně probudili: chrápal jsem jako zvoník. Po těžké chorobě nás jeden z nich ujišťoval, že poznal smrtelné úzkosti umírání, až po poslední vydechnutí: nejposedlejší byl Nizan: někdy se při plném vědomí viděl jako mrtvola; pak povstal, oči hemžící se červy, nahmatal své borsalino s kulatým dýnkem a zmizel; přespříští den jsme ho našli opilého s neznámými lidmi. Někdy si ti odsouzenci kdesi v podnájmu vykládali o probdělých nocích, o anticipovaném zažití nicoty: rozuměli si na půl slova. Naslouchal jsem jim, měl jsem je natolik rád, že jsem si vášnivě přál podobat se jim, ale ať jsem se snažil sebevíc, chápal jsem a pamatoval si o úmrtí jen všeobecnosti: člověk žije, umírá, neví, ani jak žije, ani jak umírá; hodinu před smrtí je ještě živý.
Nepochyboval jsem o tom, že v jejich řečech je smysl, který mi uniká; mlčel jsem, závistivý a ve vyhnanství.
Nakonec se na mne obraceli už předem zděšeni: „A tebe, tebe to nechává chladným?“ Rozpřahal jsem ruce na znamení nemohoucnosti a pokory. Vzteky se smáli, omráčeni, protože bylo nad slunce jasné, že se jim nepodaří navázat se mnou spojení: „Nikdy sis neříkal před spaním, že lidé někdy umírají ve spánku? Nikdy tě nenapadlo, když sis čistil zuby: už je to tady, to je můj poslední den? Nikdy jsi necítil, že musíš spěchat, spěchat, spěchat, že je málo času? Pokládáš se za nesmrtelného?“
Odpovídal jsem napůl ze vzdoru, napůl ze zanícení: „To jste uhádli: pokládám se za nesmrtelného.“ Nic nemohlo být nepravdivější: jen jsem se předem obrnil proti náhodným skonům, to je to celé; Duch svatý si u mne objednal dlouhodobé dílo, musí mi tedy dopřát čas, abych je dokončil. Byl jsem čestný mrtvý, kterého vlastní smrt chránila před vykolejením vlaku, před mrtvicí, před zánětem pobřišnice: dali jsme si spolu schůzku; kdybych přišel příliš brzo, nenašel bych ji; mým přátelům se to snadno vyčítalo, že nikdy nemyslím na smrt: netušili, že jí nepřestávám ani na okamžik žít.
Dnes jim dávám za pravdu: přijali vše, co patří k našemu údělu, dokonce i neklid; já si vybral upokojení;
a v podstatě bylo pravda, že jsem se pokládal za nesmrtelného: zabil jsem se předem, protože jen nebožtíci se mohou těšit z nesmrtelnosti. Nizan i Maheu věděli, že se stanou předmětem divoké agrese, že budou vytrženi ze světa

uprostřed života, při plné síle. Já si lhal: abych zbavil smrt barbarství, učinil jsem z ní svůj cíl a ze života jediný známý způsob, jak zemřít: tiše jsem směřoval ke svému konci, mé naděje a touhy existovaly jen potud, pokud jsem je potřeboval k zaplnění svých knih, byl jsem si jist, že můj poslední tep se zapíše na poslední stránku posledního svazku mých spisů a že smrt si vezme už mrtvého. Nizan se ve dvaceti letech díval na ženy a na auta, na všechny pozemské statky se zoufalým chvatem: chtěl nutně všechno vidět, všechno si okamžitě vzít. Já se také díval, ale spíš horlivě než žádostivě: nebyl jsem na světě, abych se radoval, ale abych provedl bilanci. Bylo to trochu příliš pohodlné: z nesmělosti příliš hodného dítěte a ze zbabělosti jsem couvl před rizikem otevřené a svobodné existence bez záruk Prozřetelnosti, namluvil jsem si, že bylo vše předem napsáno, ba co víc, i ukončeno.
Tato podvodná operace mě samozřejmě uchránila před pokušením sebelásky. Protože jim hrozil zánik, zabarikádovali se všichni mí přátelé do přítomnosti, objevovali ve svém smrtelném životě nenahraditelné hodnoty a pokládali se za dojemné, cenné a jedinečné; každý se sám sobě líbil; já, mrtvý, jsem se sám sobě nelíbil: připadal jsem si docela obyčejný, nudnější než veliký Corneille, a má jedinečnost subjektu byla v mých očích zajímavá jen potud, že připravovala okamžik, kdy se proměním v objekt. Byl jsem proto skromnější? Nikoliv, ale mazanější: ukládal jsem svým potomkům, aby mě milovali za mne; pro muže a ženy, kteří se ještě nenarodili, budu jednou mít kouzlo, budu zkrátka mít něco a budu strůjcem jejich štěstí. Byl jsem zlomyslnější a potměšilejší: zabýval jsem se potají tímto životem, který mi připadal nezajímavý a z něhož jsem dokázal učinit pouze nástroj své smrti, abych ho zachránil; pozoroval jsem jej budoucíma očima a tu se mi jevil jako dojemná a kouzelná historka, kterou jsem prožil za všechny, kterou díky mně už nikdo nebude muset prožít a kterou postačí vyprávět. Vložil jsem se do toho s opravdovou zuřivostí: vybral jsem si budoucnost velkého mrtvého a pokoušel jsem se žít pozpátku.
Mezi devátým a desátým rokem života jsem byl úplně posmrtný.
Nebyla to tak úplně jen moje chyba: dědeček mě vychoval v retrospektivní iluzi. Ostatně ani on není vinen a jsem dalek toho, abych mu to zazlíval: tento přelud se rodí spontánně z kultury. Jakmile zmizí svědci, přestane být skon významného člověka nečekanou událostí, čas jej promění v povahový rys. Starý nebožtík zemřel vysláblostí, při křtu není ani víc, ani méně mrtev než při posledním pomazání, jeho život nám patří, vstupujeme do něho jedním koncem, druhým koncem nebo z prostředka, procházíme jím dolů nebo nahoru, jak se nám zlíbí: protože byl porušen chronologický pořádek; nelze jej nově ustavit: tato osobnost už není vystavena žádnému riziku a už ani nečeká, že z lechtání nosních dírek vzejde kýchání. Její existence skýtá zdání rozvoje, ale jakmile jí chceme vrátit trochu života, upadá do simultánnosti. I kdybyste se postavili na místo zmizelého a předstírali, že sdílíte jeho vášně, jeho neznalosti a jeho předsudky, i kdybyste chtěli oživit zrušený odpor, náznak netrpělivosti nebo starostlivosti, nedokázali byste neposuzovat jeho chování ve světle výsledků, které se nedaly předvídat, a informací, které on neznal, ani byste nedokázali dát zvláštní slavnostnost událostem, které ho později poznamenaly, které však on sám prožil jakoby mimochodem. To je celý ten přelud: budoucnost skutečnější než přítomnost. Není to nijak překvapující: v ukončeném životě je konec pokládán za pravdu začátku. Zesnulý zůstává na půl cestě mezi bytím a hodnotou, mezi syrovým faktem a rekonstrukcí; jeho historie se stává jakousi kruhovitou jsoucností, která se v každém okamžiku shrnuje. V arraských salónech nosí chladný a upejpavý mladý advokát hlavu pod paží, protože je zesnulý Robespierre, z hlavy kape krev, nezanechává však skvrny na koberci; ani jeden host si hlavy nevšímá, my vidíme jen ji; uplyne ještě pět let, než spadne do koše, a hle, už je uříznutá a přes padající čelist recituje madrigaly. Tento optický omyl nevadí, když si ho uvědomujeme: máme možnost ho opravit; avšak soudobí klerikové ho zakrývali a živili jím svůj idealismus. Naznačovali, že když se má zrodit velká myšlenka, zabaví v břiše ženy velkého muže, který bude jejím nositelem; určuje jeho úděl, prostředí, přesně odměřuje inteligenci a nepochopení jeho bližních, usměrňuje jeho výchovu, dává mu podstupovat patřičné zkoušky, postupnými tahy mu vytváří nestálou povahu, jejíž nevyrovnanost ovládá, dokud předmět takové péče nepraskne a nepřivede onu myšlenku na svět. Tohle nikdy nikdo nevyhlásil, ale vše nasvědčovalo tomu, že souvislost příčin zastírá obrácený a tajný řád.
Nadšeně jsem užíval tohoto přeludu, abych si plně zajistil vlastní osud. Uchopil jsem čas, obrátil ho vzhůru nohama a všechno se vyjasnilo. Začalo to malou modrošedou knížkou s poněkud zčernalými zlatými ozdobami a mrtvolně páchnoucími listy, která se jmenovala´Dětství slavných mužů; nálepka oznamovala, že strýček Georges ji dostal roku 1885 jakožto druhou cenu za aritmetiku. Objevil jsem ji v době svých výstředních putování, prolistoval ji a zděšeně odmrštil: ti mladí vyvolenci se vůbec nepodobali zázračným dětem; se mnou měli společné jen mdlé ctnosti a vrtalo mi hlavou, proč se vůbec o nich hovoří. Nakonec kniha zmizela: rozhodl jsem se ji potrestat tím, že ji schovám. O rok později jsem převrátil všechny regály vzhůru nohama, abych ji našel: změnil jsem se, ze zázračného dítěte se stal veliký muž soužený dětstvím. Jaké překvapení: kniha se rovněž změnila. Slova zůstala stejná, teď však hovořila o mně. Tušil jsem, že mě ta kniha zničí, hnusila se mi a nahánělа mi strach. Každý den, než jsem ji otevřel, šel jsem si sednout k oknu: v případě nebezpečí bych se zahleděl do skutečného denního světla. Dnes se musím smát lidem, kteří žehrají na vliv Fantomase nebo André Gida: domnívají se snad, že si děti nevybírají samy svůj vlastní jed? Polykal jsem ten svůj s úzkostlivou přísností narkomanů. Přitom vypadal tak neškodně.
Kniha povzbuzovala mladé čtenáře: způsobnost a otcovská poslušnost dokáží vše, i aby se člověk stal Rembrandtem nebo Mozartem; krátké povídky líčily velice obyčejná zaměstnání rovněž zcela obyčejných, avšak rozumných a zbožných chlapců, kteří se jmenovali Johann Sebastian, Jean-Jacques nebo Jean-Baptiste a působili radost svým nejbližším, jako já působím radost těm svým. Nebezpečí však spočívalo jinde: autor sice nikdy nevyslovil jméno Rousseau, Bach nebo Molière, ale velice dovedně roztrušoval narážky na jejich budoucí velikost, jakoby mimochodem, nějakým detailem, připomínal jejich nejslavnější díla nebo činy a tak obratně splétal svá líčení, že čtenář nemohl pochopit ani nejnepatrnější příhodu, když ji neuvedl v souvislost s pozdějšími událostmi; do každodenního shonu uváděl autor veliké pozoruhodné ticho, které vše přetvářelo: budoucnost. Nějaký Sanzio hynul touhou, aby mohl spatřit

papeže; tak se činil, že ho jednou vzali s sebou na náměstí, právě když tudy procházel Svatý otec; kluk zbledl, vyvaloval oči, až mu řekli: „Tak co, jsi spokojený, Raffaello? Jestlipak sis Svatého otce dobře prohlédl?“ On však odpověděl celý vyjevený: „Jakého Svatého otce? Viděl jsem jen barvy!“
Jindy zase malý Miguel, který se chtěl stát vojákem, seděl pod stromem a zálibně četl rytířský román, náhle však vyskočil, protože nějaké železo strašně zarachotilo: jeden starý blázen z okolí, nějaký zkrachovaný zeman, jezdil sem a tam na své herce a zrezivělým kopím bodal do mlýna. U večeře líčil Miguel příhodu s tak komickými a milými posunky, že všechny bláznivě rozesmál; ale když se pak ocitl večer sám v pokoji, odmrštil román na zem, pošlapal ho a dlouho vzlykal.
Ty děti žily v omylu: byly přesvědčeny, že jednají a mluví docela náhodně, a zatím skutečným smyslem i těch nejnepatrnějších poznámek bylo ohlašovat jejich Osud. Nad jejich hlavami jsme se s autorem na sebe něžně usmívali; četl jsem život oněch nepravých mediokrit tak, jak jej Bůh pojal: od konce. Zpočátku jsem jásal: jsou to mí bratři, jejich sláva bude i mou. Pak se vše rozhoupalo: ocitl jsem se na rubu stránky, v knize: dětství Jean-Paula připomínalo dětství Jean-Jacquese a Johanna Sebastiana a vše, co prožíval, bylo předzvěstí. Jenomže teď mrkal autor na mé prasynovce. Od smrti až po zrození jsem byl viděn budoucími dětmi, které jsem si nedovedl představit a jimž jsem bez přestání posílal pro mne zcela nerozluštitelné vzkazy.
Byl jsem dojat, rozechvěn vlastní smrtí, oním skutečným smyslem všech svých gest, byl jsem zbaven sám sebe, pokoušel jsem se přejít stránku v opačném směru, abych se ocitl na straně čtenářů, pozvedl jsem hlavu a žádal o pomoc světlo: ale i to byl vzkaz; jak si asi budou v roce 2013 vykládat onen náhlý neklid, tu pochybnost, pohyb očí a krku, až budou mít v rukou oba klíče, jimž bude možné mě otevřít, totiž dílo a skon?
Nedokázal jsem vystoupit z knihy: už dávno jsem ji dočetl, ale zůstával jsem v ní jako postava. Špehoval jsem se: před hodinou jsem klábosil s maminkou: co jsem ohlašoval? Vzpomněl jsem si na něco, co jsem jí řekl, nahlas jsem si to opakoval, ale nijak mi to nepomáhalo. Věty mi unikaly, aniž jsem do nich pronikl; vlastní hlas mi zněl v uších cize, nějaký andělský filuta mi přímo z hlavy vykrádal myšlenky a ten anděl byl prostě jakýsi blonďáček z XXX. století, který si seděl u okna a přes knihu mě pozoroval. S milostnou hrůzou jsem cítil, že mě svým pohledem přišpendluje do mého tisíciletí. To pro něho jsem si vymýšlel uskoky: vytvářel jsem dvojsmysly a před lidmi je trousil. Anna-Marie viděla, jak sedím v lavici a čmárám, a řekla: „To je ale tma! Můj miláček si zničí oči.“ Poskytla mi tím příležitost, abych docela nevinně odpověděl: „Dokázal bych psát i potmě.“ Zasmála se, nazvala mě svým hlupáčkem, rozsvítila, tah se podařil, ani jeden, ani druhý jsme netušili, že jsem právě oznámil roku tři tisíce svůj budoucí neduh. Na sklonku života, až budu slepější, než byl Beethoven hluchý, sestavím své poslední dílo po hmatu. Rukopis se najde mezi mými lejstry a lidé řeknou zklamaně: „Vždyť je to úplně nečitelné!“ Dokonce budou uvažovat o tom, zda ho nemají hodit do smetí. Nakonec si jej z pouhé piety vyžádá auríllacká městská knihovna, kde bude sto let odpočívat v zapomnění. Á pak se jednoho dne mládí vědci pokusí z lásky ke mně jej rozluštit: sotva jim postačí celý život, aby rekonstruovali text, který bude samozřejmě mým vrcholným dílem. Maminka zatím odešla z pokoje, zůstal jsem sám a pomalu, aniž jsem vůbec na to myslel, jsem si opakoval: „Potmě!“ Něco suše zapraštělo: někde nahoře zavřel můj praprasynovec knihu: zasnil se nad dětstvím svého prastrýce a po tvářích mu stékaly slzy: „Ale je to tak,“ povzdechl si, „psal skutečně v temnotách!“
Předváděl jsem se ještě nenarozeným dětem, které se mi podobaly jako vejce vejci, ronil jsem slzy při představě, jak budou kvůli mně plakat. Viděl jsem svou smrt jejich očima; už k ní došlo, byla to má pravda: byl jsem svým vlastním úmrtním oznámením.
Když si jeden můj přítel přečetl předcházející partii, podíval se na mne zneklidněně: „Byl jste ještě víc postižen,“ řekl, „než jsem si představoval.“ Postižen?
Ani nevím. Moje delirium bylo očividně pečlivě vypracované. Mně se jeví jako hlavní spíš otázka upřímnosti. V devíti letech jsem za ní pokulhával; později jsem ji velice překonal.
Zpočátku jsem byl zdravý jako řípa: prostě malý komediant, který věděl, kdy přestat. Ale snažil jsem se:
i v blufu jsem byl dobrý v tlumočení; dnes se mi mé kejkle jeví jako duševní cvičení a má neupřímnost jako karikatura totální upřímnosti, která se mě neustále dotýkala a unikala mi. Nevybral jsem si své poslání:
vnutili mi je jiní lidé. Ve skutečnosti se nic nestalo: slova hozená do větru starou dámou a Charlesův machiavelismus. To však stačilo mě přesvědčit. Dospělí, usazení v mé duši, si prstem ukazovali mou hvězdu; neviděl jsem ji sice, zato jsem viděl prst, věřil jsem v dospělé, kteří předstírali, že věří ve mne. Pověděli mi o existenci velikých mrtvých – jeden z nich byl budoucí mrtvý – Napoleona, Themistokla, Filipa Augusta, Jean-Paula Sartra. Nepochyboval jsem o jejich slovech: tím bych byl pochyboval o těch dospělých.
S tím posledním v řadě bych se byl prostě rád setkal tváří v tvář. Vzdychal jsem, kroutil jsem se, abych vyvolal intuici, která by mě dovršila, byl jsem jako chladná žena, jež chce zprvu křečemi vyvolat orgasmus a pak se ho jimi pokouší nahradit. Bude pokládána za simulantku nebo jen za příliš snaživou? Já jsem rozhodně nedosáhl ničeho, byl jsem neustále buď před nebo za nemožnou vizí, která by mě byla odhalila mně samému, a když jsem ta cvičení skončil, zase mě naplňovaly pochybnosti a nic jsem nezískal, leda nějaké pěkné rozčilení. Protože mé pověření spočívalo na principu autority a na nepopiratelné dobrotě dospělých, nemohlo je nic ani stvrdit, ani vyvrátit: zůstávalo mimo dosah, zapečetěné ve mně, ale téměř mi nepatřilo, takže jsem o něm nemohl, byť jen na jediný okamžik, zapochybovat a nebyl jsem s to ani je zrušit, ani je vstřebat.
Ani hluboká víra není nikdy bezmezná. Je třeba ji neustále posilovat anebo alespoň se snažit ji nezničit. Byl jsem zaslíben, slavný, měl jsem hrob na Père-Lachaise a snad i v Pantheonu, třídu v Paříži, své sady a náměstí po venkově i v cizině: a přece jsem si uprostřed optimismu udržel neviditelné a nevyřčené tušení o vlastní nestálosti. V Sainte-Anne křičel na posteli nemocný: „Jsem vladař! Nechť je Velkovévoda uvržen do žaláře.“

Ošetřovatelé k němu přistoupili a pošeptali mu do ucha: „Vysmrkej se!“ a on se vysmrkal; zeptali se ho: „Jaké máš zaměstnání?“ a on odpověděl tiše: „Švec,“ a pak zase křičel. Mám dojem, že se všichni podobáme onomu muži; já jsem se mu rozhodně počátkem svého devátého roku podobal: byl jsem vladař i švec.
O dva roky později by mě byli lidé pokládali za vyléčeného: vladař zmizel, švec ničemu nevěřil, úplně jsem přestal psát, románové sešity byly pohozeny do smetí, ztratily se nebo byly spáleny a ustoupily sešitům na rozbory, diktáty a počty. Kdyby byl někdo pronikl do mé dokořán otevřené hlavy, byl by tam nalezl několik byst, chybnou násobilku a trojčlenku, třicet dva departmenty s jejich hlavními městy, ale bez podprefektur, růži, která se jmenovala rosarosaerosamrosaerosaerosa, historické a literární památníky, několik pravidel slušnosti, vytesaných do stél, a někdy, jako závoj mlhy v té smutné zahradě, sadistické snění.
Rozhodně by nebyl našel žádného sirotka. Ani stopu po hrdinských činech. Nikde tam nebyla vepsána slova hrdinů, mučedníků ani světců, žádný hlas je neopakoval. Bývalý Pardaillan dostával každého čtvrt roku uspokojující vysvědčení: dítě s průměrnou inteligencí, zato vysoce mravné, bez zvláštních vloh pro exaktní vědy, s nikterak přehnanou představivostí, rozumné; úplně normální navzdory jisté, ostatně již ustupující přepjatosti. Já jsem se zatím dočista zbláznil. Dvě události, jedna veřejná, druhá soukromá, mě připravily o poslední špetku rozumu.
První událost byla skutečně překvapením: v červenci 1914 se vyskytovalo v zemi ještě pár lumpů; ale 2. srpna se znenadání chopila moci ctnost a začala vládnout: všichni Francouzi byli náhle hodní. Dědečkovi nepřátelé se mu vrhali do náručí, nakladatelé narukovali, drobný lid věštil: naši přátelé sbírali významuplné prosté výroky svých domovníků, Iistonošů či klempířů, opakovali nám je, všichni vykřikovali nadšením, jen babička zůstávala podezíravá. Byl jsem nadšen: Francie mě bavila komedií, já jsem hrál komedii pro Francii.
Ale válka mě brzy začala nudit: zasáhla tak nepatrně do mého života, že bych na ni byl asi rychle zapomněl; zhnusila se mi, když jsem zjistil, že mi znemožňuje čtení. Z novinových stánků zmizely mé oblíbené tiskoviny; Arnould Galopin, Jo Valle i Jean de la Hire opustili své obvyklé hrdiny, ty dospívající mladíky, mé bratry, kteří podnikali cesty kolem světa v dvouplošnících a hydroplánech a bojovali dva nebo tři proti stu; předválečné koloniální romány ustoupily románům válečným, zalidněným plavčíky, mladými Alsasany a sirotky, kteří byli plukovními maskoty.
Nenáviděl jsem ty nově příchozí. Mladé dobrodruhy z džungle jsem pokládal za zázračné děti, protože vraždili domorodce, kteří jsou přece jen dospělí: poznával jsem se v nich, byl jsem přece rovněž zázračné dítě. Ale vše, co se dělo s těmi dětmi pluku, se dělo mimo ně. Individuální hrdinství se rozkolísalo: proti divochům mělo za sebou nadřazenost zbraní; ale co podnikat proti německým dělům? K tomu bylo zapotřebí jiných děl, dělostřelců a armád. Mezi odvážnými vojíny, kteří je hladili po hlavě a ochraňovali, vracelo se zázračné dítě do dětství; a já se tam vracel s ním.
Občas se autor slitoval a pověřil mě, abych odnesl nějakou zprávu, Němci mě zajali, hrdě jsem jim něco odsekl a pak jsem uprchl, vrátil se do našich linií a tak se zhostil svěřeného poslání. Samozřejmě mi blahopřáli, ale nijak zvlášť nadšeně, a v generálově otcovském pohledu jsem marně hledal unesený výraz vdov a sirotků. Ztratil jsem iniciativu: vyhrávaly se bitvy, vyhraje se válka, ale beze mne; dospělí opět uchvátili monopol na hrdinství, občas jsem sice zvedl pušku nějakého padlého a několikrát vystřelil, ale ani Arnould Galopin, ani Jean de la Hire mi nedovolili zaútočit bajonetem. Byl jsem učeň hrdinství a netrpělivě jsem čekal, až budu dost starý, abych mohl narukovat.
Vlastně ne: na to čekalo dítě pluku, alsaský sirotek.
Já se od nich odtáhl, zavřel jsem knížku. Věděl jsem, že psát bude znamenat dlouhou a nevděčnou práci, a byl jsem připraven obrnit se veškerou trpělivostí.
Ale četba, to byl svátek: veškerou slávu jsem chtěl ihned. A jaká budoucnost se mi otevírala? Voják? To by bylo něco! Sám o sobě neznamenal vojín o nic víc než dítě. Šel do útoku s ostatními a bitvu vyhrával pluk. Nestál jsem o účast na obecných vítězstvích.
Když chtěl Arnould Galopin nějakého vojáka vyznamenat, dokázal jedině poslat ho na pomoc raněnému kapitánovi. Ta tajemná oddanost mě děsila: otrok zachraňoval pána. A pak, byl to jen náhodný hrdinský kousek: v době války je odvaha nejlépe rozdělovaný statek; při troše štěstí by to byl dokázal kterýkoli jiný voják. Zuřil jsem: na předválečném hrdinství se mi především líbila jeho osamocenost a libovolnost: opustil jsem všední ctnosti a velkoryse jsem si vymýšlel člověka, který patřil jen mně; Cesta kolem svéta v hydroplánu, Dobrodružství pařížského kluka, Tři skauti, všechny ty posvátné texty mi byly průvodcem na cestě smrti a zmrtvýchvstání. A teď mě náhle jejich autoři zradili: postavili hrdinství na dosah ruky všem; odvaha a sebeobětování se staly všedními ctnostmi; ba co hůř, byly sníženy na úroveň nejzákladnějších povinností. Změna dekorací byla v souladu s touto proměnou: argonské kolektivní mlhy nahradily jedinečné palčivé sluníčko a individualistické světlo na rovníku.
Po několikaměsíční přestávce jsem se rozhodl, že se opět chopím pera a napíši román svého srdce, v němž to těm Pánům ukážu. To bylo v říjnu 1914, byli jsme stále ještě v Arcachonu. Maminka mi koupila sešity, jeden jako druhý; na fialové obálce byla vypodobena Jana z Arku v přílbě, znamení doby. Pod ochranou Panny jsem se pustil do příběhu vojína Perrina: unesl německého císaře, svázal a dovlekl do našich linií, pak ho před shromážděným plukem vyzval na souboj, porazil, s nožem na krku ho přinutil podepsat potupný mír a vrátit nám Alsasko-Lotrinsko. Do týdne mě to vyprávění umořilo. Souboj jsem si vypůjčil z rytířských románů: Stoerte-Becker, syn z dobré rodiny a psanec, vstoupil do loupežnické krčmy; urazil ho obrovitý chlapík, náčelník tlupy, Stoerte-Becker ho zabil ranami pěstí, zaujal jeho místo a jako král lupičů vyšel z krčmy právě včas, aby mohl svůj voj nalodit na pirátskou loď.
Celý obřad se řídil neměnnými a přísnými zákony: bylo třeba, aby stoupenec Zla byl pokládán za nepřemožitelného, aby ochránce Dobra bojoval za všeobecného výsměchu a aby při jeho nečekaném vítězství posměváčci ztuhli děsem. Já jsem však ve své nezkušenosti porušil všechny zákony a udělal pravý opak toho, co jsem zamýšlel: německý císař byl

sice statný, ale žádný lamželezo a všichni věděli předem, že vynikající atlet Perrin z něho nadělá fašírku. A císař měl proti sobě obecenstvo, naši vojíni na něho nenávistně pokřikovali: vše se převrátilo, –. až jsem nad tím zkoprněl, a proto uchvátil osamělý zločinec Vilém II., zahrnovaný posměšky a poplivaný, královskou osamocenost mých hrdinů. To nebylo ještě to nejhorší. Až do té doby nic nepotvrzovalo ani nevyvracelo to, čemu Louisa říkala mé „vypoceniny“: Afrika byla obrovská, vzdálená, řídce obydlená, informací bylo málo, nikdo nebyl s to dokázat, že tam mí cestovatelé nejsou, že nevypálili proti Pygmejům právě v okamžiku, kdy jsem líčil jejich boj.
Nepokládal jsem se sice za jejich historiografa, ale slyšel jsem toho tolik o pravdivosti románových děl, že jsem byl přesvědčen, že svými báchorkami říkám pravdu sice způsobem mně zatím nepochopitelným, který však jistě bude zřejmý mým budoucím čtenářům. V onom zlověstném měsíci říjnu jsem bezmocně přihlížel prudké srážce skutečnosti a fikce: poražený německý císař, který se zrodil z mého pera, nařídil příměří; bylo tedy logicky třeba, aby se s podzimem navrátil mír; ale noviny a dospělí opakovali od rána do večera, že se zabydlujeme ve válce a že bude trvat dlouho. Cítil jsem se oklamán: byl jsem podvodník, vyprávějící hlouposti, jimž nikdo nechtěl věřit; zkrátka a dobře, objevil jsem imaginaci. Poprvé v životě jsem si přečetl, co jsem napsal. Zrudl jsem při tom. To já, já jsem si liboval v těch dětinských nesmyslech? Chybělo málo a byl bych se zřekl literatury. Nakonec jsem odnesl sešit na pláž a pohřbil ho v písku. Nepříjemný pocit zmizel; znovu jsem nabyl důvěry: nesporně jsem byl předurčen; Krásné písemnictví má prostě svá tajemství, která mi jednou odhalí. Do té doby mi můj věk přikazoval přísnou zdrženlivost. Přestal jsem psát.
Vrátili jsme se do Paříže. Navždy jsem opustil Arnoulda Galopina a Jeana de la Hire: nedokázal jsem odpustit těm oportunistům, že měli pravdu oni a ne já. Měl jsem zlost na válku, tu epopej prostřednosti; zahořkl jsem a před svou dobou jsem se utekl do minulosti. O několik měsíců dříve, koncem roku 1913, jsem objevil Nicka Cartera, Buffalo Billa, Texas Jacka, Sitting Bulla: hned po vypuknutí války tyto publikace zmizely: dědeček tvrdil, že nakladatel, který je vydával, byl Němec.
Naštěstí byla většina zmizelých sešitů k dostání u překupníků na nábřeží. Vláčel jsem maminku po březích Seiny, postupně jsme začali prohledávat všechny stánky od nádraží Orsay až po Slavkovské nádraží: někdy jsme si odnášeli až patnáct svazečků; zanedlouho jsem jich měl pět set. Srovnal jsem šije do pravidelných hromádek, do omrzení jsem je počítal a pronášel nahlas jejich záhadné názvy: Zlolin v balónu, Úmluva s ďáblem, Otroci hraběte Mutušimiho, Dazaarovo zmrtvýchvstání. Zamlouvalo se mi, že jsou zažloutlé, ušmudlané, že mají ohnuté rohy a zvláštní vůni zvadlého listí: bylo to zvadlé listí, byly to trosky, protože válka všechno zastavila; věděl jsem, že se nikdy nedovím o posledním dobrodružství muže s dlouhými vlasy, že mi navždy zůstane utajen poslední případ krále detektivů: tito osamělí hrdinové byli tak jako já obětmi světového střetnutí, a proto jsem je měl ještě raději. Stačilo, abych si prohlížel barevné rytiny na obálkách, a už jsem šílel radostí. Buffalo Bill cválal na koni prérií a bud pronásledoval Indiány, nebo před nimi prchal. Nejvíc se mi líbily ilustrace k Nicku Carterovi. Někomu se mohou zdát jednotvárné: téměř na všech slavný detektiv někoho zabíjí nebo naopak ho někdo mlátí. K těmto rvačkám však docházelo v ulicích Manhattanu, na nezastavěných prostorách, lemovaných hnědými prkennými ohradami nebo lehkými krychlovými stavbami barvy zaschlé krve: fascinovalo mě to, představoval jsem si puritánské a krvácející město pohlcované prostorem, které jen stěží zakrývá savanu, na níž je vybudováno: zločin i ctnost tam jsou stejně mimo zákon: vrah i vykonavatel spravedlnosti, oba stejně svobodní a svrchovaní, si to večer vytmaví v boji na nože. Podobně jako v Africe, a pod týmž žhavým sluncem, měnilo se v tomto městě hrdinství v neustálou improvizaci: odtud pramení mé vášnivé zaujetí New Yorkem.
Zapomněl jsem zároveň na válku i na své pověření.
Když se mě někdo zeptal: „Co budeš dělat, až vyrosteš?“, odpovídal jsem vlídně a skromně, že budu psát, ale zanechal jsem snů o slávě a duchovních cvičení. Snad proto byla čtrnáctá léta nejšťastnějšími roky mého dětství. Byli jsme s maminkou stejně staří a vůbec jsme se neopouštěli. Nazývala mě svým rytířem, svým mužíčkem; já jí říkal všechno. Víc než všechno: psaní se ke mně vrátilo, ale bylo upovídané a vycházelo ústy: popisoval jsem, co jsem viděl, co Anna-Marie viděla stejně jako já, domy, stromy, lidi; namlouval jsem si pocity, abych jí je mohl sdělit, stal jsem se transformátorem energie; svět mě používal, aby se stal slovem.
Začalo to anonymním povídáním v hlavě: někdo říkal: „Jdu, sedám si, piji sklenici vody, jím pralinku.“
Opakoval jsem nahlas ten plynulý komentář: „Jdu, maminko, piji sklenici vody, sedám si.“ Připadalo mi, že mám dva hlasy, z nichž jeden – téměř mi nepatřil a byl nezávislý na mé vůli – diktoval druhému, co má říkat. Dospěl jsem k závěru, že jsem rozdvojený. Tyto nepatrné zmatky trvaly až do léta: vyčerpávaly mě, děsily a nakonec jsem se začal bát. „Mluví mi to v hlavě,“ řekl jsem mamince, ale tu to naštěstí neznepokojilo.
To nijak nekazilo mé štěstí, ani naši jednotu. Měli jsme své mýty, své zvláštnosti řeči, své rituální žerty.
Téměř po celý rok jsem zakončoval nejméně jednu větu z deseti těmito slovy, pronášenými s ironickou rezignací: „Ale to nevadí.“ Řekl jsem třebas: „Tamhle je velký bílý pes. Není bílý, je šedivý, ale to nevadí.“
Navykli jsme si vypravovat jeden druhému epickým stylem nejdrobnější životní události tak, jak se postupně odehrávaly; mluvili jsme o sobě v třetí osobě množného čísla. Cekali jsme na autobus a on projel kolem bez zastaveni; jeden z nás pronesl: „Dupali nohama a proklínali nebesa,“ a oba jsme se rozesmáli. Před lidmi jsme byli jako spiklenci: stačilo nám mrknutí oka.
Když nám v nějakém obchodě nebo v čajovně připadala prodavačka směšná, řekla mi pak maminka při odchodu: „Radši jsem se na tebe nepodívala, měla jsem strach, že jí vyprsknu do očí,“ a já byl hrdý na svou moc: kolik dětí dokáže pouhým pohledem přimět maminku, aby vyprskla smíchy? Protože jsme byli nesmělí, měli jsme společně strach: jednou jsem na nábřeží objevil deset čísel Buffalo Billa, která jsem ještě neměl; maminka se právě chystala je zaplatit, když přistoupil nějaký tlustý, bledý člověk s uhlově černýma očima, navoskovanými kníry, se slamákem a oním chutným vzezřením, které na sebe rádi brali tehdejší elegáni. Upřeně se zadíval na maminku, ale obrátil se ke

mně: „Rozmazlují tě, chlapečku, rozmazlují tě!“ drmolil. Nejdřív jsem se jen urazil: mně se tak hned netyká; pak jsem ale zachytil jeho zuřivý pohled a z Anny-Marie i ze mne se rázem stala jediná vylekaná dívenka, která uskočila zpátky. Pán se vzdálil, vyveden z míry: zapomněl jsem stovky tváří, ale dodnes si pamatuji ten mastný obličej: nevěděl jsem nic o těle a nenapadlo mě, co od nás ten chlap chce, ale jeho žádost byla tak zřejmá, že jsem ji vytušil a svým způsobem se přede mnou všechno odhalilo. Tu žádost jsem vycítil prostřednictvím Anny-Marie; jejím prostřednictvím jsem se naučil rozpoznávat samce, bát se jich a nenávidět je. Tato příhoda nás ještě víc sblížila: vykračoval jsem si s odhodlaným výrazem, držel jsem maminku za ruku a byl jsem přesvědčen, že ji ochraňuji. Je to vzpomínka na ona léta? Dodnes mi působí potěšení, když vidím příliš vážné dítě, jak mluví důstojně a něžně se svou dětskou maminkou; mám rád ta něžná barbarská přátelství, která se rodí daleko od mužů a proti nim. Dlouze se dívám na ty dětinské dvojice, pak si uvědomím, že jsem muž, a odvrátím hlavu.
Ke druhé události došlo v říjnu 1915; bylo mi deset let a tři měsíce, nebylo už nadále možné držet mě pod zámkem. Charles Schweitzer překonal svou nevraživost a dal mě zapsat do malého lycea Jindřicha IV.
Při první kompozici jsem byl na posledním místě.
Jako mladý feudál jsem pokládal vyučování za osobní svazek: slečna Marie-Louisa mi z lásky předala své vědomosti, já je laskavě přijímal z lásky k ní. Ty přednášky ex cathedra, které se obracely ke všem, a demokratický chlad zákona mě vyvedly z míry. Protože jsem byl neustále vystavován srovnávání, má vysněná nadřazenost zmizela: vždycky někdo odpověděl lépe nebo rychleji než já. Příliš mě měli rádi, než abych o sobě pochyboval; upřímně jsem se obdivoval svým kamarádům a nezáviděl jsem jim: však ona přijde řada i na mne. V padesáti letech. Zkrátka a dobře, ztrácel jsem se bez utrpení; zachvátilo mě drsné poblouznění a horlivě jsem odváděl hanebné úkoly. Dědeček se už mračil a maminka rychle požádala o schůzku mého třídního profesora, pana Olliviera. Přijal nás ve svém mládeneckém bytě; maminka nasadila svůj zpěvavý hlas; stál jsem opřen o křeslo a naslouchal, pozoruje zaprášenými okenními tabulkami slunce. Maminka se snažila dokázat, že jsem lepší než mé úkoly: naučil jsem se číst úplně sám, píši romány; když jí došly argumenty, prozradila, že jsem se narodil v deseti měsících; byl jsem propečenější než ostatní, zlatovější a chřupavější, protože jsem zůstal déle v peci. Pan Ollivier ji pozorně vyslechl, spíš pod vlivem jejího půvabu než mých schopností. Byl to vysoký, vyzáblý člověk, plešatý a s velikou lebkou, měl vpadlé oči, voskovou pleť a pod dlouhým, zahnutým nosem pár ryšavých chlupů. Odmítl dávat mi soukromé hodiny, ale slíbil, že mě bude „sledovat“. Nic víc jsem nežádal: při vyučování jsem číhal na jeho pohled: byl jsem si jist, že mluví jen pro mne; myslel jsem si, že mě má rád, měl jsem ho tedy také rád a zbytek vykonalo pár vlídných slov: bez námahy se ze mne stal docela dobrý žák. Dědeček bručel, když četl čtvrtletní zprávy, ale už neuvažoval o tom, že mě zase z lycea vezme. V páté třídě jsem dostal jiné profesory, přišel jsem o výsadní zacházení, ale to už jsem byl zvyklý na demokracii.
Má školní práce mi nenechávala čas na psaní; má nová společnost mi dokonce vzala i chuť psát. Konečně jsem měl kamarády! Mne, dítě vyhoštěné z veřejných parků, přijali od prvního dne mezi sebe, a to s největší samozřejmostí: nemohl jsem se z toho vzpamatovat.
Abych pravdu řekl, podobali se mí přátelé spíš mně než mladým Pardaillanům, kteří mi zlomili srdce: byli to externisté, maminčini mazánci, snaživí žáci. Na tom nesejde: jásal jsem. Měl jsem dva životy. Doma jsem se nadále opičil po lidech. Ale děti mezi sebou nenávidí dětinství: jsou doopravdy dospělými lidmi. Denně jsem odcházel, muž mezi muži, z lycea ve společnosti tří Malaquinových, Jeana, Reného a Andrého, ve společnosti Paula a Norberta Meyera, Bruna, Maxe Bercota a Grégoira, vybíhali jsme s pokřikem na náměstí Pantheonu, byla to chvíle vážného štěstí: smýval jsem ze sebe rodinnou komedii; vůbec jsem se nechtěl blýskat, smál jsem se jako ozvěna, opakoval jsem hesla a vtipy, mlčel jsem, poslouchal, opakoval pohyby svých sousedů, měl jsem jedinou touhu: zařadit se. Byl jsem strohý, tvrdý a veselý a zdálo se mi, že jsem z oceli a že jsem konečně osvobozen od hříchu existence: hráli jsme si s míčem mezi Palácem slavných mužů a sochou Jean-Jacquese Rousseaua a já byl nepostradatelný: the right man in the right pláce. Vůbec už jsem nezáviděl panu Simonnotovi: komu by byl přihrál Meyer, když chtěl obelstít Grégoira, kdybych nebyl já přítomen tady a nyní? Mé sny o slávě mi připadaly strašlivě nezajímavé a chmurné ve srovnáni s bleskovým poznáním, které mi odkrývalo mou nezbytnost.
Na neštěstí pohasínalo toto poznání rychleji, než se rozsvěcovalo. Naše hry nás „příliš vzrušovaly“, jak říkaly maminky, a občas činily z našich skupinek malý jednotlivý dav, který mě pohlcoval; nikdy jsme však nedokázali nadlouho zapomenout na své rodiny, jejich neviditelná přítomnost nás rychle vracela do společného osamocení živočišných seskupení. Naše společenství, které bylo bez cíle, bez konce a bez hierarchie, oscilovalo mezi úplným splynutím a juxtapozicí. Společně jsme žili pravdivě, nemohli jsme se však ubránit pocitu, že jsme jeden druhému zapůjčeni a že každý z nás náleží těsným, mocným a primitivním pospolitostem, které vytvářejí fascinující mýty, stavějí na omylech a vnucují nám svou libovůli. Byli jsme hýčkaní, způsobní, rozumní, přemýšliví, nepořádek nás děsil, nenáviděli jsme násilí a nespravedlnost, spojovalo a rozdělovalo nás mlčenlivé přesvědčení, že svět byl stvořen pro naši potřebu a že naši rodičové jsou ti nejlepší na světě, takže nám záleželo na tom, abychom nikoho neurazili a byli zdvořilí i při hře. Posměšky a nevhodné žerty byly přísně zakázány; když to někomu ujelo, obklopila ho celá skupina, uklidňovala ho a přinutila, aby se omluvil, ústy Jeana Malaquina nebo Norberta Meyera mu domlouvala vlastní matka.
Všechny ty dámy se ostatně znaly a chovaly se k sobě krutě: vzájemně si vykládaly naše výroky, naše kritické připomínky a úsudky jednoho o druhém; my synové jsme naopak jejich výroky před sebou tutlali. Maminka se jednou vrátila strašně rozhořčená od paní Malaquinové, která jí řekla bez obalu: „André říká, že Pavlíček se naparuje.“ Mne se ta poznámka nijak nedotkla: tak mluví mezi sebou matky; Andrému jsem to nezazlíval a ani slovem jsem se mu o celé záležitosti nezmínil. Zkrátka a dobře, vážili jsme si všech, bohatých i chudých, vojáků i civilistů, mladých i starých, lidí i zvířat: pohrdali jsme pouze studenty, kteří žili ve školním internátě nebo tam alespoň byli na celodenní zaopatření:

museli se jistě hodně provinit, když je rodiny opustily; možná že měli špatné rodiče, ale to na věci neměnilo: děti mají otce, jaké si zaslouží. Když odpoledne po čtvrté hodině svobodní externisté odešli, stávala se z lycea peleš lotrovská. Tak obezřetná přátelství se neobejdou bez jistého chladu. Když nastaly prázdniny, rozcházeli jsme se bez lítosti. Ale Bercota jsem měl rád. Byl to syn vdovy, tedy můj bratr. Byl krásný, křehký a mírný; nemohl jsem se vynadívat na jeho dlouhé černé vlasy, učesané á la Jana z Arku. Především jsme však byli oba hrdí na to, že jsme všechno četli, a v koutě školního dvora jsme si povídali o literatuře, to znamená, že jsme nejméně posté a vždy s potěšením vyjmenovávali díla, která nám prošla rukama. Jednou na mne upřel posedlé oči a svěřil se mi, že chce psát. Později jsem se s ním sešel v ročníku rétoriky, byl stále ještě krásný, ale měl tuberkulózu: zemřel v osmnácti letech.
Všichni, dokonce i moudrý Bercot, jsme se obdivovali Bénardovi, zimomřivému a kulaťoučkému chlapci, který připomínal kuřátko. Pověst o jeho zásluhách se donesla až k uším našich maminek, a ačkoliv je to trochu poděsilo, neustále nám ho dávaly za vzor, aniž se jim podařilo nám ho zošklivit. Posuďte sami naši zaujatost: byl ve škole na celodenní zaopatření a my ho měli kvůli tomu ještě raději; v našich očích byl čestným externistou. Večer jsme pod rodinnou lampou vzpomínali na tohoto misionáře, který zůstal v džungli, aby obrátil na víru lidojedy ze školního internátu, a hned jsme se přestávali bát. Musím po pravdě říci, že i studenti žijící v internátě si ho vážili. Není mi už docela jasné, z čeho pramenila tato jednomyslná obliba.
Bénard byl mírný, přívětivý a rozumný; navíc ve všem první. Mimoto se maminka kvůli němu uskrovňovala.
Naše matky se sice s tou švadlenou nestýkaly, ale často nám o ní vykládaly, aby nám ukázaly velikost mateřské lásky; mysleli jsme výhradně na Bénarda: byl pochodní a jedinou radostí té nešťastnice; uvědomovali jsme si velikost synovské lásky; nakonec se všichni rozplývali nad těmi nebohými dobráky. To by však nebylo stačilo:
hlavní důvod byl, že Bénard žil jen napůl; nikdy jsem ho neviděl bez tlusté vlněné šály; mile se na nás usmíval, ale mluvil jen málo, a pamatuji se, že měl zakázáno účastnit se našich her. Já jsem ho ctil ještě víc, protože ho jeho křehkost od nás oddělovala: dali ho pod šturc; zdravil nás a dával nám přes sklo znamení, nemohli jsme se však k němu přiblížit: měli jsme ho rádi na dálku, protože už zaživa měl vybledlost symbolu. Dětství je konformní: byli jsme mu vděčni, že dovedl dokonalost až k neosobnosti. Když se s námi bavil, byli jsme ihned nadšeni jeho bezvýznamnými řečmi; nikdy jsme ho neviděli rozzlobeného nebo příliš veselého; při vyučování se nikdy nehlásil, ale když byl vyvolán, promlouvala jeho ústy Pravda, bez váhání a bez horlivosti, přesně tak jak má Pravda promlouvat. Naši tlupu zázračných dětí na něm udivovalo, že je nejlepší a není přitom zázračný. Tehdy jsme byli všichni více méně sirotky bez otce: ti Pánové byli buď mrtví, nebo na frontě a těch několik málo nemužných, kteří zůstali, se snažilo, aby na ně synové zapomněli; vládly matky:Bénard byl odrazem záporných ctností onoho matriarchátu.
Na sklonku zimy zemřel. Děti a vojáci se o smrt nestarají: přesto vzlykalo za jeho rakví čtyřicet kluků.
Maminky byly ve střehu: jáma byla zasypána květinami; naše matky se tak přičinily, že jsme pokládali toto úmrtí za zvláštní vyznamenání udělené v průběhu školního roku. Mimoto žil Bénard tak málo, že vlastně nezemřel: zůstal mezi námi, byl přítomen jako něco neurčitého a posvátného. Naše mravnost se rázem vyvinula: měli jsme našeho drahého zesnulého, hovořili jsme o něm tiše a s melancholickým potěšením. Možná že i my předčasně odejdeme: představovali jsme si, jak budou maminky prolévat slzy, a uvědomovali jsme si svou cenu. Snil jsem snad? Nejasně si vzpomínám na strašlivou skutečnost: ta švadlena, ta vdova, ztratila všechno. Opravdu jsem se při tomto pomyšlení zalykal hrůzou? Zahlédl jsem snad Zlo, nepřítomnost Boží, neobyvatelný svět? Jsem o tom přesvědčen: proč by se mi jinak byl uchoval v mém prokletém, zapomenutém a ztraceném dětství Bénardův obraz tak bolestně jasný?
Za několik týdnů se stala pátá A dějištěm podivné události: při hodině latiny se náhle otevřely dveře a vstoupil Bénard v doprovodu školníka, pozdravil pana profesora Durryho a usedl. Všichni jsme poznali jeho brýle s železnými obroučkami, šálu, mírně zahnutý nos a vzezření zimomřivého kuřete: myslel jsem, že nám ho Bůh navrátil. Pan Durry byl zřejmě také omráčen: přerušil svůj výklad, hluboce nadechl a zeptal se: „Jméno, příjmení, postavení, zaměstnání rodičů.“
Bénard odpověděl, že je syn inženýra, ve škole je na celodenní zaopatření a jmenuje se Paul-Yves Nizan. Na mne to zapůsobilo nejvíc; o přestávce jsem udělal kroky ke sblížení a on je opětoval: spřátelili jsme se. Z jednoho detailu jsem však vytušil, že nemám co dělat s Bénardem, nýbrž s jeho ďábelskou obměnou: Nizan šilhal.
Bylo už pozdě se o to starat: zamiloval jsem si v té tváři ztělesnění Dobra; později jsem si ji prostě zamiloval. Dal jsem se lapit do pasti, má záliba v ctnosti způsobila, že jsem si oblíbil Ďábla. Po pravdě řečeno, nebyl ten pseudo-Bénard nijak špatný: prostě žil; měl všechny kvality svého dvojníka, ale poskvrněné. Bénardova zdrženlivost se u něho měnila v přetvářku; nekřičel sice, když ho zachvátily prudké a pasivní emoce, ale viděli jsme, jak bledne vzteky nebo koktá: co jsme pokládali za mírnost, bylo jen chvilkové ochabnutí;jeho ústy nepromlouvala pravda, ale jistá cynická a lehkovážná objektivita, která nás přiváděla do rozpaků, protože jsme na ni nebyli zvyklí a protože jediný Nizan hovořil o svých rodičích ironicky, i když je samozřejmě zbožňoval. Při vyučování nevynikal tak jako Bénard; zato velmi mnoho četl a chtěl psát.
Zkrátka a dobře, byla to celá bytost a nic mě tak nepřekvapovalo, jako vidět skutečnou bytost s Bénardovými rysy. Byl jsem posedlý onou podobou a nikdy jsem si nebyl jist, zda ho mám chválit za zdání ctnosti nebo naopak mu vytýkat, že je to pouze zdání, a tak jsem neustále přecházel od slepé důvěry k bezdůvodné nedůvěře. Skutečnými přáteli jsme se stali až mnohem později po dlouhém odloučení.
Ony události a ona setkání přerušily na dva roky mé úvahy, neodstranily však jejich příčinu. Uvnitř se vlastně nic nezměnilo: vůbec jsem už nemyslil na pověření, které do mne uložili dospělí v zapečetěné obálce, ale trvalo dál.
Zmocnilo se mé osoby. V devíti letech jsem se pozoroval, i když jsem se choval sebepřemrštěněji. V deseti jsem se sám sobě ztratil z dohledu. Běhal jsem s Brunem a povídal si s Bercotem nebo Nizanem:

a zatím moje falešné poslání, přenecháno samo sobě, zbytnělo a nakonec se nade mnou v noci zmítalo; už nikdy jsem je nespatřil, ale formovalo mě, jeho přitažlivost se odrážela ve všem, ohýbalo stromy a zdi a klenulo mi nebesa nad hlavou. Pokládal jsem se za vladaře a mé šílenství spočívalo v tom, že jsem jím byl. Povahová neuróza, prohlásil jeden můj známý analytik.
Má pravdu: v době od léta 1914 do podzimu 1916 se z mého pověření stala má povaha; šílenství sestoupilo z hlavy a proniklo mi do kostí.
Nic nového se se mnou neudalo: nalezl jsem nedotčené všechno to, co jsem hrál a předvídal. S jediným rozdílem: nevědomky, beze slov, poslepu jsem všechno uskutečňoval. Dřív jsem si představoval svůj život v obrazech: má smrt vyvolávala mé zrození, mé zrození mě vrhalo vstříc mé smrti; jakmile jsem ji přestal vidět, stal jsem se sám onou reciprocitou, byl jsem napjat až k prasknutí mezi oněmi dvěma extrémy a rodil jsem se i umíral při každém úderu srdce. Z mé budoucí věčnosti se stala má konkrétní budoucnost: zasahovala každý malicherný okamžik, stala se středem hluboké pozornosti, byla ještě hlubším odtržením, prázdnotou každé hojnosti, lehkou nereálností reality; na dálku mi kazila chuť karamely v ústech a žal i potěšení v srdci; zachraňovala však i tu nejnicotnější chvíli, prostě proto, že to byla zatím chvíle poslední a že mě přibližovala té věčnosti; naučila mě trpělivosti žít; už jsem si víckrát nepřál přeskočit dvacet let, prolistovat dalších dvacet, už nikdy jsem si nepředstavoval vzdálené doby svých úspěchů; čekal jsem. V každém okamžiku jsem čekal na ten příští, protože přitahoval okamžik následující. Žil jsem blaženě v krajní naléhavosti: vždy jsem byl kousek před sebou, vše mě pohlcovalo, nic mě nezadržovalo. To byla úleva! Kdysi si byly mé dny tak podobné, že jsem uvažoval, zda nejsem odsouzen k tomu, abych prožíval věčný návrat jednoho a téhož dne. Příliš se nezměnily, zachovaly si neblahý zvyk mihotavě skomírat; ale já jsem se v nich změnil: teď už neproudil čas nad mým nehybným dětstvím, ale naopak já, na povel vystřelený šíp, jsem provrtával čas a letěl rovnou k cíli. Roku 1948 mi profesor Van Lennep v Utrechtu ukázal průmětné testy. Zaujala mě jedna karta: byl na ní vyobrazen cválající kůň, jdoucí člověk, orel v letu a dopředu vyrážející motorový člun; zkoušený měl označit obrázek, který v něm vyvolává nejsilnější pocit rychlosti. Řekl jsem: „člun.“ Pak jsem si bedlivě prohlédl kresbu, která se mi tak surově vnutila: člověk měl dojem, že člun se odlepuje od hladiny jezera a že za okamžik se už bude vznášet nad onou zvlněnou strnulostí. Ihned jsem pochopil příčinu svého výběru: v deseti letech jsem měl dojem, že můj kýl rozrývá přítomnost a vytrhává mě z ní; od té chvíle jsem se dal do běhu a běžím dodnes. V mých očích se rychlost neurčuje ani tak podle vzdálenosti uběhnuté za přesně stanovený čas, jako podle síly, s níž se vyrazí vpřed.
Před více než dvaceti lety porazilo Giacomettiho auto, když přecházel Italské náměstí. Byl raněn, měl zlámanou nohu, ale v jasnozřivých mdlobách, do nichž upadl, pocítil nejprve něco jako radost: „Konečně se něco se mnou děje!“ Znám ten radikalismus: očekával nejhorší; jeho život, který miloval tak, že si nepřál žádný jiný, byl zpřevrácen a možná i zlomen hloupým násilím náhody: „Nebyl jsem tedy,“ říkal si, „stvořen, abych sochal, ani abych žil: byl jsem stvořen pro nic.“
Do vytržení ho uváděl náhle odhalený hrozivý řád příčin i to, že upíral na světla města, na lidi, ba dokonce na vlastní tělo ležící v blátě pohled vesmírné katastrofy, který vše obrací v kámen: pro sochaře není říše nerostů nikdy příliš vzdálená. Obdivuji se jeho vůli všechno přijímat. Když někdo miluje překvapení, musí je milovat až k onomu bodu, až k oněm vzácným zablýsknutím, která odhalují milujícím, že země nebyla stvořena pro ně.
V deseti letech jsem se tvářil, že mám rád jedině překvapení. Každý článek mého života musel být nepředvídaný, musel být cítit čerstvým nátěrem. Souhlasil jsem předem s překážkami a nehodami a je třeba spravedlivě přiznat, že jsem se na ně tvářil vlídně.
Jednou večer zhasla elektrika: porucha; zavolali na mne z vedlejší místnosti a já šel s rukama napřaženýma před sebou, až jsem narazil hlavou na křídlo dveří tak silně, že jsem si zlámal zub. Při vší bolesti mě to pobavilo a zasmál jsem se. Jako se později Giacometti smál své zlámané noze, ovšem z přesně opačných důvodů. Protože jsem se předem rozhodl, že můj příběh šťastně skončí, pokládal jsem přirozeně každou nepředvídanou událost za návnadu, vše nové za zdání, vždyť požadavek národů, jenž mě přivedl na svět, všechno uspořádal: ve zlámaném zubu jsem spatřoval znamení, nějaké temné varování, které pochopím teprve později. Jinými slovy, za všech okolností a za každou cenu jsem dodržoval pořadí účelů; díval jsem se na svůj život prizmatem vlastního skonu a viděl jsem pouze uzavřenou vzpomínku, z níž nic nemůže odejít a do níž nic nemůže vstoupit. Dovede si někdo představit můj pocit bezpečí? Náhody neexistovaly: přicházel jsem do styku jedině s jejich prozřetelnými padělky. Noviny tvrdily, že se po ulicích potulují ozbrojené hloučky, které přepadají lidi: já na ně nenarazím, protože jsem osoba předurčená. Přijdu možná o ruku, o nohu, třebas i o obě oči. Ale vše záviselo na nazírání: pro mne mohla být neštěstí jen zkouškami, prostředky pro napsání knihy. Naučil jsem se snášet hoře i nemoci: spatřoval jsem v nich zárodky triumfální smrti, stupně, které vytesávala, aby mě pozvedla až k sobě. Tato poněkud brutální starostlivost se mi dost zamlouvala a dával jsem si záležet, abych jí byl hoden.
Nejhorší jsem pokládal za podmínku nejlepšího; i mé chyby byly k něčemu dobré, což se rovnalo tvrzení, že se jich nedopouštím. V deseti letech jsem si byl sebou jist: byl jsem skromný a nesnesitelný a v každém neúspěchu jsem spatřoval podmínky svého posmrtného vítězství. Třebas slepý nebo ochrnutý na nohy, třebas svedený z cesty vlastními omyly, přece bych vyhrál válku, a to přes prohrané bitvy. Nerozlišoval jsem mezi zkouškami, jež jsou výsadou vyvolenců, a neúspěchy, za něž jsem byl odpovědný já, což v podstatě znamená, že se mi mé zločiny jevily jako pohromy a že jsem se hlásil stejně k neštěstí jako k chybám; ostatně i když jsem chytil nějakou nemoc, ať už to byly spalničky, nebo nosní katar, cítil jsem se vinen; neprojevil jsem dost obezřetnosti, zapomněl jsem si vzít kabát nebo šálu. Vždycky jsem raději obviňoval sebe než svět; nikoliv z dobromyslnosti: ale abych byl závislý výhradně na sobě. Tato zpupnost nevylučovala jistou pokoru: pokládal jsem se ochotně za chybujícího, protože mé slabiny byly nutně nejkratší cestou k Dobru.

Zařídil jsem si to tak, abych pociťoval v pohybu života neodolatelnou sílu, která mě neustále nutila, někdy i proti mně samému, dělat další pokroky.
Všechny děti vědí, že dělají pokroky. Nikdo jim ostatně nedovolí na to zapomenout: „Musíš dělat pokroky, pokroky, opravdové a pravidelné pokroky…“
Dospělí nám vykládali dějiny Francie: po první republice, ještě nejisté, přišla druhá a nakonec třetí, a ta je dobrá: do třetice všeho dobrého. Buržoazní optimismus byl tehdy obsažen v programu radikálů: vzrůstající hojnost statků a odstranění pauperismu neustálým rozšiřováním osvěty a drobného vlastnictví. My mladí Páni jsme měli pokrok na dosah ruky a s uspokojením jsme zjišťovali, že naše osobní pokroky jsou obměnou pokroků Národa. Bylo málo těch, kteří se chtěli povznést nad své otce: u většiny šlo jen o to, dosáhnout mužného věku, pak přestanou růst a vyvíjet se: to svět kolem nich se stane náhle lepším a pohodlnějším.
Někteří z nás čekali na onen okamžik netrpělivě, jiní ho očekávali s obavami a někteří s lítostí. Než jsem byl zasvěcen, vyrůstal jsem lhostejně: kašlal jsem na vnější záminku. Dědečkovi jsem připadal malinký a to ho rmoutilo: „Bude po Sartrových,“ říkala babička, aby ho popudila. Předstíral, že ji neslyší, stoupl si přede mne a měřil mě: „Roste!“ prohlašoval pak nepříliš přesvědčivě. Nesdílel jsem ani jeho neklid, ani naděje: i plevel roste, což dokazovalo, že člověk může dospět a zůstat špatný. Mým problémem tehdy bylo, jak zůstat dobrý in aeternum. Vše se změnilo, když můj život dostal spád: pak už nestačilo jednat správně, ale v každém okamžiku jednat lépe. Uznával jsem jediný zákon: pnout se vzhůru. Abych živil své pretence a zároveň zakryl jejich přehnanost, utekl jsem se k obecné zkušenosti: ve vrtkavých pokrocích dětství jsem chtěl vidět první účinky svého osudu. Skutečná, avšak nepatrná a zcela obyčejná zlepšení mi dávala iluzi, že osvědčuji svou vzestupnou sílu. Byl jsem veřejné dítě a na veřejnosti jsem přijal mýtus své třídy a generace: člověk těží ze získaného, kapitalizuje zkušenost a přítomnost se obohacuje celou minulostí. Když jsem byl sám, nebyl jsem vůbec uspokojen. Nemohl jsem připustit, že dostáváme své bytí zvenčí, že se udržuje setrvačností a že duševní záchvěvy jsou následek záchvěvů předcházejících. Zrozen z budoucího očekávání, vyskakoval jsem zářící a celistvý, obřad mého zrození se opakoval v každém okamžiku: přál jsem si vidět v pohnutkách svého srdce praskající jiskry. Proč by mě byla minulost obohatila? Nestvořila mě, naopak, tím, že jsem se křísil z popela, vytrhával jsem vždy nově započatým výtvorem vlastní paměť z nicoty. Rodil jsem se lepší a lépe jsem využíval liknavých duševních rezerv prostě proto, že smrt, která se vždy o něco přibližovala, mě prudčeji osvětlovala svým temným světlem. Často jsem slýchal: postrkuje nás minulost, byl jsem však přesvědčen, že mne táhne budoucnost; byl by se mi příčil pocit, že ve mně pracují jemné síly a že se ve mně pomalu rozvíjejí mé sklony. Napěchoval jsem si duši nepřetržitým pokrokem měšťáka a udělal jsem z ní výbušný motor; minulost jsem ponižoval před přítomností, přítomnost před budoucností a klidný evolucionismus jsem přeměňoval v revoluční a nesouvislý katastrofismus. Před několika lety jsem byl upozorněn, že postavy mých her a románů se rozhodují náhle a v krizích, že stačí pouhý okamžik, aby například Orestes v Mouchách provedl svou konverzi. Hrome: to proto, že je vytvářím k obrazu svému; nikoliv takové, jaký jsem, ale takové, jaký jsem chtěl být.
Stal se ze mne zrádce a tím jsem zůstal. Mohu se vložit duší i tělem do toho, co činím, vrhnout se bez rezerv do práce, do hněvu, do přátelství, ale za chvíli se popřu, vím to, chci to a již uprostřed vášnivého zaujetí se zrazuji radostnou předtuchou budoucí zrady.
Svým závazkům dostávám celkem jako jiní; jsem stálý ve svých náklonnostech i ve svém chování, ale nestálý v emocích: byla doba, kdy se mi nejvíc líbila památka, obraz nebo krajina, kterou jsem viděl naposled; přátelé byli se mnou nespokojeni, protože jsem cynicky nebo prostě lehkovážně – abych se přesvědčil, že se mě to už netýká –, připomněl nějakou společnou vzpomínku, která jim zůstala drahá. Protože jsem se neměl dost rád, prchal jsem vpřed; výsledek: mám se rád ještě méně, ten nelítostný postup mě neustále ve vlastních očích diskvalifikuje; včera jsem jednal Spatně, protože to bylo včera, a již dnes předvídám přísný soud, který nad sebou vynesu zítra. Hlavně žádná promiskuita: udržuji minulost v uctivé vzdálenosti. Mládí, věk zralosti, ba dokonce rok, který právě končí, to vše bude provždy Bývalý režim: Nový se ohlašuje v přítomné chvíli, ale nikdy se neustaví: zítra se bude holit zdarma. Přeškrtal jsem především první roky života: když jsem začal psát tuto knihu, trvalo mi dlouho, než jsem je pod čmáranicemi dešifroval. Když mi bylo třicet Jet, divili se přátelé: „Člověk by řekl, že jste neměl rodinu. Ani dětství.“
A já byl tak hloupý, že mi to lichotilo. Přitom mám rád a ctím pokornou a urputnou věrnost, s níž někteří lidé – především ženy – lpí na svém vkusu, na svých touhách, na někdejších záměrech, na zmizelých slavnostech, obdivuji se jejich snaze zůstat stejní uprostřed změn, uchránit paměť, vzít s sebou do smrti první panenku, mléčný zub nebo první lásku. Setkal jsem se v životě s muži, kteří se v pozdním věku vyspali se zestárlou ženou jedině proto, že po ní v mládí toužili; jiní nevrazili i na mrtvé nebo by se raději bili, než by přiznali nepatrnou chybu, jíž se dopustili před dvaceti lety. Já si neuchovávám záští a ochotně se ke všemu přiznám: mám nadání k sebekritice, pokud se někdo nepokouší mi ji vnutit. V roce 1936 a 1945 byla osoba nesoucí mé jméno vystavena nepříjemnostem: co je mi potom? Utržené urážky přičítám té osobě k tíži: ten pitomec ani nedokázal, aby si ho lidé vážili. Potkám dávného přítele; zasype mě hořkostí: už sedmnáct let v sobě nosí pocit křivdy; za jedné určité okolnosti jsem se k němu zachoval bezohledně. Nejasně si vzpomínám, že jsem se tehdy bránil protiútokem, vyčítal jsem mu přecitlivělost a stihomam, že jsem zkrátka měl svou vlastní verzi onoho incidentu: tím usilovněji se snažím přijmout tu jeho; zarputile na ní trvám, zahrnuji se výčitkami: zachoval jsem se jako hrdopych, jako sobec, jsem bezcitný; je to radostný masakr: vychutnávám svou jasnozřivost; když umím tak vlídně uznávat své chyby, dokazuji si tím, že bych se jich už nemohl dopustit. Bude mi uvěřeno? Má loajálnost a má velkorysá zpověď žalobce jen dráždí. Odhalil mě, ví, že ho využívám: zlobí se na mne živého, přítomného i minulého, na téhož, kterého zná odjakživa, a já mu nabízím nehybnou tělesnou schránku, abych měl to potěšení cítit se jako právě narozené děcko. Nakonec se zase já rozhorlím na toho zuřivce, co vykopává mrtvoly. Když mi naopak někdo připomene okolnost, za níž jsem se prý nechoval zrovna špatně, odstrčím tu vzpomínku máchnutím

ruky; lidé mě pokládají za skromného a je tomu právě naopak: prostě si myslím, že dnes bych to provedl lépe a zítra mnohem lépe. Zralí spisovatelé nemají rádi, když někdo příliš naléhavě chválí jejich první dílo:
jsem však přesvědčen, že nejmenší radost mám z takových poklon já. Má nejlepší kniha je vždycky ta, kterou právě píší; hned za ní je poslední vydaná kniha, ale v skrytu už jí pomalu začínám mít dost. Kdyby se dnes kritikům zdála špatná, mohli by se mne třebas dotknout, ale za půl roku bych málem sdílel jejich názor. Pod jednou podmínkou: mohou ono dílo pokládat za ubohé a nicotné, ale chci, aby je stavěli výš než vše, co jsem napsal před ním; souhlasím, aby se hanělo všechno, pokud bude zachována časová hierarchie, ta jediná mi skýtá možnost, že zítra udělám něco lepšího, pozítří ještě lepšího a že skončím mistrovským dílem.
Nejsem samozřejmě bláhový: vím, že se opakujeme.
Ale tento nedávno získaný poznatek nahlodává mé někdejší jistoty, aniž je úplně odstraňuje. Mám v životě několik přísných svědků, kteří mi nic neodpustí; často mě přistihují, jak se vracím do vyjetých kolejí. Upozorní mě na to, věřím jim a pak si v poslední chvíli blahopřejí: včera jsem byl slepý; můj dnešní pokrok spočívá v tom, že jsem pochopil, že už žádné pokroky nedělám. Někdy jsem tím svědkem obžaloby já sám.
Uvědomím si například, že jsem před dvěma roky napsal nějakou stránku, která by se mí mohla hodit.
Hledám ji a nenajdu; tím lépe: z lenosti bych byl podstrčil do nového díla nějakou starožitnost: dnes píši přece mnohem lépe, udělám ji znovu. Když práci skončím, padnu náhodou na onu založenou stránku.
Jsem ohromen: až na několik čárek Vyjádřil jsem tehdy touž myšlenku týmiž slovy. Zaváhám a pak hodím ten zastaralý dokument do koše a ponechávám novou verzi: je lepší než ta stará, i když nevím v čem. Jedním slovem, zařídím si to: otevřely se mi sice oči, ale klamu sám sebe, abych i nadále pociťoval mladistvé opojení alpinisty, ačkoliv mě už rozkládá stáří.
V deseti letech jsem ještě neznal své mánie, ani svá opakování a nedrásaly mě pochybnosti: pobíhal jsem, klábosil, fascinovaly mě pouliční výjevy a přitom jsem neustále obnovoval svou kůži a slyšel jsem, jak mé staré kůže padají jedna po druhé na zem. Když jsem kráčel ulicí Soufflot, pociťoval jsem při každém kroku v oslnivém míjení výkladních skříní pohyb vlastního života, jeho zákonitost a nádherné pověření, být všemu nevěrný. Nosil jsem neustále s sebou celou svou bytost.
Babička chtěla doplnit jídelní příbor; doprovázím ji, když jde do obchodu se sklem a porcelánem; ukazuje na polévkovou mísu, která má na poklopu červené jablíčko, a na talíře s květy. Není to přesně to, co chce: na talířích jsou samozřejmě také květy, ale po stvolech jim lezou brouci. Obchodnice je rovněž vzrušená: ví přesně, co si zákaznice přeje, měla to zboží, jenomže se už tři roky nevyrábí; tenhle vzor je novější, výhodnější a pak, květy zůstanou květy, s hmyzem i bez hmyzu, nikdo přece nebude hledat, jak se říká, blechy. Babička s ní nesouhlasí a naléhá: nemohla by se mrknout do skladu? Samozřejmě, do skladu, ale to vyžaduje čas a obchodnice je sama: příručí odešel.
Poslaly mě do kouta s ponaučením, abych na nic nesahal, zapomněly na mne, křehké předměty, které mě obklopovaly, zaprášené třpytění, Pascalova posmrtná maska i nočník ozdobený hlavou prezidenta Falliéresa mi naháněly hrůzu. Přes vnější zdání jsem nepravá a vedlejší postava. Takhle vystrkují někteří autoři do popředí „štěky“ a své hrdiny ukazují kradmo z profilu, čtenář se nedá oklamat: nalistoval si poslední kapitolu, aby zjistil, zda román dobře skončí, a ví, že bledý mladík, opírající se o krb, vydrží tři sta padesát stránek. Tři sta padesát stránek lásky a dobrodružství. Já jsem mohl vydržet nejméně pět set stránek.
Byl jsem hrdinou dlouhého příběhu s dobrým koncem.
Přestal jsem si ten příběh vyprávět: k čemu by to bylo?
Prostě jsem se cítil románově, čas odsunoval do pozadí staré zmatené dámy, fajánsové květiny a celý krám, černé sukně hledaly, hlasy začínaly sípat, bylo mi líto babičky, protože v druhém díle už ji určitě neuvidíme.
Já pak byl začátek, prostředek i konec, spojily se v docela malém chlapečkovi, který už byl starý, který už byl mrtvý, a to tady ve stínu, mezi stohy talířů vyššími než on sám, a zároveň venku, velmi daleko, pod smutečním sluncem slávy. Byl jsem atom na počátku dráhy a proud vln, který se na něj zaměří, až narazí na konečnou překážku. Sestavený a uzavřený, dotýkal jsem se jednou rukou hrobu a druhou kolébky, byl jsem úsečný a zářivý jako šlehnutí blesku pohlcené tmou.
Přesto mě neopouštěla rozmrzelost; někdy byla nenápadná, jindy srdcervoucí, a když už jsem to nemohl vydržet, propadal jsem nejosudnějšímu pokušení: Orfeus ztratil Eurydiku pro svou netrpělivost; já jsem pro netrpělivost často ztrácel sám sebe. Poblouznění nečinností vracel jsem se někdy ke svému bláznovství, ačkoliv jsem si ho neměl všímat, držel jsem je pod rukou a obracel pozornost k vnějším předmětům; v takových okamžicích jsem se chtěl uskutečnit na místě, obsáhnout jediným pohledem totalitu, která mě pronásledovala, když jsem na ni nemyslel. Úplná katastrofa! Pokrok, optimismus, radostné zrady i tajná finalita, to vše se mělo rozplynout v důsledku toho, co jsem sám přidal k předpovědi paní Picardové. Předpověď zůstávala, co jsem si však s ní měl počít? Ve snaze zachránit všechny mé okamžiky odmítala tato věštba některý z nich rozlišovat; naráz vyprahlá budoucnost se stala pouhou zdechlinou, znovu jsem narážel na potíže bytí a uvědomoval si, že mě nikdy neopustily.
Vzpomínka bez data: sedím na lavičce v Lucemburské zahradě: Anna-Marie mě požádala, abych si u ní odpočinul, protože jsem moc utíkal a byl jsem celý zpocený. To je pořadí příčin. Tak se nudím, že mám tu drzost je přehodit: běhal jsem, protože jsem se musel zpotit, aby maminka měla důvod mě zavolat. Vše vede k oné lavičce, vše k ní muselo vést. Jakou má úlohu?
Nevím a zprvu se o to ani nestarám: z dojmů, které se mě dotýkají, neztratí se ani jediný; existuje nějaký záměr: pochopím ho, mí synovci ho pochopí. Pohupuji krátkýma nohama, které se nedotýkají země, kolem jde člověk s balíkem a hrbatá žena: bude se to hodit.

U vytržení si opakuji: „Je nanejvýš důležité, abych zůstal sedět.“ Rozmrzelost se stupňuje: už se déle neudržím a odvažuji se pohlédnout do sebe: nežádám senzační odhalení, chtěl bych však uhodnout smysl oné chvíle, pocítit její naléhavost, těšit se maličko z onoho předvídání, které přisuzuji Mussetovi a Hugovi. Nacházím samozřejmě samou mlhu. Abstraktní požadavek mé nezbytnosti a neúplné poznání mé existence žijí vedle sebe, nezápolí spolu, ani nesplývají.
Mám už jen jedinou touhu, uniknout, znovu najít onu tupou rychlost, která mě unášela: marně, kouzlo bylo zlomeno. Dřevění mi noha pod kolenem, kroutím se. Velice vhod mě Nebesa pověřují novým posláním: je nanejvýš důležité, abych zase začal běhat. Vyskočím a upaluji přikrčen k zemi; na konci aleje se otáčím: nic se nepohnulo, nic se nestalo. Zakrývám si rozčarování slovy: tvrdím, že kolem roku 1945 v aurillackém podnájmu bude mít tento běh neocenitelné důsledky.
Prohlašuji, že jsem na vrcholu blaha, jásám; abych přinutil Ducha svatého k jednání, náhle se mu svěřuji:
zběsile přísahám, že budu hoden možnosti, kterou mi poskytl. Vše je na povrchu, vše závisí na nervech, a já to vím. Už se na mne vrhá maminka, tady je vlněný svetr, šála a kabát: nechávám se zabalit, jsem balík.
Ještě musím přetrpět ulici Soufflot, knír domovníka pana Trigona a pokašlávání hydraulického výtahu.
Konečně je chudinka pretendent zase v knihovně, bloumá od židle k židli, listuje v knihách a odstrkuje je; přistupuji k oknu, pod záclonou objevuji mouchu, zaženu ji do mušelínové pasti a namířím na ni vražedný ukazovák. Tato chvíle není v programu, patří do obecného času, je mimo, nesrovnatelná a nehybná, nic z ní nevzejde, ani večer, ani někdy později: Aurillac se nikdy nedoví o té zmatené věčnosti. Lidstvo dříme;
a slavný spisovatel – je to samozřejmě světec, který by neublížil mouše –, si právě odskočil. Samo a bez budoucnosti v zastavené chvíli požaduje dítě od vraždy silná vzrušení; když se mi nepřiznává osud člověka, stanu se osudem mouchy. Nespěchám, nechávám jí čas, aby si uvědomila, jaký obr se nad ní sklání: přibližuji prst, rozprskne se, jsem obehrán! Můj Bože, neměl jsem ji zabít! Byla to jediná bytost z celého tvorstva, která se mě bála; pro nikoho už nic neznamenám. Jsem hmyzovrah, zaujímám místo oběti a stávám se sám hmyzem. Jsem moucha, vždycky jsem byl moucha.
Tentokrát jsem se dotkl dna. Nezbývá mi než vzít ze stolu Dobrodružství kapitána Korkorána, ulehnout na koberec a na libovolném místě otevřít stokrát přečtenou knihu; jsem tak znavený a smutný, že necítím nervy a od prvního řádku na sebe zapomínám. Korkorán s karabinou pod paží šel v opuštěné knihovně po stopách zvěře a jeho tygřice mu kráčela v patách; kolem nich se rychle rozestavují houštiny džungle; v dáli jsem zasadil stromy a opice v nich poskakují z větve na větev. Tygřice Jiskra začala náhle vrčet. Korkorán znehybněl: hle, nepřítel. Moje sláva si vybrala tento vzrušující okamžik, aby se vrátila domů, Lidstvo, aby se náhle probudilo a začalo mě volat na pomoc, a Duch svatý, aby mi zašeptal do ucha tato rozčilující slova: „Nehledal bys mě, kdybys mě nebyl nalezl.“ Lichotky jsou marné: není tu nikdo, kdo by je slyšel, jen hrdinný Korkorán. Jako by byl čekal jen na toto prohlášení, Slavný spisovatel se vrací; prasynovec sklání světlovlasou hlavičku nad příběhem mého života, oči se mu zalévají slzami, budoucnost povstává, zaplavuje mě nekonečná láska a v srdci mi září světla; nehýbám se a ani nepohlédnu na slavnost. Poslušně pokračuji v četbě, světla nakonec zhasnou, už nic necítím, jen rytmus a neodolatelnou sílu, startuji, odstartoval jsem, postupuji, motor odfrkává. Pociťuji rychlost vlastní duše.
Takový je můj začátek: prchal jsem, vnější síly modelovaly můj útěk a vytvořily mě. Zastaralou koncepcí kultury prosvítalo náboženství, které posloužilo jako maketa: je dětinské, a proto nic nemůže být dítěti tak blízké. Učili mě biblickou dějepravu, evangelia a katechismus, nedali mi však možnost v ně věřit: výsledkem byl zmatek, z něhož se stal můj osobní řád. Došlo k posuvům a značnému přesunu; posvátnost vzatá z katolictví se usadila v Krásném písemnictví a objevil se člověk pera, ersatz křesťana, jímž jsem nemohl být: měl na starosti pouze spásu a jeho pobyt zde na zemi měl jediný cíl, aby si zasloužil důstojně přestálými zkouškami posmrtnou blahoslavenost. Skon se přeměnil na přechodný ritus a pozemská nesmrtelnost se nabízela jako náhražka za život věčný. Abych měl jistotu, že mě bude lidský rod stále udržovat, bylo v mé hlavě stanoveno, že nikdy nevyhyne. Zhasnout v něm znamenalo rodit se a stát se nekonečným, ale jakmile se předložila hypotéza o vesmírné pohromě, která by mohla jednou, třebas i za padesát let, zničit naši planetu, děsil jsem se; ani dnes, kdy jsem vystřízlivěl, nemohu myslit bez obav na chladnutí slunce: nesejde mi na tom, zda na mne spolulidé zapomenou nazítří po mém pohřbu; dokud však budou žít lidé, buduje navštěvovat, nepostižitelný, nepojmenovaný, přítomný v každém člověku, jako jsou ve mně přítomny miliardy nebožtíků, o nichž nic nevím a které ochraňuji před zničením; kdyby však lidstvo zmizelo, zabilo by své mrtvé opravdu a jednou provždy.
Mýtus byl prostinký a bez potíží jsem ho strávil.
Protože jsem byl zároveň protestant i katolík, zabraňovala mi moje dvojí konfesionální příslušnost věřit ve Svaté, v Panenku Marii a nakonec i v Boha, pokud byli nazýváni pravými jmény. Byl jsem však prostoupen obrovskou kolektivní silou; usadila se mi v srdci a číhala, byla to Víra těch druhých; stačilo překřtít a na povrchu změnit její obvyklý předmět: rozpoznala ho pod přestrojením, které mě oklamalo, vrhla se na něj a sevřela ho v drápech. Domníval jsem se, že se dávám Literatuře, zatímco jsem ve skutečnosti vstupoval do Řádu. Jistota nejpokornějšího věřícího se ve mně proměnila v pyšné svědectví o mém předurčení. Předurčen, proč ne? Což není každý křesťan vyvolený?
Rostl jsem jako plevel v půdě katolictví, mé kořeny z ní sály šťávy a já z nich vytvářel svou mízu. Z toho vzešla ona jasnozřivá zaslepenost, jíž jsem třicet let trpěl. Roku 1917 jsem jednou ráno v La Rochelle čekal na kamarády, kteří měli jít se mnou do lycea; opozdili se a já za chvíli nevěděl, jaké rozptýlení si vymyslet, a tak jsem se rozhodl myslet na Všemohoucího. V mžiku sletěl z blankytu a bez vysvětlení zmizel: neexistuje, řekl jsem si se zdvořilým údivem a myslel jsem, že tím celá záležitost skončila. Svým způsobem skončila, protože jsem od té doby nikdy nebyl v pokušení ho vzkřísit. Zůstal však Druhý, Neviditelný, Duch svatý, který se zaručoval za mé pověření a řídil můj život za pomoci

mocných, anonymních a posvátných sil. Toho se zbavit bylo o to těžší, že se mi usadil vzadu v hlavě mezi zneužívanými pojmy, jichž jsem používal, abych si rozuměl, abych se situoval a ospravedlnil. Psát znamenalo dlouho požadovat na Smrti, na maskovaném Náboženství, aby vyrvaly můj život náhodě.
Patřil jsem k Církvi. Protože jsem byl aktivní, chtěl jsem se zachránit skutky: protože jsem byl mystik, pokusil jsem se odhalit mlčenlivost bytí hněvným lomozením slov a především jsem si pletl věci s jejich jmény: to je víra. Měl jsem vlčí mlhu. Pokud trvala, pokládal jsem věc za vyřízenou. V třiceti letech se mi podařil tento kousek: popsal jsem v Nevolnosti – můžete mi věřit, že opravdu upřímně – neospravedlněnou a nepříjemnou existenci svých spolulidí a svou vlastní existenci jsem z úvah vyřadil. Byl jsem Roquentin, ukázal jsem na něm nit svého života; zároveň jsem však byl já, vyvolený kronikář pekel a fotomikroskop ze skla a oceli, skloněný nad vlastními protoplazmatickými sirupy.
Později jsem vesele ukazoval, že člověk je nemožný; byl jsem sám nemožný a odlišoval jsem se od ostatních jedině tím, že jsem byl pověřen osvědčovat onu nemožnost, která se začala přeměňovat v mou nejdůvěrnější možnost, v objekt mého poslání a odrazový můstek pro mou slávu. Byl jsem zajatcem těchto zřejmostí, ale neviděl jsem je: viděl jsem svět prizmatem oné nemožnosti.
Byl jsem zfalšovaný až na kost a mystifikovaný a psal jsem radostně o našem nešťastném údělu. Byl jsem dogmatik a pochyboval jsem o všem, jen ne o tom, že jsem vyvolenec pochybnosti; obnovoval jsem jednou rukou, co jsem druhou ničil, a neklid jsem pokládal za záruku vlastní bezpečnosti; byl jsem šťastný.
Změnil jsem se. Později vylíčím, jaké kyseliny rozleptaly deformující průsvitnost, jež mě halila, kdy a jak jsem poprvé přišel do styku s násilím, zjistil svou ošklivost – která byla dlouho mým negativním principem, nehašeným vápnem, v němž se podivuhodné dítě rozpustilo – jak jsem dospěl k soustavnému přemýšlení proti sobě a to do té míry, že jsem posuzoval zřejmost myšlenky podle nelibosti, kterou ve mně vzbuzovala.
Retrospektivní iluze se rozpadla; mučednictví, spása, nesmrtelnost, vše chátrá, stavba se hroutí v troskách, lapil jsem Ducha svatého do sklepa a pak jsem ho odtud vyhnal; ateismus je krutá, dlouhodobá záležitost: domnívám se, že jsem ji dovedl do konce. Vidím jasně, jsem vyveden z bludu, znám své opravdové úkoly, zasluhuji nesporně cenu za občanské chování; asi tak deset let jsem jako člověk, který se probouzí po uzdravení z dlouhého, hořkého a sladkého bláznovství, nepřestává se tomu divit, nedokáže si připomenout bez zasmání někdejší pomatenost a už neví, co s životem.
Stal jsem se zase černým pasažérem jako v sedmi letech: průvodčí přišel ke mně do kupé, dívá se na mne, ale už ne tak přísně jako kdysi: vlastně si nepřeje než odejít a nechat mě dokončit cestu v klidu; když mu předložím přijatelnou výmluvu, jakoukoliv, bude uspokojen. Bohužel žádnou nenacházím a ostatně nemám nejmenší chuť nějakou hledat; zůstaneme spolu sami, v rozpacích, až do Dijonu, kde na mne, to dobře vím, nikdo nečeká.
Zřekl jsem se hodnosti, ale nesvlékl jsem hábit: stále ještě píši. Co bych měl dělat jiného?
Nulla dies sine linea.
Je to mým zvykem a pak je to mé povolání. Dlouho jsem pokládal pero za meč; nyní znám naši bezmocnost. Na tom nesejde: dělám a budu dělat knihy; musí to být; je to přece jen k něčemu dobré. Kultura nic a nikoho nezachrání, neospravedlňuje. Je to však lidský výtvor; člověk se do ní promítá a poznává se v ní; jedině toto kritické zrcadlo mu předkládá vlastní obraz.
Ostatně ta stará zchátralá budova, můj podvod, to je zároveň i moje povaha: člověk se může zbavit neurózy, nemůže se však vyléčit sám ze sebe. Všechny rysy dítěte, opotřebované, setřené, pokořené, zatlačované do kouta nebo přecházené mlčením, zůstaly i padesátníkovi. Většinou se tísní ve stínu a číhají; v prvním nestřeženém okamžiku pozvedají hlavu a v nějakém převlečení se vynořují na světlo denní: tvrdím upřímně, že píši výhradně pro svou dobu, ale má dnešní proslulost mě děsí: není to sláva, protože žiji, což ostatně stačí vyvrátit mé staré sny; že bych se jimi v skrytu ještě kojil? Ne tak docela: myslím, že jsem je přizpůsobil: protože jsem ztratil možnost zemřít neznámý, lichotím si někdy, že žiji zneuznaný. Griselda nezemřela. Pardaillan ve mně dosud žije. A Strogov. Závisím jen na nich, oni závisejí jen na Bohu a já v Boha nevěřím. Kdo se v tom má vyznat. Já sám se v tom nevyznám a někdy si kladu otázku, zda nehraji na kdo tratí, vyhraje a zda se nesnažím pošlapat své někdejší naděje, aby se mi všechno stonásobně vrátilo. V tom případě bych byl jako Filoktétes: ten nádherný a páchnoucí neduživec dal bezpodmínečně všechno, i svůj luk:
ale v skrytu můžeme být jisti, že očekává odměnu.
Nechme toho. Mamie by řekla: „Lehce se dotýkejte, smrtelníci, ale netlačte!“
Na mém bláznovství se mi líbí, že mě od prvního dne chránilo před svody „elity“: nikdy jsem se nepokládal za šťastného majitele „talentu“: šlo mi jedině o to, abych se spasil – s prázdnýma rukama a s prázdnou kapsou – prací a vírou. Má čirá volba mě totiž nad nikoho nevyvyšovala: bez vybavení a bez nářadí jsem se celý vložil do díla, abych se celý spasil. Jestliže odložím nemožnou Spásu do obchodu s rekvizitami, co zbývá? Celistvý člověk, složený ze všech lidí, který má cenu jich všech a jehož cenu má kdokoli.

Pár slov ke SLOVŮM

Nemáme nejmenší důvod pochybovat o tom, že Sartre zamýšlel SLOVA jako začátek vlastního životopisu. Je však stejně nepochybné, že autor nehodlal – jak je ostatně i ze SLOV zřejmé– prostě vylíčit svůj život. Jeho prostřednictvím či s jeho pomocí chtěl vyjasnit svůj vztah ke světu a jeho dění, svou interpretaci postavení spisovatele a významu umění a kultury vůbec. Podivuhodné dětství jako by vysvětlovalo či téměř ospravedlňovalo výjimečnost spisovatelské profese. Ke konci knihy Sartre vysvětluje, jak dlouho podléhal iluzi či tápal v bludu, že se mu dostalo jakéhosi pověření, že je vyvolený. V další části autobiografie hodlal vylíčit, co způsobilo jeho postupnou proměnu, jaké kyseliny rozleptaly, jak říká, deformující průsvitnost, jež ho halila.

Probudil se z bláznovství – literatura a kultura ztratily svůj téměř božský význam, což ovšem neznamenalo, že se jich zřekl. Jen si uvědomil, že kultura není spasitel, že není ospravedlněním nikoho a ničeho. Ale jako lidský výtvor je něčím, do čeho „se člověk promítá“ a v čem „se poznává; jedině toto kritické zrcadlo mu předkládá vlastní obraz“. Ostatně blud vedoucí k přeceňování významu a síly působení kultury obecně a literatury zvlášť nebyl jen bludem jeho. Clerc, původně klerik, to je slovo, jímž se často v moderní francouzštině označoval a dodnes občas ještě označuje intelektuál. V jiných společnostech pak nepřiměřené přeceňování úlohy umění a literatury vedlo ke snahám, až příliš často násilně prosazovaným, podřídit veškeré umění bezprostředním potřebám – skutečným či častěji zdánlivým – společnosti, přimět je, aby pomáhalo„cestě vpřed“.

Sartre zároveň viděl v literatuře (tj. ve své vlastní tvorbě) jisté ospravedlnění a současně i možnost objasnění vlastní existence.

Jak se dobrat jejího smyslu a jejího místa ve světě těch druhých, o čem jiném vlastně psal? Při chronologickém pohledu na jeho dílo se nám rovněž ozřejmí postupná krystalizace jeho pojetí lidské svobody – od prostého bytí navzdory těm druhým, ba někdy i proti nim, až po svobodu nemyslitelnou bez vědomé angažovanosti, bez občanských postojů a činů. V reálném životě k tomu ostatně Sartre dospěl podstatně dříve než ve svých teoretických úvahách, ve svém díle: bezprostředně po návratu ze zajetí počátkem roku 1941 se pokouší zorganizovat odbojovou skupinu intelektuálů. Nebylo jeho vinou, že neuspěl – ti, na něž se obrátil, nepochybně s notnou dávkou naivity, nebyli tehdy ještě ochotni či připraveni, i když mnozí z nich později sehráli v odboji významnou úlohu, např. André Malraux.

Přestože se Sartre v některých svých postojích či ve své angažovanosti mýlil, nelze mu upřít osobní integritu. Ostatně zpětně se často i jeho kritikům věci jeví jinak, než se jevily ve své době.

Kdyby nebyl tak výrazně poznamenal svým celým dílem svou dobu, sotva by někoho dnes jeho postoje ještě zajímaly, natož vzrušovaly – dnes, více než deset let po jeho smrti.

Jeho SLOVA pro nás zůstávají zajímavá nejen pro upřímnou výpověď o sobě a o vztahu k literatuře, ale především jako jedna z eho nejlepších próz.

Dagmar Steinová

Jean-Paul
SARTRE
SLOVA
Z francouzského originálu Les Mots, vydaného nakladatelstvím Gallimard,
Paříž 1964, přeložila a doslov napsala
Dagmar Steinová.
Obálku navrhl Luboš Šedivý.
Vydání ve Svobodě první. Praha 1992.
Vydalo Nakladatelství Svoboda jako svou
6229. (7342.) publikaci.
Odpovědná redaktorka Irena Grusová.
Výtvarné redaktorky Marta Brabencová a Jana Mikulecká.
Technická redaktorka Maric Sýkorová.
Vytiskla Polygrafia, a.s., závod 6, Praha.
AA 8,68, (text 8,63, il. 0,05), VA 9,07.
Tematická skupina 13/34.
73/605-21-8.2
25-074-92